

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie

Bc. Marie Kusovská

Vojenský újezd jako determinant populačního vývoje daného mikroregionu

Military Area as a Determinant of Microregion Population
Development

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: RNDr. Luděk Šídlo, Ph.D.

Praha, 2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 30. 4. 2012

Podpis

Poděkování

Mé poděkování patří především RNDr. Lud'ku Šídlovi Ph.D. za cenné rady a optimismus při vedení této práce a pomoc s vytříděním dat. Dále bych chtěla poděkovat Katedře demografie a geodemografie za poskytnutí dat, bez kterých by předkládaná práce nevznikla. Děkuji také své rodině za jejich podporu během psaní této práce. Dále děkuji všem, kteří byli ochotní se mnou o studované problematice diskutovat. V neposlední řadě děkuji Ladě za pomoc s tvorbou map a Láďovi za vymýšlení výletů do oblastí (bývalých) vojenských újezdů.

Vojenský újezd jako determinant populačního vývoje daného mikroregionu

Abstrakt

Práce se zabývá vojenským újezdem jako specifickým faktorem populačního vývoje mikroregionu. Jejím cílem je popsat a prokázat rozdílný vliv existujících a zrušených vojenských újezdů na demografické chování obyvatelstva obcí, ležících v těsném zázemí újezdů. Analýza probíhá v období 1995–2010 a zahrnuje pět současných vojenských újezdů: Boletice, Brdy, Březina, Hradiště a Libavá a tři zrušené: Mladá (dnešní obec Milovice), Ralsko a Dobrá Voda. Práce zkoumá vývoj počtu a struktury obyvatel, přirozený a mechanický pohyb obyvatelstva, včetně analýzy směrů migrací. Dochází ke zjištění, že obce Milovice a Ralsko se výrazně odlišují od ostatních území mladou věkovou strukturou, vysokou úrovní úhrnné plodnosti a intenzitou imigrace. V úrovni úmrtnosti nebyly vysledovány významné rozdíly. Ukazuje se tedy, že vojenský újezd lze považovat za determinant populačního vývoje daného mikroregionu, nicméně velmi záleží na způsobu vojenského využití újezdu a v případě zrušení také na budoucím civilním využití.

Klíčová slova: vojenský újezd, Boletice, Brdy, Březina, Hradiště, Libavá, Dobrá Voda, Mladá, Milovice, Ralsko, populační vývoj, marginalita, revitalizace

Military Area as a Determinant of Microregion Population Development

Abstract

The study deals with military area as a specific factor of microregion population development. The objective of the study is to describe and demonstrate the different effects of current and former military areas on neighbourhood population's demographic behaviour. The analysis is focused on the period of 1995–2010 and takes place in five current military areas: Boletice, Brdy, Březina, Hradiště and Libavá and three former military areas: Mladá (today's municipality Milovice), Ralsko and Dobrá Voda. The study examines the population development and its structure, natural and mechanical movement, including an analysis of migration directions. There is a finding that the municipality Milovice and Ralsko differs significantly from other areas in young age structure, high levels of total fertility rate and the intensity of immigration. At the level of mortality no significant differences were indicated. Therefore, it appears that a military area can be considered as a determinant of microregion population development, but it depends on the military uses of this area and in case of its cancelation it depends on the future civilian use.

Keywords: military area, Boletice, Brdy, Březina, Hradiště, Libavá, Dobrá Voda, Mladá, Milovice, Ralsko, population development, marginality, revitalization

OBSAH

Přehled použitých zkratk	7
Seznam tabulek	8
Seznam obrázků	9
1 Úvod	11
1.1 Vymezení tématu	11
1.2 Cíle práce	11
1.3 Struktura práce	12
2 Obecná východiska výzkumu a metody práce	14
2.1 Teorie polarizace prostoru s důrazem na periferní a marginální oblasti	14
2.2 Proces revitalizace se zaměřením na vojensky využívané prostory	15
2.3 Definice základních pojmů souvisejících s problematikou vojenských újezdů	16
2.4 Shrnutí dosavadních poznatků o vojenských újezdech	18
2.5 Vymezení zkoumaného území	19
2.6 Zdroje dat a základní metody práce	20
3 Důvody vzniku VÚ na území Česka a jejich fungování	21
3.1 Vojenské výcvikové tábory před druhou světovou válkou	21
3.2 Vojenské výcvikové tábory v letech 1939–1949	22
3.3 Vznik vojenských újezdů a pobyt sovětských vojsk	23
3.4 Situace po roce 1989	25
4 Vývoj počtu a struktury obyvatel	27
4.1 Vývoj počtu obyvatel v letech sčítání lidu	27
4.2 Vývoj počtu obyvatel po roce 1995 z dat bilancí	30
4.3 Přírůstek (úbytek) počtu obyvatel	33
4.4 Proměny věkové struktury	36

5	Přirozený pohyb obyvatelstva	41
5.1	Plodnost	41
5.2	Úmrtnost	45
5.3	(B)VÚ jako determinant přirozeného pohybu?	48
6	Mechanický pohyb obyvatelstva	50
6.1	Vnitřní migrace	50
6.2	Směry vnitřní migrace	57
6.3	Zahraniční migrace	63
7	Shluková analýza	67
7.1	Volba vstupních proměnných	67
7.2	Výsledná shluková analýza	70
8	Závěr	74
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	77
	PŘÍLOHY	83

Přehled použitých zkratk

BVVP	bývalý vojenský výcvikový prostor
BVÚ	bývalý vojenský újezd
(B)VÚ	bývalý i současný vojenský újezd
ČSÚ	Český statistický úřad
MO ČR	Ministerstvo obrany České republiky
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
VVP	vojenský výcvikový prostor
VVT	vojenský výcvikový tábor
VÚ	vojenský újezd

Seznam tabulek

- Tab. 1 Přehled používaných názvů současných a bývalých velkoplošných území k výcviku armády
- Tab. 2 Národnostní struktura vybraných obcí ve sčítání lidu 1930
- Tab. 3 Průměrné hodnoty pro vybraný počet shluků v obdobích 1995–1999 a 2006–2010

Seznam obrázků

- Obr. 1 Vojenské výcvikové tábory v období před druhou světovou válkou
- Obr. 2 Maximální počet VÚ v Česku v letech 1953–1954
- Obr. 3 Vojenské újezdy po roce 1992
- Obr. 4 Vizualizace vzniku a zániku území vyhrazených pro výcvik armády
- Obr. 5 Vývoj počtu obyvatel (B)VÚ v letech sčítání lidu v období 1869–2001
- Obr. 6 Vývoj počtu obyvatel v nástupnických obcích v letech 1995–2010 (k 31. 12.)
- Obr. 7 Vývoj počtu obyvatel v obcích sousedících s VÚ v letech 1995–2010
- Obr. 8 Srovnání vývoje počtu obyvatel VÚ a jejich okolí v letech 1995–2010
- Obr. 9 Přirozený přírůstek (úbytek) na 1 000 obyvatel v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2008 (pětileté klouzavé intervaly)
- Obr. 10 Migrační saldo na 1 000 obyvatel v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2008 (pětileté klouzavé intervaly)
- Obr. 11 Celkový přírůstek (úbytek) na 1 000 obyvatel v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2008 (pětileté klouzavé intervaly)
- Obr. 12 Průměrný věk v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2010
- Obr. 13 Podíl obyvatel ve vybraných věkových skupinách v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995–1998, 1999–2003, 2004–2007 a 2008–2010
- Obr. 14 Věkově-pohlavní struktura populace v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995–1998 a 2007–2010
- Obr. 15 Úhrnná plodnost v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1996–2009 (třileté klouzavé intervaly)
- Obr. 16 Průměrný věk matky při narození dítěte v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1996–2009 (třileté klouzavé intervaly)
- Obr. 17 Specifické míry plodnosti v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za roky 1995–1998 a 2007–2010
- Obr. 18 Vývoj kvocientu kojenecké úmrtnosti v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1997–2008 (pětileté klouzavé intervaly)
- Obr. 19 Střední délka života při narození a ve věkovém intervalu 65–69 let pro muže a ženy v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v obdobích 1995–1999 a 2006–2010
- Obr. 20 Míry přistěhování podle věku v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995–1998 a 2007–2010

- Obr. 21 Míry vystěhování podle věku v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995-1998 a 2007–2010
- Obr. 22 Podíl z přistěhovalých/vystěhovalých do/z mikroregionu VÚ podle polohy obce v letech 1995–1998 a 2007–2010
- Obr. 23 Podíl z přistěhovalých/vystěhovalých do/z nástupnické obce Dobré Vody podle okresů přistěhování/vystěhování v letech 1996–2009 (tříleté klouzavé intervaly)
- Obr. 24 Podíl z přistěhovalých do nástupnických obcí Milovice a Ralsko podle okresů vystěhování v letech 1996–2009 (tříleté klouzavé intervaly)
- Obr. 25 Podíl z vystěhovalých z nástupnických obcí Milovic a Ralska podle okresů přistěhování v letech 1996–2009 (tříleté klouzavé intervaly)
- Obr. 26 Struktura přistěhovalých do mikroregionů VÚ podle zemí vystěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010
- Obr. 27 Struktura vystěhovalých z mikroregionů VÚ podle země přistěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010
- Obr. 28 Struktura přistěhovalých do nástupnických obcí Milovice a Ralsko podle zemí vystěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010
- Obr. 29 Struktura vystěhovalých z nástupnických obcí Milovice a Ralsko podle země přistěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010
- Obr. 30 Rotované řešení faktorové analýzy vstupních proměnných v období 1995–1999 a 2006–2010
- Obr. 31 Shlukování proměnných centroidní metodou v období 1995–1999 a 2006–2010
- Obr. 32 Korelační matice vybraných proměnných v období 1995–1999 a 2006–2010
- Obr. 33 Dendrogram mikroregionů VÚ a následnických obcí v obdobích 1995–1999 a 2006–2010

Kapitola 1

Úvod

1.1 Vymezení tématu

Vojenské újezdy byly vždy obestřeny určitou dávkou tajemna. Především v období studené války byly z vojensko-strategických důvodů informace o těchto prostorech nedostupné. Snad jen obyvatelé žijící uvnitř vojenských újezdů nebo v jejich blízkosti měli lepší představu alespoň, co se týče hranic území, počtu cvičících vojáků, druhu cvičení nebo jeho četnosti. Po demokratizaci režimu došlo ke zrušení několika vojenských újezdů a informace o těch zachovaných nebyly již nejpřísněji střeženy. Bývalé a později i současné vojenské újezdy začali zkoumat nejrůznější odborníci. Dosud však nebyla uveřejněna souhrnná studie zabývající se demografickým chováním obyvatel újezdů a přilehlého okolí, není tudíž zřejmé zda a případně jak působí vojenské újezdy na obyvatelstvo ve svém okolí, a zda přetrvává konkrétní demografické chování i po zrušení vojenského újezdu. Bakalářská práce autorky z roku 2010 naznačila určité souvislosti demografického chování obyvatel obce v závislosti na existenci vojenského újezdu v sousedství na příkladu vojenského újezdu Mladá a obce Milovice. Daly by se tyto skutečnosti aplikovat i na ostatní vojenské újezdy v Česku, ať současné nebo bývalé? Tato a další otázky budou náplní předkládané práce.

Téma vojenských újezdů je v současnosti velmi aktuální vzhledem k nedávno uveřejněnému záměru ministerstva obrany zrušit vojenský újezd Brdy a zmenšit plochu ostatních vojenských újezdů (MO ČR, 2011). Plánované vyjmutí sídelních lokalit z prostoru vojenského újezdu otevírá diskuzi o budoucím vývoji obyvatel a celého dotčeného území. Nabízejí se paralely s vývojem vojenských újezdů zrušených v roce 1992. Důvody pro studium bývalých i současných vojenských prostorů proto nejsou pouze teoretické, ale bylo by možné využít získané poznatky v praxi.

1.2 Cíle práce

Objektem výzkumu bude pět stávajících vojenských újezdů (tj. Boletice, Brdy, Březina, Hradiště, Libavá) a tři zrušené (Dobrá Voda, Mladá, Ralsko). Hlavní pozornost bude věnována období 1995–2010, s ohledem na dostupnost dat, ale především v návaznosti na zrušení tří

vojenských újezdů v roce 1992; data od roku 1995 by již mohly zachytit případné změny demografického chování. Cílem práce je především odpověď na otázku, zda můžeme vojenský újezd považovat za klíčový determinant populačního vývoje daného mikroregionu. Odpovědi na tuto otázku bude předcházet analýza populačního vývoje obcí v současných vojenských újezdech a přilehlých obcích, tzv. *mikroregionech vojenských újezdů* a obcí bezprostředně dotčených zrušením vojenského újezdu, tzv. *nástupnických obcích*. Těžištěm práce bude srovnání populačního vývoje zmíněných oblastí především podle (ne)existence vojenského újezdu. Okrajově budou zmíněny trendy populačního vývoje České republiky jako celku, nebo nižších územních jednotek, především okresů. Konkrétně bude práce řešit následující hypotézy:

- Populační vývoj současných a bývalých vojenských újezdů se liší.
- V bývalých vojenských újezdech žije mladší populace než v současných.
- Specifický populační vývoj vykazují vojenské újezdy, které byly vystaveny intenzivnímu působení sovětské armády.

Vojenské újezdy vznikaly zpravidla na místech s nižší hustotou zalidnění, kde úrodnost půdy nijak nevynikala a zpravidla nešlo o hospodářsky významnou oblast. Zakládání újezdů s sebou doprovázelo nutné vystěhování většiny tamějších obyvatel, zůstali pouze ti, kteří získali v újezdu zaměstnání, především jako lesní dělníci. Vznik vojenského újezdu se dotkl i obyvatel obcí v okolí. V krajině vznikla bariéra, se kterou museli uvažovat při plánování svých cest, byl jim odepřen přístup do území, které dříve využívali například pro sběr lesních plodů, hub, anebo jako místo odpočinku, v neposlední řadě také pociťovali obavy z možného dalšího rozšíření vojenského újezdu. Jejich životní strategie se této situaci logicky musely přizpůsobit. Část obyvatel se z území odstěhovala a lze předpokládat, že migrační atraktivita oblasti spíše poklesla. V důsledku toho, dochází ke stárnutí populace, protože se nepředpokládá nadprůměrně vysoká úroveň porodnosti. Naopak obce, které obsáhly zrušený vojenský újezd, získaly novou příležitost, zejména v podobě uvolněné ubytovací kapacity po armádě, která může po rekonstrukci sloužit jako bydlení pro případné nově přistěhované obyvatele. Autorka této práce ve své bakalářské práci (Kusovská, 2010) poukázala na souvislost opraveného bytového fondu po armádě s imigrací převážně mladých lidí, což dokázalo zcela změnit demografickou situaci obce Milovice. Počet uvolněných bytů po sovětské armádě zde byl obrovský, na základě čehož se lze domnívat, že populační vývoj v bývalých vojenských újezdech, kde působila sovětská armáda, bude odlišný. Na základě poznatků z populačního vývoje města Milovice se nabízí domněnka, že nárůst počtu obyvatel a omlazení věkové struktury se vyskytl i v ostatních újezdech spadajících po roce 1968 pod sovětskou správu.

1.3 Struktura práce

Práce bude členěna do sedmi kapitol. Po úvodní kapitole obsahující vymezení studované problematiky a cílů práce následuje kapitola s názvem „Obecná východiska výzkumu a metody práce“ usilující o zarámování sledované problematiky do širšího kontextu, především z pohledu teorie polarizace prostoru a procesu revitalizace. Dále tato kapitola obsahuje seznámení s terminologií velkoplošných vojensky využívaných území, přehled literatury o daném tématu, zdroje dat a metody práce s nimi včetně vymezení studovaných území. Třetí kapitola hodnotí

vznik, zánik a fungování jednotlivých velkoplošných území využívaných armádou na území Česka. Od další kapitoly začíná zkoumání populačního vývoje, nejprve je zhodnocen vývoj počtu obyvatel a věkové struktury, následuje analýza přirozeného a nakonec i migračního pohybu obyvatel. V rámci mechanické měny jsou sledovány nejen intenzity, ale i směry migrace, a to vnitřní i mezinárodní. Jako doplněk k jednotlivým analýzám demografického chování je následný pokus o souhrnné znázornění podobnosti, resp. nepodobnosti sledovaných území pomocí shlukové analýzy. Všechna zjištění jsou shrnuta v závěrečné kapitole, verifikaci vstupních hypotéz nevyjímaje.

Kapitola 2

Obecná východiska výzkumu a metody práce

Předkládaná práce se zabývá studiem populačního vývoje specificky vymezených území, v rámci oboru demografie se tedy jedná o práci regionálně demografickou. Zkoumaná území jsou navíc populačně málo početná, tudíž lze hovořit o studiu populačního vývoje na lokální úrovni, někdy označovanou pojmem mikrodemografie (III. Demografická konference Československé demografické společnosti, 1971). Specifikem poznání populačního vývoje konkrétního regionu je těsná spolupráce vědního oboru demografie s geodemografií nebo přímo s geografii (Pavlík, Rychtařiková, Šubrtová, 1986, s. 28). Také Roubíček (1971, s. 348) v souvislosti s mikrodemografickým výzkumem upozorňuje na nutnost věnovat pozornost „vztahu mezi populací a okolním prostorem“. Z těchto důvodů vyplývá potřeba znalosti některých teorií uplatňovaných především v sociální geografii.

2.1 Teorie polarizace prostoru s důrazem na periferní a marginální oblasti

Jako zásadní se jeví seznámení s teorií polarizace prostoru, popisovanou nejčastěji konceptem jádro – periferie. Tato problematika je v geografickém výzkumu hojně diskutována a vývoj jednotlivých přístupů k definování základních pojmů byl již mnohokrát popsán (např. Havlíček, Chromý, 2001, Havlíček, Chromý, Jančák, Marada, 2005, Seidl, Chromý, 2010). Prostor je polarizován v důsledku nerovnoměrného vývoje geografických systémů (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada, 2005, s. 15). Tato nerovnoměrnost není způsobena pouze rozdíly ekonomického charakteru, nýbrž celým komplexem aspektů, mezi nimiž se v poslední době dostávají do popředí aspekty sociální a kulturní (Havlíček, Chromý, 2001, s. 8). Periferní oblasti jsou tedy ty „méně úspěšné“ oblasti z hlediska regionálního rozvoje, závislé na existenci jádra. Konkrétní vymezení periferních oblastí v rámci Česka není úplně jednoznačné. Výsledek je ovlivněn volbou regionální úrovně, stejně jako volbou jednotlivých ukazatelů, které mají indikovat perifernost. Pozice jednotlivých regionů v rámci systému se také může v čase měnit (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada, 2005, s. 13). Zajímavý postup vymezování periferií v rámci Česka zvolili Havlíček a Chromý (2001); z dat od mobilního operátora zkonstruovali mapy znázorňující postupné pokrytí území mobilním signálem, přičemž za periferní oblasti označili ty, které byly pokryty až jako poslední. Jednalo se především o pohraniční oblasti, ale

bylo možné identifikovat i některé vojenské újezdy. K poznání typů periferií v Česku přispěli identifikováním a popisem tzv. vnitřních periferií také Musil a Müller (2008). Jedná se o prostory na hranicích regionálních územních jednotek, především krajů, odkud je ztížená dostupnost do „center základních služeb“. Tyto oblasti jsou řidčeji osídleny, vysoký podíl obyvatel pracuje v primárním sektoru a dalším znakem tamější populace je nižší stupeň dosaženého vzdělání (Musil, Müller, 2008, s. 344).

Studium polarity prostoru bývá některými autory rozšířeno o tzv. marginální oblasti, což jsou oblasti zvláště vymezené v rámci periferních oblastí, které jsou na rozdíl od periferií zcela vyčleněné z ekonomického systému (Andreoli, 1989 cit. v Havlíček, Chromý, 2001). Seidl a Chromý (2010, s. 50) upozorňují na možný vznik marginálního území rozhodnutím z centrální oblasti, přičemž jako příklad v rámci Česka uvádějí vojenské újezdy. Vojenský újezd jako marginální oblast, tj. oblast vyčleněnou z regionálního systému zkoumal dále např. Hájek (2010). Předkládaná práce také nahlíží na vojenský újezd jako marginální oblast, přičemž si všímá procesu umísťování VÚ do oblastí, které bylo, již před založením VÚ, možno označit za periferní především z pohledu nízké hustoty zalidnění. Umístěním VÚ došlo k umocnění periferality oblasti až ve výše popsanou marginalitu. Vymezení analyzovaných regionů se opírá o tzv. hraniční efekty VÚ, které působí na obce ležící při hranici VÚ (Andreoli, 1989, cit. v Havlíček, 2012). Také Seidl a Chromý (2010, s. 52) považují hranici VÚ za „významnou bariéru v území ovlivňující hospodářský rozvoj přiléhajících oblastí“, i když podle nich dochází v poslední době k relativní propustnosti této hranice. Lze tedy předpokládat, že i demografický vývoj v sousedství VÚ bude specifický, jak již naznačila bakalářská práce autorky na příkladu obce Milovice a sousedícího VÚ Mladá (Kusovská, 2010).

2.2 Proces revitalizace se zaměřením na vojensky využívané prostory

Další problematika úzce související s vojenskými újezdy je proces revitalizace spolu s hledáním nového využití prostoru, což bývá v případě vojenských újezdů značně specifické. Avšak právě tyto okolnosti mohou silně ovlivnit populační vývoj.

Po rozpadu bipolárního systému v 90. letech 20. století docházelo v evropských zemích k rušení většího počtu vojenských cvičišť či základen, a to jak ve východní, tak v západní Evropě. V zemích bývalého východního bloku byly rušeny především vojenské prostory využívané sovětskou armádou a lze se domnívat, že hlavním důvodem byla demokratizace společnosti volající po větší otevřenosti. Zatímco ve státech západní Evropy hrály roli spíše ekonomické důvody, protože po skončení studené války nebylo potřeba tak velké množství vojáků, využívajících rozlehlá území. Také dopady na regiony, v nichž se rušily vojenské prostory, se lišily podle armády využívající toto území. Sovětské základny byly na místní ekonomice téměř nezávislé, naopak rušení vojensky využívaných území v západní Evropě mělo negativní vliv na tamější region (Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Energy, 1997). Možná právě přímé ekonomické problémy vedly země západní Evropy ke zvýšenému zájmu o problematiku konverze bývalých vojensky využívaných území. Od roku 1994 se dané tematické věnuje pilotní studie NATO nazvaná Enviromentální aspekty využití bývalých vojenských pozemků. Další studii nechalo vypracovat Spolkové ministerstvo

ochrany životního prostředí v Severním Porýní-Vestfálsku. Obě studie nabízejí zkušenosti s revitalizací vojenských prostorů, kterými je možné se inspirovat při konverzi nejrozličnějších typů vojensky využívaných území (Komár, 1998). Studie Spolkového ministerstva ochrany životního prostředí upozorňuje na nutnost podrobného plánování procesu revitalizace s ohledem na místní specifika. Jsou zde rozlišeny tři typy faktorů, které mají vliv na revitalizaci. Jedná se o fixní faktory (například geografická poloha, ekonomická situace regionu, typ vojenského využití území), semi-variabilní faktory (stav bytového fondu, stupeň kontaminace životního prostředí, úroveň infrastruktury) a variabilní faktory (plánování a organizace revitalizace, finanční mechanismy,...). Právě variabilní faktory se ukázaly jako rozhodující o úspěchu projektů revitalizace na příkladu německých vojensky využívaných území (Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Energy, 1997).

V Polsku se konverzí vojenských základů zabývali například Jarczewski a Kuryło (2010), kteří se pokusili rozlišit základní směry, revitalizace polských vojensky využívaných prostorů v souvislosti s původním vojenským využitím. Nejméně problematická byla přeměna vojenských posádek nacházejících se v blízkosti měst, kasárny byly opravovány a dále využity na bydlení, naopak vojenská letiště nebo zkušební dráhy využívané sovětskou armádou byly často přeměněny na průmyslové zóny. Pouze minimum letišť je nyní civilně využíváno, část slouží sportovnímu letectví, v jiných se plánuje stavba větrných elektráren nebo byly přeměněny na automobilová závodiště. Část vojensky využívaných prostorů byla začleněna mezi ekologicky cenná území, což platí především pro území využívaná polskou armádou, sovětská armáda naopak působila velké ekologické škody. Ke srovnání s revitalizací BVÚ Mladá a Ralsko se nabízí polský vojenský újezd Borne Sulimowice, který leží daleko od urbanizovaných oblastí a zažil působení Wehrmachtu i sovětské armády. Po odchodu sovětských vojsk došlo k přistěhování většího množství obyvatel, které přilákaly cenově dostupné byty, levné služby a okolní příroda (Dufek, 2008). Dufek (2008, s. 1) dále popisuje způsob přivedení investorů do oblasti pomocí daňových úlev za každé vytvořené pracovní místo.

Z pohledu Česka lze rozlišit dva typy nového využití BVÚ, zařazení území mezi chráněné oblasti, což byl případ BVÚ Dobrá Voda, nebo vytvoření (staro-)nového města s převahou bydlících funkcí, což se odehrálo v případě BVÚ Mladá a Ralsko. Hodnocení úspěšnosti revitalizace těchto BVÚ se práce dotkne pouze okrajově, podrobněji se touto problematikou zabývali například Baxa (2006) a Lafek (2011).

2.3 Definice základních pojmů souvisejících s problematikou vojenských újezdů

Pro další výzkum je nezbytné definovat si pojmy označující velkoplošná území vyhrazená pro výcvik armády. Termín *vojenský újezd*, zmiňovaný v názvu práce, byl zaveden až zákonem č. 169/1949 Sb. Do té doby nebyly prostory určené pro výcvik vojsk vymezeny speciálním zákonem, ale například nařízením vlády, ministerské rady nebo na základě zákona č. 63/1935 Sb. o vyvlastnění nemovitého majetku k účelům obrany státu (Göttinger, 2008, s. 84). V období do druhé světové války označují území pro výcvik armády pojmy *vojenské cvičiště*, *vojenský výcvikový tábor* (dále *VVT*), nebo přímo podle účelu výcviku – *dělostřelecká střelnice*. Během

druhé světové války zabrali vojenská cvičiště Nacisté, kteří používali termín *Truppenübungsplatz* (blíže např. Řehounek, 2006).

Po roce 1945 převládlo označení *vojenský výcvikový tábor*, které bylo na základě zákona č. 169/1949 Sb. nahrazeno termínem *vojenský výcvikový prostor* (dále *VVP*)¹, pro který byl zřizován *vojenský újezd* (dále *VÚ*). Nešlo o pouhou změnu používaného označení, nýbrž o vyjasnění nejrůznějších aspektů vztahujících se k velkoplošným územím využívaným armádou. Zákon č. 169/1949 Sb. vymezil *vojenské újezdy* jako „samostatné územně správní celky, které jsou spravovány újezdním úřadem, v jehož čele stojí újezdní správce“ (Kozel, 1998, s. 221), které zabezpečují výcvik vojsk ve vymezených oblastech *vojenského újezdu*, což jsou *vojenské výcvikové prostory* (Komár, 1993, s. 76). O vztahu *VVP* a *VÚ* lze zjednodušeně uvést, že je třeba, aby kolem vlastního území, kde je prováděn výcvik (tzn. *VVP*) byla dostatečná plocha, kam veřejnost nesmí (tzn. *VÚ*), kvůli zajištění bezpečnosti. Dále byly zákonem č. 169/1949 Sb. vyjasněny majetkové poměry na území újezdu, vymezení hranic vojenského újezdu, zánik obcí ležících na území újezdu, nebo jejich případná obnova, správa újezdu, pravidla pobytu a vstupu do prostoru vojenského újezdu.

Nyní je v platnosti zákon č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany České republiky, jehož šestá část se týká vojenských újezdů. Podle některých autorů došlo pouze k převzetí předchozího zákona č. 169/1949 Sb. pouze s minimálními úpravami (Valenčík, 30. 12. 2010). Zastaralost zakotvení vojenských újezdů v zákoně č. 222/1999 Sb. blíže rozebírá Göttinger (2008) ve svém příspěvku předneseném na konferenci o právní regulaci místní samosprávy. Všímá si především znevýhodnění obyvatel újezdu oproti ostatním občanům České republiky. Ve vojenském újezdu se „nevykonává právo na samosprávu“, což znamená, že občané vojenského újezdu si nemohou volit své zástupce do obecního zastupitelstva a veškerou státní správu vykonává újezdní úřad. Všechny majetek na území újezdu (mimo vneseného majetku) patří státu. Znevýhodnění občanů vojenských újezdů kritizovala také senátorka Jitka Seitlová (Navara, 2007), která se snažila o zlepšení situace obyvatel v nejlidnatějším vojenském újezdu Libavá. V současnosti připravuje ministerstvo obrany podklady pro změnu legislativy týkající se vojenských újezdů. Do roku 2015 by mělo dojít ke zrušení *VÚ* Brdy a zmenšení plochy ostatních vojenských újezdů, navíc dojde k vyčlenění všech sídelních útvarů z území vojenského újezdu. Lidé ze sídelních útvarů vojenského újezdu si v anketě zvolili variantu budoucí samostatné obce nebo přičlenění k některé stávající obci v okolí újezdu (MO ČR, 2012).

Utajování určitých skutečností provázelo vojenské újezdy už od dob jejich vzniku. V období komunismu nebyly správně zakresleny v mapách (ze strategických důvodů), liší se i prameny o datech vzniku jednotlivých předchůdců vojenských újezdů (tj. výše zmiňovaných vojenských cvičišť, vojenských výcvikových táborů,...). V neposlední řadě se také setkáme s nejrůznějšími jmény označujícími totožný vojenský újezd. V minulosti nezřídka docházelo ke změně názvů vojenských újezdů², další vliv na různorodost názvů může mít v některých případech rozdílný název *VÚ* a *VVP* a nedodržování správného používání těchto pojmů. Tato práce se bude zabývat především vojenskými újezdy a bývalými vojenskými újezdy (dále *BVÚ*), a bude

¹ Ke změně termínu došlo až v roce 1952 (např. Novák, 2008).

² K určité kodifikaci došlo až po přijetí zákona č. 169/1949 Sb.

vycházet z pojmenování na základě zákona č. 222/1999 Sb. Pro přehlednost byla přiložena Tab. 1 zachycující oficiální i další názvy jednotlivých VÚ i BVÚ³ vyskytující se v literatuře.

Tab. 1 : Přehled používaných názvů současných a bývalých velkoplošných území k výcviku armády

Vojenský újezd	Vojenský výcvikový prostor	Další užívané názvy
Boletice	Boletice	
Brdy	Jince	
Březina	Dědice	Vyškov
Hradiště	Hradiště	Doupov
Libavá	Libavá	Moravský Beroun
Bývalý vojenský újezd	Bývalý vojenský výcvikový prostor	Další užívané názvy
Mladá	Mladá	Milovice
Ralsko	Mimoň	Bezděz
Dobrá Voda	Dobrá Voda	
Prameny	Lázně Kynžvart/Město Kynžvart v Císařském lese	Císařský les
Pannenská	Tisá	

Zdroj: Komár (1993), Řehounek (2006), Tomíček (2006), Leznar (2008), Novák (2008), Hájek (2010), Nováková (2011), Československé vojenství (2012).

2.4 Shrnutí dosavadních poznatků o vojenských újezdech

Tematika vojenských újezdů se dotýká poměrně širokého okruhu vědních oborů. Četnost studií se zvýšila s demokratizací společnosti a s rostoucí otevřeností vojenských újezdů odborné i laické veřejnosti. V období totality byly veškeré informace o armádních cvičištích přísně tajné, po Sametové revoluci se největší zájem odborníků soustředil nejprve na vojenské újezdy rušené roku 1992 (tj. Dobrá Voda, Mladá a Ralsko), postupem času se dostávaly do popředí také zachované vojenské újezdy (Boletice, Brdy, Březina, Hradiště, Libavá). Velkou pozornost věnují vojenským újezdům biologové (například Král, 1993; Petříček, Plesník, 2007; Mlčák, 2008; Bořecká, 2007), jejichž odhalení, že příroda vojenských újezdů bývá velmi zachovalá, často na srovnatelné úrovni s chráněnými územími, překvapilo. Na druhou stranu ve vojenských újezdech, kde působila sovětská vojska, došlo ke znehodnocení krajiny, což se kromě Česka (Kozel, 1998) potvrdilo i v Polsku (Jarczewski, Kuryło, 2010).

Pestré dějiny vojenských újezdů se snaží odhalit historikové, převažují práce regionálního charakteru, zaměřené přímo na dějiny konkrétního vojenského újezdu (Čapková, Tatarová, 2004; Řehounek, 2006; Tomíček, 2006) nebo na historickou událost související s vojenským prostorem (Blažková, 1997; Leznar, 2008; Haklová, 2009; Nováková, 2011;).

Vojenské újezdy zkoumají z nejrůznějších aspektů také geografové. Například v rámci studia periferních oblastí, kde bývá vojenský újezd označován za marginální území (Seidl, 2008; Svoboda, 2009; Hájek, 2010; Pechal, 2011), dále z pohledu zániku obcí, kdy je vojenský újezd uváděn jako jeden z důvodů zániku obcí (Kučera, 2006), v neposlední řadě se geografové zabývají konverzí vojenských újezdů a dalším vývojem území bez armády (Poštolka, 1998; Baxa, 2006; Lafek, 2011). O vojenských újezdech Hradiště a Ralsko byla vydána

³ Souhrnné pojmenování pro současné i bývalé vojenské újezdy bude dále označovat zkratka (B)VÚ.

monotematická čísla časopisu Geografie – Sborník České geografické společnosti (1993, roč. 98, č. 2; 1998, roč. 103, č. 3).

Jak již bylo zmíněno, striktně demografická studie zabývající se vojenskými újezdy dosud neexistuje. S vývojem osídlení konkrétního vojenského újezdu se můžeme setkat například ve studiích Blažkové (1997) a Pecháčkové (1998). Ze sociologického pohledu zkoumala postoje obyvatel vojenského újezdu Boletice Novotná (2010) a bývalého vojenského újezdu Mladá, nyní obce Milovice, Gončarovová (2009).

2.5 Vymezení zkoumaného území

Na území Česka se v minulosti nacházelo cca 10 vojenských újezdů. Dva z nich však existovaly pouze krátce (VÚ Prameny: 1946–1954, VÚ Pannenská: 1952–1957), nebudou tedy do další analýzy zařazeny, protože se nepředpokládá jejich výraznější působení na demografické chování svého okolí v období 1995–2010. Navíc VÚ Prameny byl zrušen kvůli těžbě uranu (Tomíček, 2006), a proto lze usuzovat, že na obyvatelstvo působily spíše dopady těžby.

K analýze tedy zbývá 8 vojenských újezdů, které jejich současný stav, předurčuje k mírně odlišnému vymezení. Pět VÚ dosud funguje, tudíž se nabízí domněnka vlivu na demografické chování obyvatel žijících uvnitř VÚ. Fungování vojenského újezdu má nicméně dopady i na své okolí. S ohledem na okolnosti vzniku VÚ, např. jejich lokace do řidčeji zalidněných oblastí, lze předpokládat podobné chování obyvatel ve VÚ i v přilehlém okolí. Obce spadající do analýzy byly vymezeny na základě společné hranice s VÚ, protože přímo pociťují existenci vojenského újezdu, na rozdíl od obcí přímo s VÚ nesousedících. Přístup souhrnného hodnocení demografického vývoje vojenského újezdu a jeho okolí podporují i data. Hodnocení pouze obyvatel vojenských újezdů by kvůli malé velikosti souborů nebylo možné, k 31. 12. 2010 žilo v nejlidnatějším VÚ Libavá 1 108 obyvatel, zatímco ve VÚ Březina pouze tři obyvatelé. Analyzované území bude označováno jako „*mikroregion vojenského újezdu*“, zkráceně „*mikroregion VÚ*“ a bude hodnoceno jako celek.

Problematictější situace z hlediska vymezení zkoumaného území nastává u tří VÚ zrušených k 1. 1. 1992. Zde se nepředpokládá, že by ve všech okolních obcích mohl i do období 1995–2010 přetrvávat vliv VÚ. Z tohoto důvodu byl zaveden termín tzv. „*nástupnické obce*“, což je obec, která buď vznikla na místě zrušeného VÚ, nebo s ním byla vždy silně spjata, a proto do současnosti předpokládáme značné vlivy minulé existence VÚ. Konkrétněji pro VÚ Ralsko byla zvolena nástupnická obec Ralsko, pro VÚ Mladá nástupnická obec Milovice a pro VÚ Dobrá Voda nástupnické obce Hartmanice a Prášily. Nejjednodušší vymezení nástupnické obce bylo u BVÚ Ralsko, kdy nově vzniknuvší obec Ralsko zahrnuje téměř veškeré území BVÚ Ralsko⁴. Během dlouhé historie vojenského cvičiště Mladá, došlo několikrát ke změně hranic, především v sousedství s obcí Milovice. Například na místě cvičiště balonové rot (zvaném od té doby Balonka), byly v 50. letech postaveny domy pro rodiny důstojníků a území bylo vyjmuto z VÚ a začleněno do obce Milovice, avšak po převzetí VÚ sovětskými vojáky došlo k opětovnému začlenění území do VÚ. Po zrušení VÚ se Milovice dělí na čtyři městské části,

⁴ Malá část území BVÚ Ralsko spadá do katastru obcí Bělá pod Bezdězem, Dolní Krupá a Rokytá (Baxa, 2006, s. 21).

z nichž každá obsahuje alespoň část bývalého území VÚ. Například část Milovice, kde převažuje území původní obce Milovice, která ležela mimo VÚ, obsahuje zmiňované sídliště Balonka. Tudíž jako nejlepší varianta se jeví hodnocení obce Milovice jako celku, jejíž provázanost s VÚ Mladá v minulosti i společný budoucí vývoj ji kvalifikuje na nástupnickou obec po VÚ Mladá. Zbývá vymezit situaci BVÚ Dobrá Voda. Po zrušení VÚ byly obnoveny obce Dobrá Voda, která byla začleněna pod obec Hartmanice, ležící po celou dobu v těsném sousedství s VÚ, a obec Prášily patřící celou rozlohou do území VÚ. Okamžitě po zrušení VÚ Dobrá Voda byl prostor BVÚ začleněn do Národního parku Šumava. Jako nejlepší řešení populačního vývoje daného území se jeví souhrnná analýza ukazatelů za obce Prášily a Hartmanice. V práci bude používáno označení „*nástupnická obec Dobrá Voda*“.

2.6 Zdroje dat a základní metody práce

Práce vychází z dat Českého statistického úřadu, a to jak z dat zveřejněných na webových stránkách, tak zakoupených Katedrou demografie a geodemografie pro účely výzkumu. Určité obtíže s dostupností dat plynou ze zkoumaného územního detailu. Například věková struktura se do úrovně obcí bilancuje pouze k 31. 12. daného roku. V demografických výpočtech ale převážně pracujeme se středním stavem. Proto bylo nutné střední stav vypočítat, což s sebou neslo redukci období na roky 1996–2010. S ohledem na následnou analýzu, odehrávající se převážně v tříletých klouzavých průměrech, bylo rozhodnuto zachovat data věkové struktury za rok 1995, tzn. v tomto roce neuvažovat střední stav, ale ponechat původní stav k 31. 12.

Určitá specifika práce s daty vyplývají ze zvoleného územního detailu. Jedná se o poměrně malá území, tudíž počet demografických událostí je také nízký, což s sebou přináší značné výkyvy ukazatelů v čase. Je nutné uplatňovat při výpočtu určité postupy jako například vyhlazení jednotlivých hodnot pomocí klouzavých průměrů, nebo rovnou agregaci vstupních dat za více let. Postupy úprav u jednotlivých ukazatelů jsou blíže popsány v příslušných kapitolách. Také metodický postup shlukové analýzy je podrobně popsán v sedmé kapitole.

Interpretace získaných výsledků také musí být poměrně opatrná, je třeba spíše sledovat trendy vývoje jednotlivých ukazatelů a náhodným výkyvům nepřisuzovat velkou váhu.

Kapitola 3

Důvody vzniku VÚ na území Česka a jejich fungování

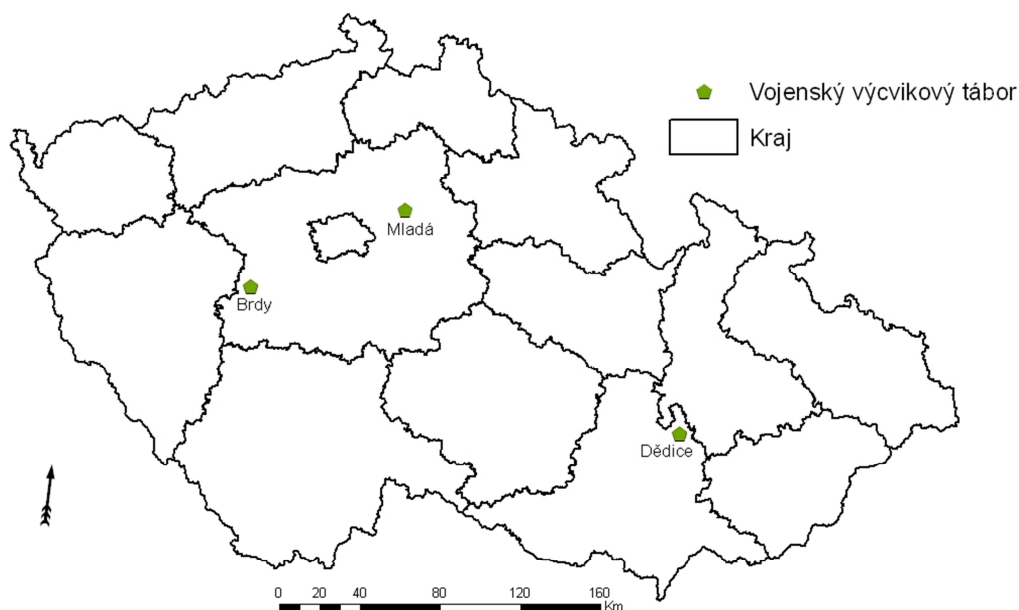
3.1 Vojenské výcvikové tábory před druhou světovou válkou

Počátek historie velkoplošných území určených pro trénink armády můžeme v Česku klást do roku 1904. Tehdy došlo k výstavbě vojenského tábora zvaného Mladá⁵ poblíž středočeských Milovic, podle pokynů C. a k. říšského ministerstva války (Státní okresní archiv Nymburk, Kronika obce Milovic 1927–1957). Snaha Rakouska-Uherska mít co nejlépe vycvičenou armádu koresponduje s geopolitickou situací v Evropě na začátku 20. století. Pro toto období bylo typické mocenské soupeření velmocí, které vyvrcholilo první světovou válkou. Vojenské cvičiště Mladá bylo během první světové války využíváno jako zajatecký tábor (Řehounek, 2006, s. 22).

Po vzniku samostatného československého státu spravovala vojenské cvičiště Mladá nově zformovaná československá armáda⁶. Následovalo zbourání objektů zajateckého tábora a modernizace vojenského cvičiště spolu s výstavbou letiště (Vahalíková, 2001, s. 26). Vývoj nových zbraní, především dalekonosných děl, s sebou přinášel stále větší nároky na cvičicí prostor. Vláda roku 1927 místo rozšíření cvičiště Mladá na úkor sousedních vesnic rozhodla o výstavbě nové střelnice v brdských lesích (Řehounek, 2006, s. 12). Ve 30. letech lze v Československu pozorovat zvýšenou intenzitu budování vojenských objektů vyvolanou obavami z růstu nacistického Německa (Leznar, 2008, s. 8). Počet vojenských výcvikových táborů byl roku 1935 navýšen o VVT Dědice v oblasti Drahanské vrchoviny. Tento vojenský prostor vznikl na základě zákona č. 63/1935 Sb. o vyvlastnění nemovitého majetku k účelům obrany státu. Nutno dodat, že během vzniku VVT Dědice nezanikla žádná obec (tamtéž), což odráží demokratický charakter tehdejšího československého státu.

⁵ Název podle obce, která byla v důsledku vzniku vojenského tábora zničena (Státní okresní archiv Nymburk, Kronika obce Milovic 1927–1957).

⁶ Vytvořená z bývalé rakousko-uherské armády, z československých legií ve Francii, Rusku a Itálii (Československé vojenství, 2012).

Obr. 1 : Vojenské výcvikové tábory v období před druhou světovou válkou

Zdroj: Československé vojenství, 2012. Vlastní zpracování v programu ArcGis 9.3.

3.2 Vojenské výcvikové tábory v letech 1939–1949

Po roce 1939 převzala kontrolu nad vojenskými výcvikovými tábory, stejně jako nad celým protektorátem Čechy a Morava, německá armáda, nazývaná Wehrmacht. Stávající vojenské výcvikové tábory (tzn. Mladá, Brdy a Dědice) Wehrmacht rozšiřoval na úkor obcí v okolí, přičemž protesty nebyly místním obyvatelům nic platné. Vystěhování však neprobíhalo všude tak rychle, jak si Nacisté představovali, přesto bylo do konce druhé světové války vystěhováno 9 obcí a osad u VVT Mladá, 8 obcí a osad v okolí brdské střelnice a 33 obcí a osad u VVT Dědice⁷. K demonstraci síly německé armády nejspíše sloužilo nově vybudované cvičiště zbraní SS na Benešovsku⁸, nesoucí název SS Truppenübungsplatz Beneschau, které bylo v roce 1943 přejmenováno na SS Truppenübungsplatz Böhmen. V této oblasti muselo své domovy opustit celkem 30 986 obyvatel. Všechna výše uvedená vystěhování Nacisté zdůvodňovali zákonem č. 63/1935 Sb. o vyvlastnění nemovitého majetku k účelům obrany státu. Prioritou Wehrmachtu byl zábor ploch pro vojenské účely na území Protektorátu, nejlépe v hustěji osídlených oblastech, nikoliv v Sudetech (Leznar, 2008; Řehounek, 2006). Jediným cvičištěm v zabraném pohraničí byla oblast v okolí Bezdězu, kde vzhledem k vhodnému terénu cvičili Nacisté jednotky Deutsches Afrika Korps⁹. Roku 1945 zde Nacisté vybudovali letiště Kummer am See, dnes známé pod jménem Hradčany (Nováková, 2011, s. 15).

Následkem druhé světové války byl v Československé republice odsun Němců schválený Postupimskou dohodou (Blažková, 1997, s. 11). Tímto aktem vznikly, převážně v pohraničí,

⁷ Nacisté užívali názvy Truppenübungsplatz Milowitz (Řehounek, 2006, s. 50), Truppenübungsplatz Kammwald (Vojenské historické sdružení Brdy, 2007), Truppenübungsplatz Wischau (Leznar, 2008, s. 10).

⁸ Ležící západně od Benešova v prostoru vymezeném řekami Vltava a Sázava (Drdáčková, Janeček, 2005).

⁹ Jednalo se o jednotky Wehrmachtu bojující v severní Africe.

oblasti s minimální hustotou zalidnění, ideální pro vznik cvičišť pro armádu. Do roku 1950 Československá armáda začala nově využívat vojenské výcvikové tábory Boletice, Moravský Beroun, Bezděz¹⁰, Císařský les¹¹. Vznik cvičišť pro výcvik armády se projevoval značnou nekonceptností jednání tehdejší vlády, která bezprostředně po druhé světové válce umožnila návrat vysídlencům v období Protektorátu do svých domovů a také podporovala dosídlení oblastí s původně německým obyvatelstvem. Po rozhodnutí o zřízení VVT museli obyvatelé dotčených obcí opustit své domovy a nezřídka se jednalo o vysídlence během druhé světové války (o situaci v okolí Bezdězu blíže Blažková, 1997).

3.3 Vznik vojenských újezdů a pobyt sovětských vojsk

Napjatá geopolitická situace ve světě po druhé světové válce vyvrcholila tzv. studenou válkou, která se projevovala zvýšeným zájmem jednotlivých států o oblast obrany. V podmínkách Československa jsou jedním z příkladů nově založené VVT, situované především k jihozápadní hranici státu (Hájek, 2010, s. 42). Za zásadní změnu ve fungování velkoplošných vojenských cvičišť můžeme bezpochyby označit zákon č. 169/1949 Sb. o vojenských újezdech. Na základě tohoto zákona byly vojenské výcvikové tábory, zřízené před účinností zákona č. 169/1949 Sb. přeměněny na vojenské újezdy (§ 26, odst. 1), což jsou „výjimečné územně správní jednotky“ spravované újezdním úřadem (Kozel, 1998, s. 221). Na území těchto jednotek jsou pro polní přípravu vojsk vymezeny vojenské výcvikové prostory (Kozel, 1998, s. 221). Zákon dále vymezuje pobyt na území újezdu, který je možný pouze na povolení újezdního úřadu, to znamená, že osoby s trvalým pobytem na území újezdu v případě neobdržení povolení se musely vystěhovat na náklad vojenské správy. Všechn nemovitý majetek na území újezdu patří státu. Nově byly na základě zákona č. 169/1949 Sb. zřízeny VÚ Pannenská (pro VVP Tisá) v okrese Ústí nad Labem, VÚ Dobrá Voda v okrese Klatovy a VÚ Hradiště v okrese Karlovy Vary (Československé vojenství, 2012). Tomíček (2006, s. 137) uvádí, že VÚ Hradiště vznikl náhradou za VÚ Prameny (VVT Lázně Kynžvart), kde se začaly těžit uranové rudy. Všechny tři nově vzniklé vojenské újezdy ležely v málo zalidněném pohraničí, ale i přesto došlo při jejich vzniku k vystěhování obyvatel, z nichž většina se do oblasti přistěhovala teprve nedávno.

V 50. letech dále došlo k rozšíření některých VÚ, které bylo opět provázáno vysídlením tamějších obyvatel, například v Brdech došlo k vysídlení pěti obcí¹², které již ve své historii zažily vysídlení v období Protektorátu a opětovné nastěhování obyvatel těsně po druhé světové válce. Obyvatelé vysídlených obcí se sdružují ve Svazu vyhnanců z Brd s cílem získat od státu odškodnění za vyvlastnění jejich majetků, které podle nich nebylo korektní. Problémem bylo například oceňování nemovitostí v roce 1952 podle cen roku 1939, přičemž po měnové reformě roku 1953 byly peníze obdržené za nemovitosti znehodnoceny (Svaz vyhnanců z Brd). Vláda také plánovala rozšíření VÚ Mladá na úkor obce Lipník, ke kterému nakonec nedošlo (Řehounek, 2006, s. 68). Do celkového obrazu 50. let z hlediska činnosti armády ve věci

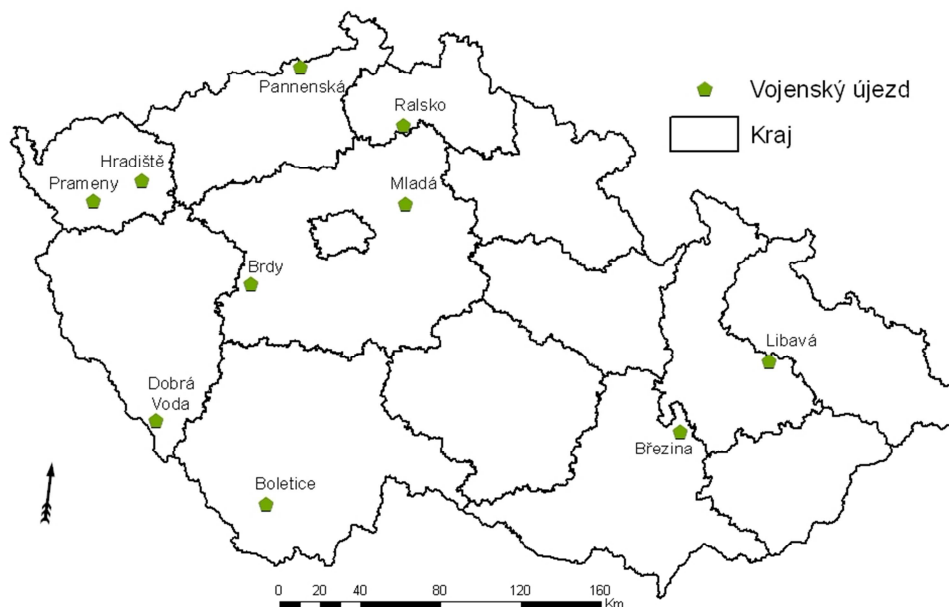
¹⁰ Roku 1948 přejmenován na VVT Mimoň (Blažková, 1997, s. 33).

¹¹ Roku 1947 přejmenován, Československé vojenství (2012) uvádí název VVT Město Kynžvart v Císařském lese, Hájek (2010, s. 41) VVT Lázně Kynžvart.

¹² Hrachoviště, Přední a Zadní Záběhlá, Kolvín a Padrt' (Svoboda, 2009, s. 31)

vojenských újezdů nezapadá zrušení VÚ Pannenská v roce 1957 (Československé vojenství, 2012). Důvody zrušení VÚ nebyly zjištěny, pouze Novák (2008, s. 29) zmiňuje, že tamější VVP Tisá bylo využíváno „pro potřeby výcviku chemiků“ a po zrušení VÚ Pannenská došlo k přejmenování VVT Tisá na Chemické cvičiště Tisá, přičemž výcvik chemického vojska zůstal zachován dodnes.

Obr. 2: Maximální počet VÚ v Česku v letech 1953–1954

Zdroj: Československé vojenství, 2012. Vlastní zpracování v programu ArcGis 9.3.

Sovětský vliv byl ve vojenských újezdech zřejmý již po zařazení Česka do tzv. východního bloku, příkladem může být výstavba skladu jaderných raket ve VÚ Ralsko v roce 1966 (Baxa, 2006, s. 16) jako příprava na případnou třetí světovou válku, nebo společná cvičení zemí Varšavské smlouvy (např. Řehounek, 2006, s. 77). Naplno se sovětská armáda (nejen) ve vojenských újezdech projevila po roce 1968, po obsazení ČSSR vojsky států Varšavské smlouvy. Velitelství tzv. Střední skupiny sovětských vojsk bylo umístěno do VÚ Mladá, dále musela československá armáda opustit VÚ Ralsko a společně obě armády užívaly VÚ Libavá (Československé vojenství, 2012). Činnost sovětské armády byla provázena poměrně intenzivní stavební činností, a to především ve VÚ Mladá (Haklová, 2009, s. 26) a Ralsko (Baxa, 2006, s. 17, Nováková, 2011, s. 47), avšak většina vznikajících bytových domů nedosahovala českých standardů¹³. Výhodou pro obyvatele obcí poblíž sovětských posádek byly dobře zásobené sovětské obchody (Haklová, 2009, s. 25; Čapková, Tatarová, 2004, s. 68). Naopak stinnou stránkou byla zvýšená kriminalita v oblasti, páchaná především obyčejnými vojáky často pod vlivem alkoholu (Haklová, 2009, s. 27). Nezřídka také docházelo k tragickým dopravním nehodám zaviněným sovětskými vojáky (Řehounek, 2006, s. 86–87). Další kapitolou působení sovětské armády ve vojenských újezdech jsou rozsáhlé ekologické škody (například Řehounek, 2006, s. 87; Baxa, 2006, s. 18), které byly pozorovány i ve vojenských újezdech využívaných sovětskými vojsky v Polsku (Jarczewski, Kuryło, 2010).

¹³ Bližší popis sovětských panelových domů tzv. kyjeváků uvádí Řehounek (2006, s. 82).

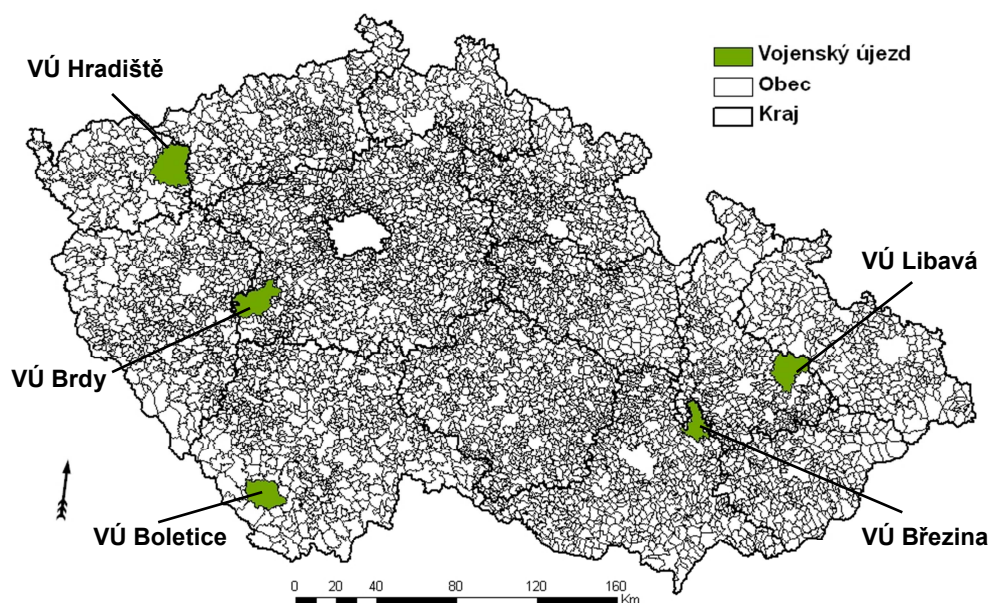
3.4 Situace po roce 1989

Prvním počinem, ovlivňujícím fungování vojenských újezdů po roce 1989, byl odchod sovětských vojsk z Československa. Poté sílily hlasy na rušení VÚ, především těch, které byly spjaty se sovětskou armádou (Kozel, 1998, s. 222). Usnesením vlády ČR č. 397/1991 došlo k 31. 12. 1992 ke zrušení VÚ Mladá, Ralsko a Dobrá Voda. Přístup ke konverzi jednotlivých BVÚ se lišil. BVÚ Dobrá Voda byl, s ohledem na svou polohu a zachovalost přírodního prostředí, zařazen do NP Šumava a rekonstruované budovy v obci Prášily jsou z části využívány v rámci cestovního ruchu (Baxa, 2006, s. 19). Působení sovětské armády, spočívající v intenzivní stavební činnosti, a zároveň exponovanější poloha vůči centřům (nad-)regionálního významu předurčila BVÚ Mladá a Ralsko pro ekonomický způsob využití území, konkrétně k účelu bydlení. Nutno podotknout, že revitalizace neprobíhala podle nějakého komplexního plánu, vláda sice vypsalala soutěž o komplexní návrh, nicméně nakonec žádný neuznala za vhodný a rozhodla se pokračovat standartní metodou privatizace (Řehounek, 2006, s. 98). Mezitím probíhala asanace obou území od značných ekologických škod způsobených především sovětskou armádou (Řehounek, 2006, s. 87; Baxa, 2006, s. 18).

Rekonstrukce budov v BVÚ Mladá a Ralsko započala ve větší míře po roce 1996. Bytové domy si nejprve opravovala dotčená města sama a některé domy byly převedeny na okolní obce či instituce. Až později umožnila vláda odprodej objektů soukromým subjektům (Koncepce rozvoje města Milovice, 2004; Poštolka, 1998). Problém chybějícího komplexního plánu revitalizace se ukázal poté, co se do obou nástupnických obcí přistěhovalo větší množství obyvatel, a občanská infrastruktura byla nedostatečná. Také počet pracovních příležitostí v místě bydliště je minimální, což tamější obyvatelé řeší každodenním dojížděním (Koncepce rozvoje města Milovice, 2004; Baxa, 2006).

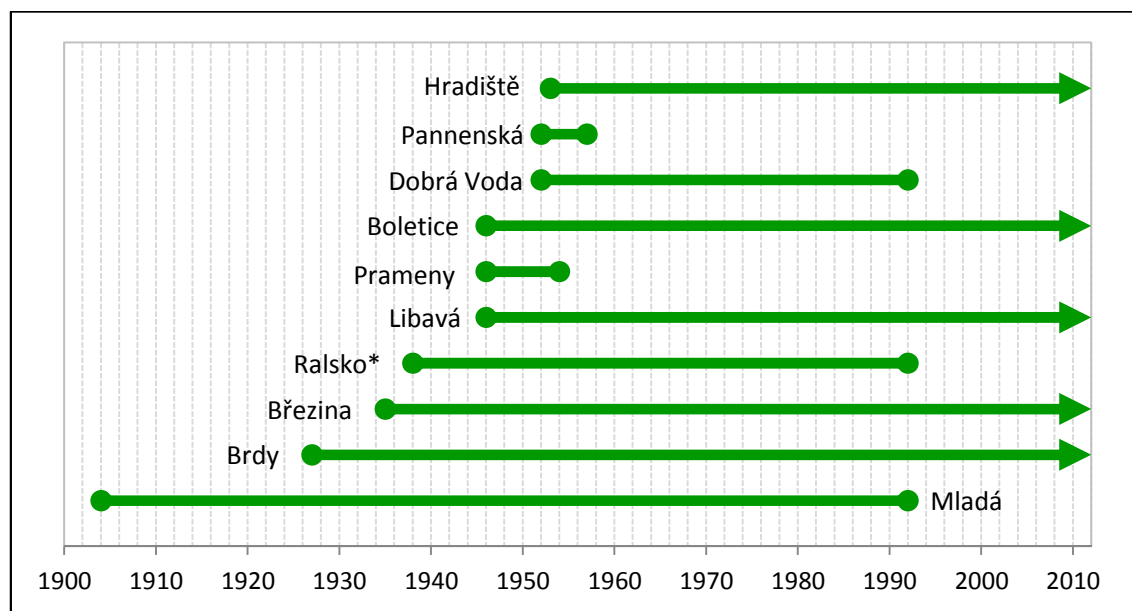
Dosud fungující vojenské újezdy se postupně stávají přístupnějšími. Okrajové části, po kterých vedou turistické či cyklostezky bývají o víkendech a svátcích od 7.00 do 21.00 volně přístupné, podrobnější informace jsou zveřejněny na internetových stránkách jednotlivých vojenských újezdů. Nejnovější zprávy hovoří ještě o větším otevření vojenských újezdů veřejnosti, armáda se chystá úplně zrušit VÚ Brdy a zmenšit rozlohu ostatních VÚ. Zmenšení rozlohy bude spočívat především ve vyjmutí sídelních lokalit z katastrů VÚ (Ryšavý, 2012).

Obr. 3: Vojenské újezdy po roce 1992

Zdroj: Československé vojenství, 2012. Vlastní zpracování v programu ArcGis 9.3.

Obr. 4: Vizualizace vzniku a zániku území vyhrazených pro výcvik armády

Zdroj: Upraveno podle Baxa (2006), Řehounek (2006), Tomiček (2006), Leznar (2008), Novák (2008), Nováková (2011), Československé vojenství (2012).

Poznámka: * Ralsko – některé zdroje (Novák, 2008, s. 85; Matoušek, 2009, s. 2) se zmiňují o využívání prostoru armádou v období Rakouska-Uherska, ale žádné další podrobnosti neuvádějí.

Kapitola 4

Vývoj počtu a struktury obyvatel

4.1 Vývoj počtu obyvatel v letech sčítání lidu

Pro znázornění vývoje počtu obyvatel v letech sčítání lidu se jako nejlepší pramen ukazuje Historický lexikon obcí z roku 2005 (ČSÚ, 2006). Data jsou přepočtena na územní strukturu platnou k 1. 1. 2005 a kromě obcí ukazuje i vojenské újezdy. Při hodnocení vývoje počtu obyvatel v obcích vzniklých ze zrušených VÚ, bylo přistoupeno k hodnocení tzv. nástupnických obcí popsaných v metodické části. U obce Ralsko se vymezení shoduje s BVÚ Ralsko, VÚ Mladá a obec Milovice byly vždy natolik propojené, že jako nejvhodnější se zdá společné hodnocení, což podporují i data Historického lexikonu, kdy jsou především ve starších letech sčítání lidu data za obec Mladou zahrnuta v obci Milovice, ale bez příslušného rozlišení. V metodické části byla jako nástupnická obec VÚ Dobrá Voda zvolena souhrnná analýza ukazatelů za obce Prášíly a Hartmanice, nicméně na základě Historického lexikonu bylo možné dohledat údaje i za VÚ Dobrá Voda (tj. obce Prášíly a Dobrá Voda, která je dnes částí Hartmanic), v příslušném grafu jsou proto barevně odlišeny data za obce ležící uvnitř (B)VÚ Dobrá Voda a mimo něj (tzn. Hartmanice bez části Dobrá Voda). Dále si je třeba uvědomit, že v průběhu let došlo ke změně metodiky sčítání lidu, spočívající především v odlišném vymezení sčítané populace¹⁴. Ale i přesto lze vysledovat určité trendy ve vývoji počtu obyvatel v souvislosti s existencí velkoplošného vojenského cvičiště.

Z vývoje počtu obyvatel vojenských újezdů a obcí Boletice, Hradiště, Libavá, Dobrá Voda a Ralsko můžeme usuzovat na polohu v Sudetech, a to na základě významného propadu počtu obyvatel mezi sčítáními lidu v letech 1930 a 1950. Data o národnostní struktuře vybraných

¹⁴ V roce 1869 se sčítalo obyvatelstvo přítomné civilní, v letech 1880–1950 obyvatelstvo přítomné, v letech 1961–2001 obyvatelstvo trvale bydlící, v roce 2001 navíc včetně cizinců s trvalým nebo dlouhodobým pobytem (ČSÚ, 2006).

obcí¹⁵ ze sčítání lidu z roku 1930 tuto domněnku potvrzují; podíl německé populace byl vyšší než 85 %, tudíž po odsunu Němců po druhé světové válce počet obyvatel v obcích v pohraniční oblasti značně poklesl. Nejstarší vojenské výcvikové tábory, tj. Brdy, Březina a Mladá ležely ve vnitrozemí. O VVT Březina historické zdroje uvádějí, že při jeho vzniku nezanikla žádná obec a dodnes zde žije velmi nízký počet obyvatel.

Tab. 2 : Národnostní struktura vybraných obcí ve sčítání lidu 1930

Obec	Příslušný (B)VÚ	Českoslovenští státní příslušníci (%)			Cizozemci (%)
		československá	německá	jiná	
Boletice (Poletitz)	Boletice	1,46	97,82	0,00	0,73
Doupov (Duppau)	Hradiště	1,18	97,24	0,13	1,44
Hradiště (Höfen)	Hradiště	14,94	85,06	0,00	0,00
Dobrá Voda (Gutwasser)	Dobrá Voda	2,17	91,30	3,62	2,90
Prášily (Stubenbach)	Dobrá Voda	5,99	93,71	0,00	0,29
Město Libavá (Stadt Liebau)	Libavá	1,75	97,26	0,19	0,80
Hradčany (Kummer)	Ralsko	3,66	93,72	0,00	2,62
Kuřívody (Hühnerwasser)	Ralsko	5,20	94,20	0,12	0,48
Plouznice (Plauschnitz)	Ralsko	3,33	96,67	0,00	0,00
Milovice	Mladá	95,93	1,76	1,88	0,51
Kolvín	Brdy	100,00	0,00	0,00	0,00
Padrt'	Brdy	100,00	0,00	0,00	0,00
Jince	Brdy	95,43	3,71	0,39	0,47
Podivice	Březina	99,75	0,25	0,00	0,00
Dědice	Březina	99,25	0,28	0,04	0,43

Zdroj: Státní úřad statistický, 1935.

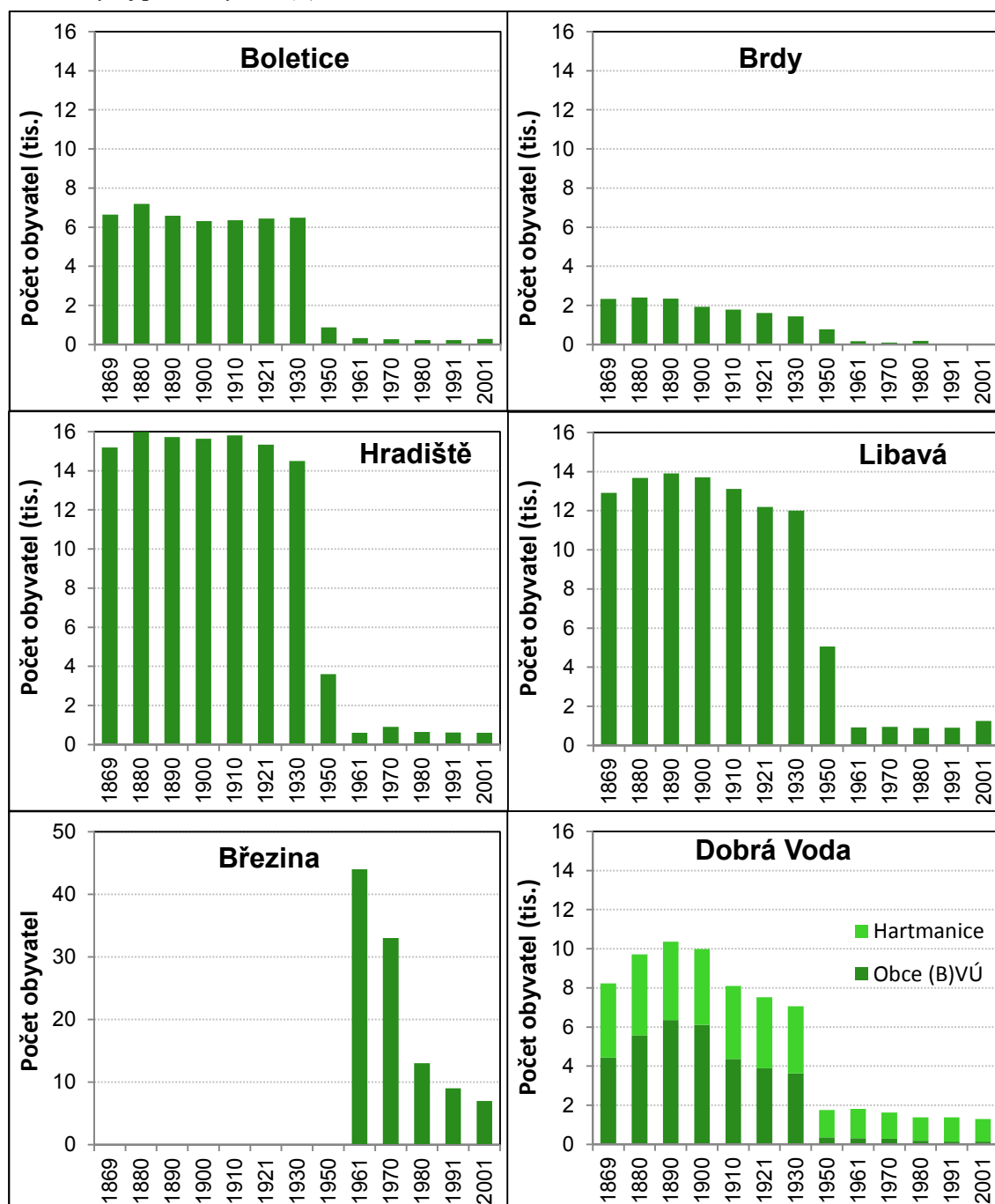
Ve vývoji počtu obyvatel po roce 1950 se odráží vstoupení v platnost zákona č. 169/1949 Sb. Ve všech VÚ, s výjimkou Březiny, kde nikdo nežil, došlo ke snížení počtu obyvatel mezi sčítáními lidu 1950 a 1961. O pobytu v prostoru VÚ začala rozhodovat armáda a kladného rozhodnutí se dostalo především lesním dělníkům a dalším zaměstnancům armády¹⁶. Přestože i někteří další obyvatelé obcí spadajících do VÚ povolení k pobytu dostali, perspektiva života omezeného armádními pravidly je nenaplněvala a zvolili variantu opuštění území. Fakt, že založení VÚ, a především pravidla s jeho fungováním spojená, byl zásadní krok ovlivňující život obyvatel regionu, můžeme vidět na příkladu obcí Milovice a Brdy, kdy během založení vojenských výcvikových táborů nedošlo k tak velkému poklesu obyvatel jako v souvislosti se založením VÚ. V obci Milovice dokonce počet obyvatel do sčítání lidu 1950 rostl a dobové zdroje se zmiňují o výhodnosti polohy obce v sousedství vojenské posádky (Státní okresní archiv Nymburk, Kronika obce Milovic 1927–1957). Po roce 1961 dochází k ustálení počtu obyvatel, v současných VÚ se stav obyvatel do sčítání lidu v roce 2001 příliš neměnil. Naproti tomu v bývalých VÚ Mladá a Ralsko pozorujeme mezi sčítáními lidu v letech 1991 a 2001 značný nárůst počtu obyvatel. V BVÚ Dobrá Voda se počet obyvatel v tomto období nezvyšoval, což můžeme vysvětlit několika faktory: VÚ byl začleněn do NP Šumava, tím

¹⁵ Jedná se o vybrané obce, které po vzniku příslušného VÚ zanikly, byly začleněny do VÚ nebo s ním sousedily.

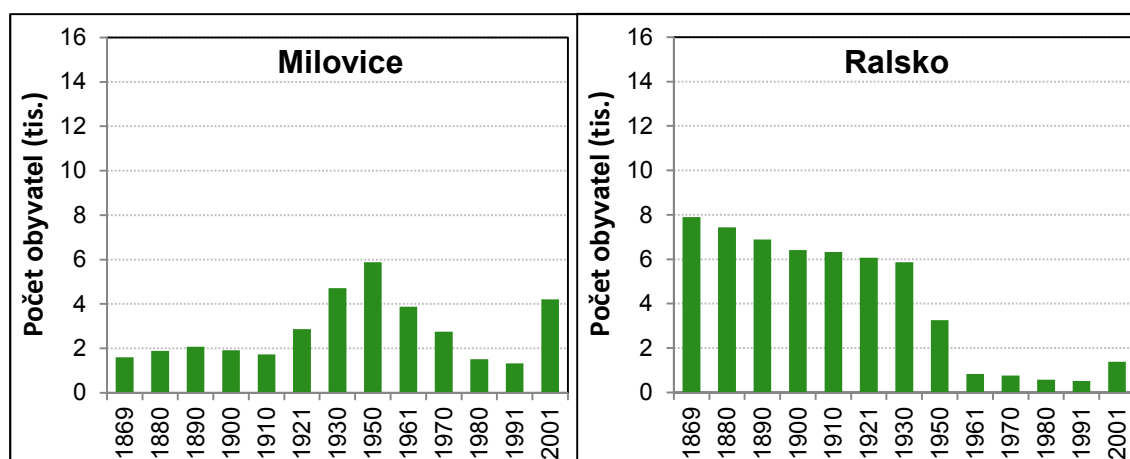
¹⁶ I nyní převažují ve vojenských újezdech zaměstnanci vojenských lesů, vojáci z povolání spolu s rodinnými příslušníky a dále osoby zajišťující služby pro obyvatele újezdů (Dřímál, 2010).

pádem došlo k omezení rozvoje bydlících funkcí, dále je třeba uvážit periferní polohu VÚ v rámci Česka a v neposlední řadě zde na rozdíl od VÚ Mladá a Ralsko nepůsobila sovětská armáda, jejíž bytová výstavba by po rekonstrukci přilákala větší množství nových obyvatel.

Obr. 5: Vývoj počtu obyvatel (B)VÚ v letech sčítání lidu v období 1869–2001

Obr. 5: pokračování

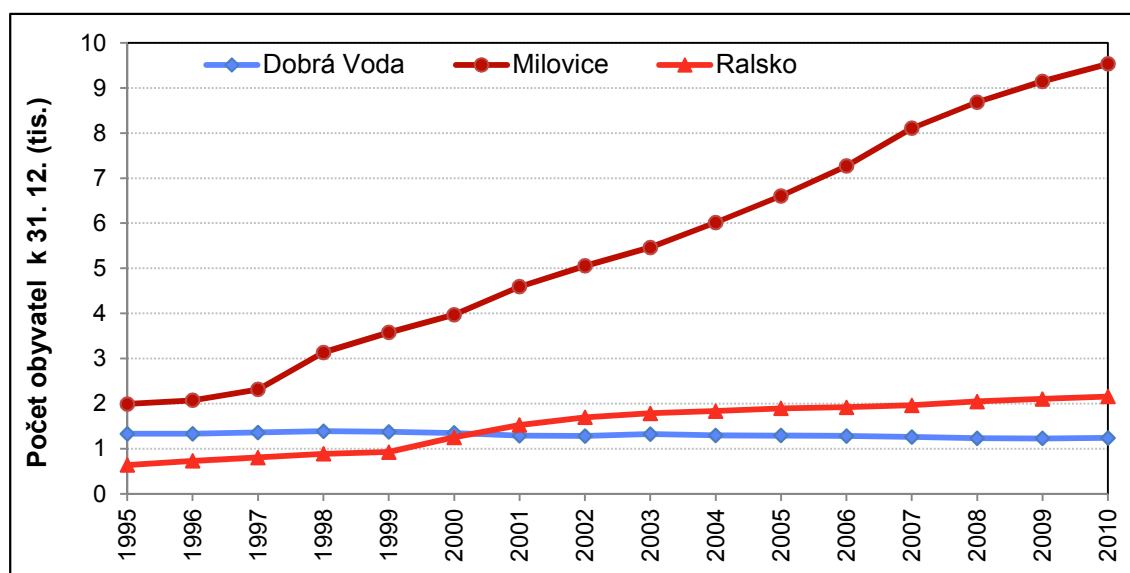
Zdroj: ČSÚ, 2006.

Pozn.: Došlo ke změně metodiky sčítání lidu (viz pozn. č. 14).

4.2 Vývoj počtu obyvatel po roce 1995 z dat bilancí

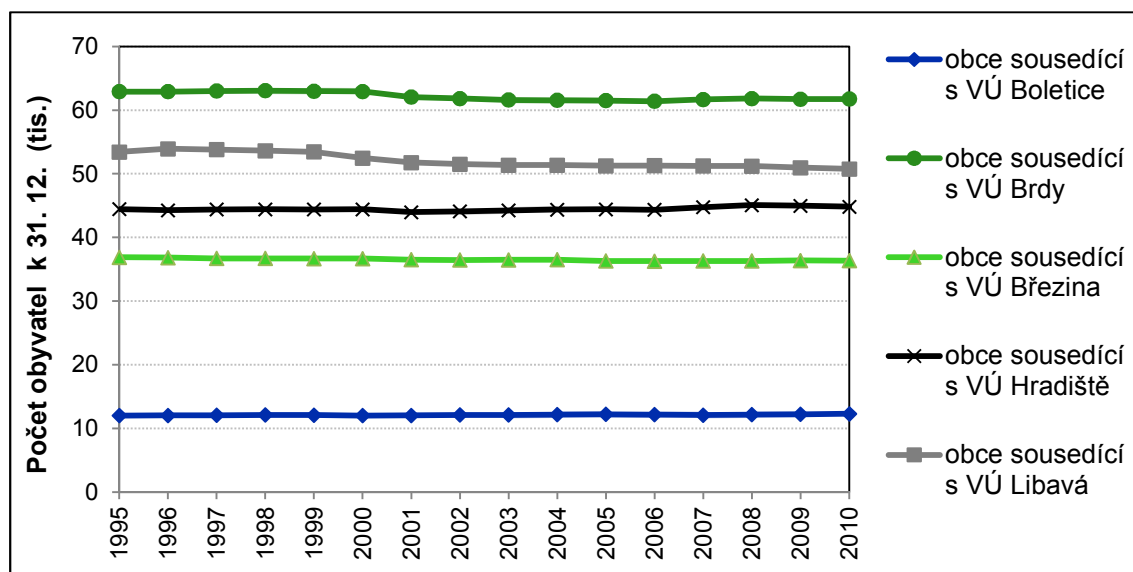
Konkrétnější průběh vývoje počtu obyvatel ve sledovaném období 1995–2010 přibližují data z bilancí obyvatelstva. V obcích Milovice a Ralsko dochází k nárůstu počtu obyvatel, který je především v Milovicích značný. Naopak v nástupnické obci Dobrá Voda se počet obyvatel ve sledovaném období mírně snížil.

Obr. 6: Vývoj počtu obyvatel v nástupnických obcích v letech 1995–2010 (k 31. 12.)

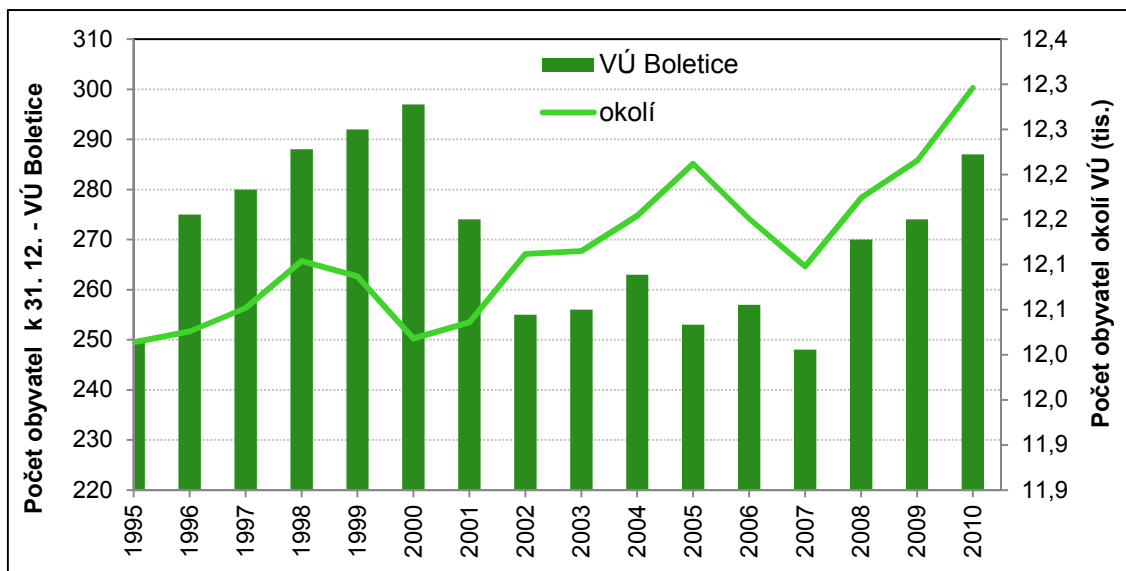
Zdroj: ČSÚ, 2012b.

Hodnocení současných vojenských újezdů bude probíhat spolu s hodnocením jejich okolí. Počet obyvatel mikroregionů obklopujících jednotlivé vojenské újezdy se značně liší. Nejlidnatější je okolí VÚ Brdy, kde se nachází nejvyšší počet obcí (tj. 36), včetně města Příbram. Následují obce sousedící s VÚ Libavá, Hradiště, Březina a Boletice (blíže Příloha č. 1). Všechny mikroregiony se vyznačují relativně stabilním počtem obyvatel v období 1995–2010.

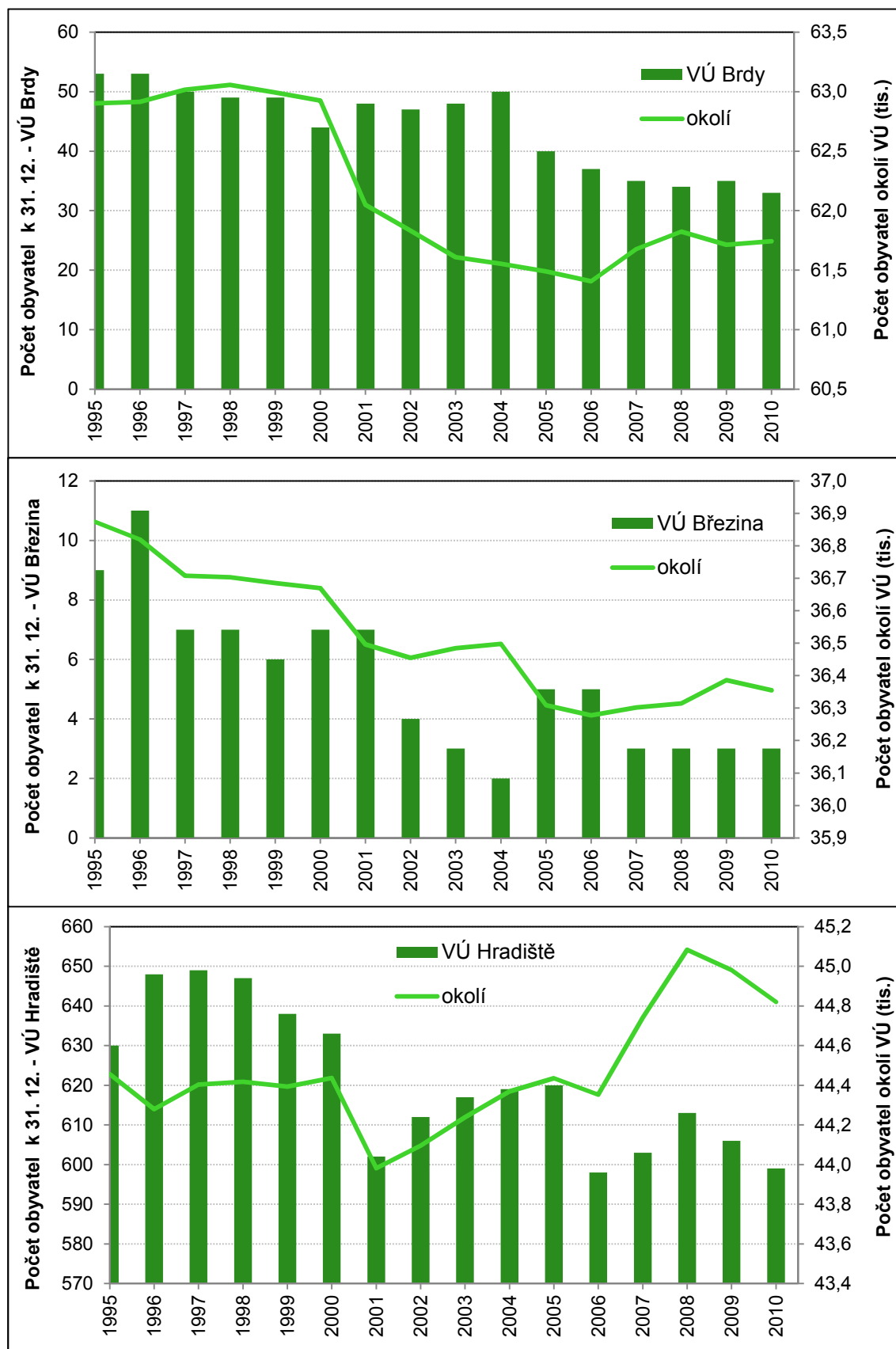
Obr. 7: Vývoj počtu obyvatel v obcích sousedících s VÚ v letech 1995–2010

Zdroj: ČSÚ, 2012b.

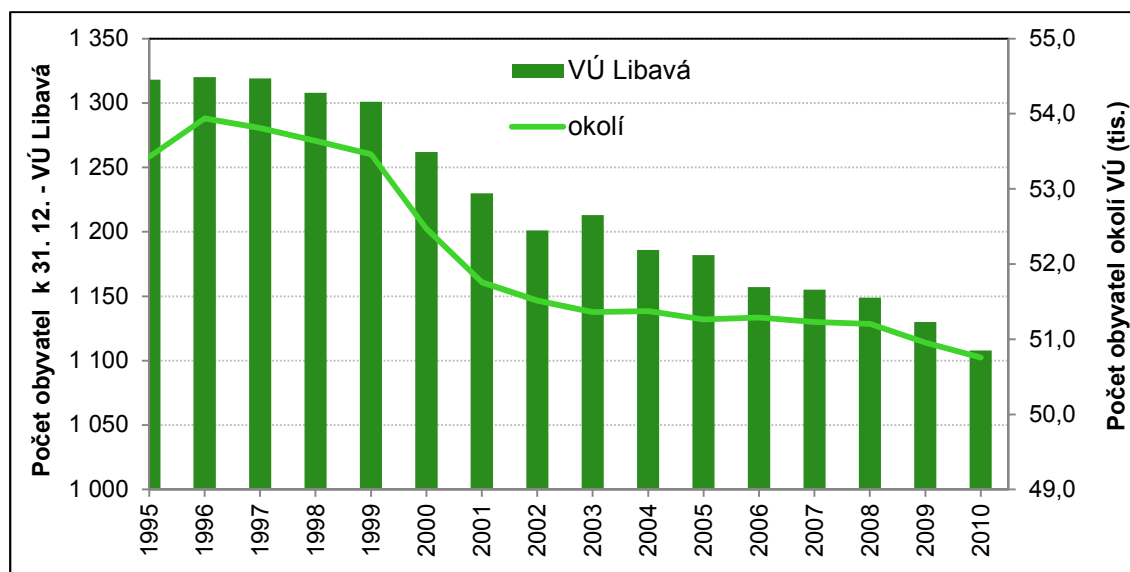
Pokud porovnáme vývoj počtu obyvatel konkrétního VÚ a jeho okolí, lze s trochou představivosti říct, že trendy se nerozházejí. Musíme však vzít v úvahu rozkolísanost počtu obyvatel vojenských újezdů způsobenou nízkým počtem událostí. Nejlepší shodu směřování početního stavu VÚ a okolí můžeme sledovat u Libavé, ale ostatní VÚ a jejich okolí vykazují podobně růst nebo úbytek počtu obyvatel, v některých případech mírně zpožděný.

Obr. 8: Srovnání vývoje počtu obyvatel VÚ a jejich okolí v letech 1995–2010

Obr. 8: pokračování

Obr. 8: pokračování

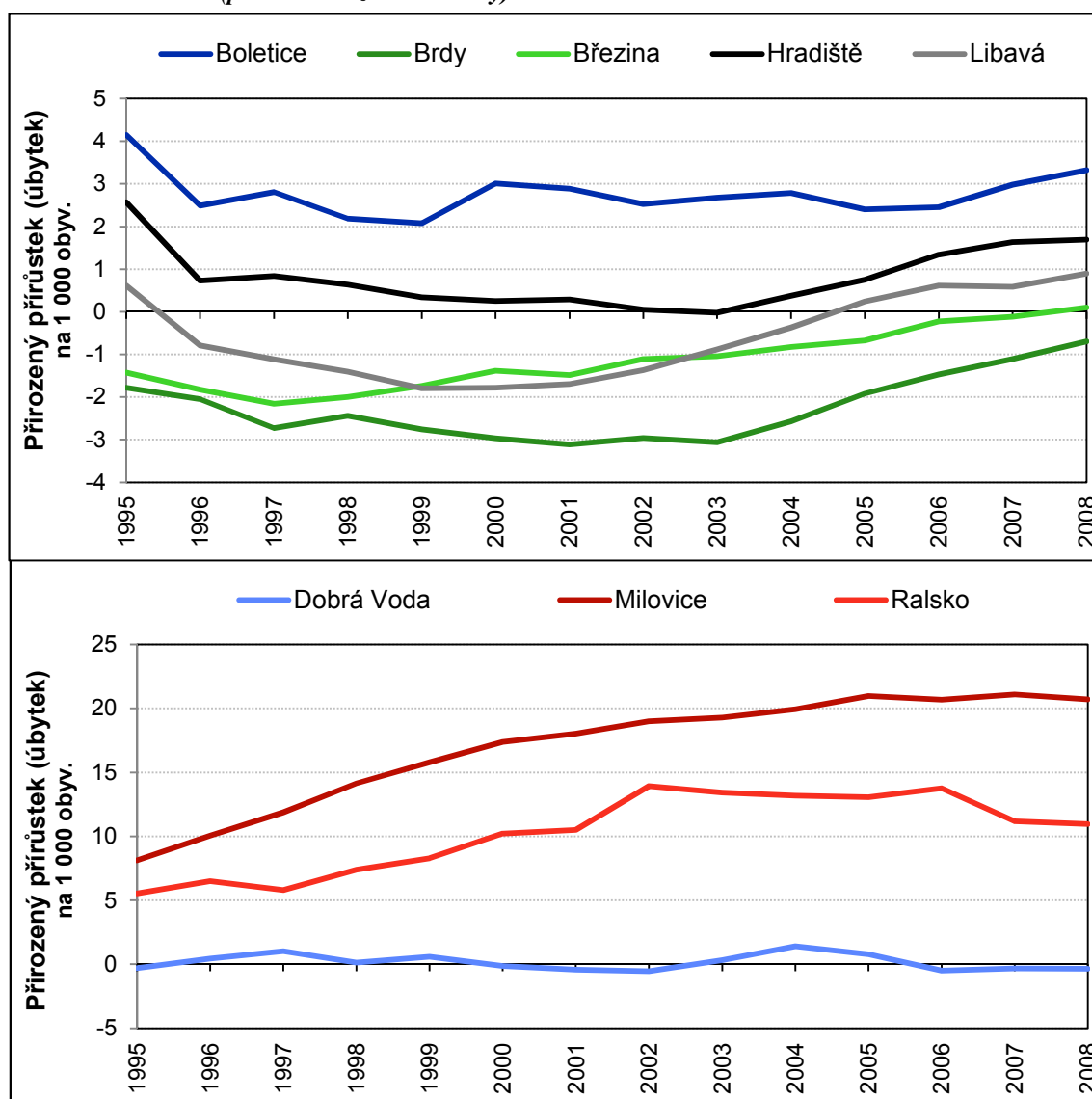
Zdroj: ČSÚ, 2012b.

4.3 Přírůstek (úbytek) počtu obyvatel

Předchozí grafy dobře znázorňují vývoj počtu obyvatel v jednotlivých (B)VÚ, nicméně pro porovnání intenzity poklesu či růstu počtu obyvatel mezi (B)VÚ se nehodí. K tomuto účelu lépe poslouží přírůstek, popř. úbytek, počtu obyvatel vztažený na 1 000 obyvatel. Obyvatelstvo může růst či klesat přirozenou měnou nebo migrací, proto rozlišujeme hrubou míru přirozeného přírůstku a hrubou míru migračního salda. Jejich souhrn pak označujeme jako hrubou míru celkového přírůstku. Pro zmírnění výkyvů způsobených malým počtem událostí, byla na hodnoty přírůstků v jednotlivých letech uplatněna metoda klouzavých průměrů, přičemž jako nevhodnější se ukázala délka intervalu 5 let.

Přirozený přírůstek odráží, zda v regionu převažuje proces porodnosti nebo úmrtnosti. Jde o první hrubý obrys dané situace, protože nebere ohled na konkrétní věkovou strukturu. Přesto pokud porovnáme mikroregiony VÚ a nástupnické obce, lze pozorovat značnou diferenciaci, kvůli které nemohlo být přistoupeno ke shodnému měřítku, protože bychom přišli o veškerou informaci týkající se přirozeného přírůstku v mikroregionech VÚ. Přirozený přírůstek se, v nynějších VÚ spolu s jejich okolím a nástupnickou obcí Dobrá Voda, pohybuje okolo hodnoty nula. Nejnížší hodnoty pozorujeme ve většině mikroregionů VÚ uprostřed období, cca v letech 1999–2003, zatímco krajní hodnoty jsou nepatrně vyšší. Převážně kladné hodnoty byly zaznamenány u mikroregionu VÚ Hradiště a Boletice, naopak téměř celé období se zápornými vyznačují mikroregiony VÚ Brdy a Březina. V mikroregionu VÚ Libavá došlo k výraznému poklesu, nicméně od roku 2005 se pohybuje v kladných hodnotách. Nástupnická obec Dobrá Voda osciluje ve sledovaném období mezi hodnotami -1,0 a 1,5 ‰. Naopak Milovice a Ralsko zaznamenaly od roku 1995 nárůst, a to poměrně značný. Populace Ralska rostla přirozenou měnou k hodnotám 15 ‰ a Milovice dokonce na 20 ‰.

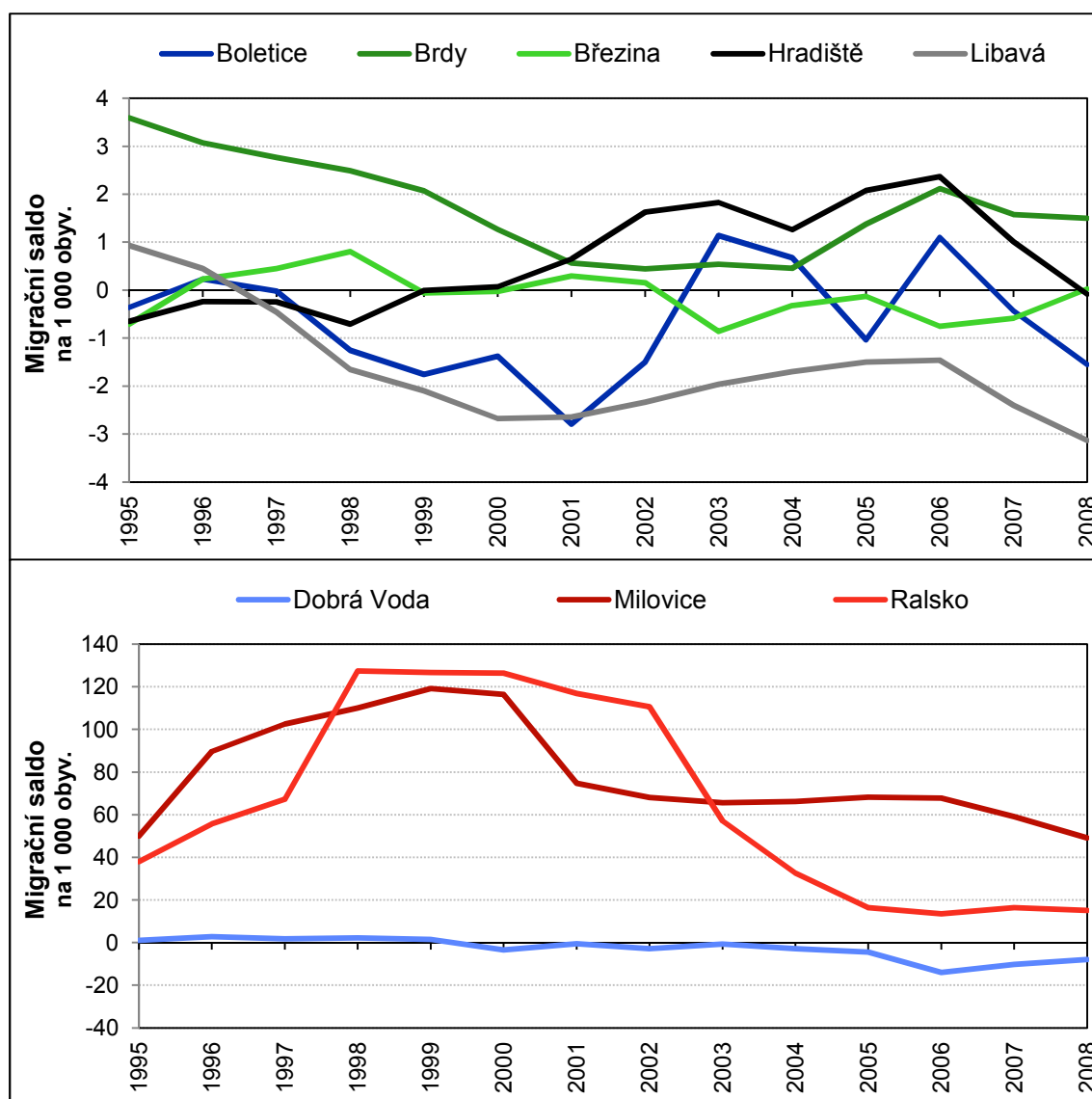
Obr. 9: Přirozený přírůstek (úbytek) na 1 000 obyvatel v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2008 (pětileté klouzavé intervaly)

Zdroj: ČSÚ, 2012b. Vlastní výpočet.

Migrační přírůstek vyjadřuje atraktivitu regionu oproti jiným regionům. Opět pozorujeme nižší diferenciaci mikroregionů VÚ oproti nástupnickým obcím. Všeobecně dochází u VÚ k poklesu migračního přírůstku, VÚ Libavá se dlouhodobě vyznačuje úbytkem populace vystěhováním. V mírně kladných hodnotách se pohybuje mikroregion VÚ Brdy, ostatní VÚ oscilují kolem hodnoty nula. V nástupnické obci Dobrá Voda došlo po roce 2005 k významnějšímu propadu po předchozím nulovém období. Značně ziskové byly Milovice a Ralsko, nejvíce v letech 1998–2002. Při srovnání přirozeného a migračního přírůstku, je vidět, že ve dvou posledně jmenovaných nástupnických obcích hraje zásadní roli přírůstek migrační.

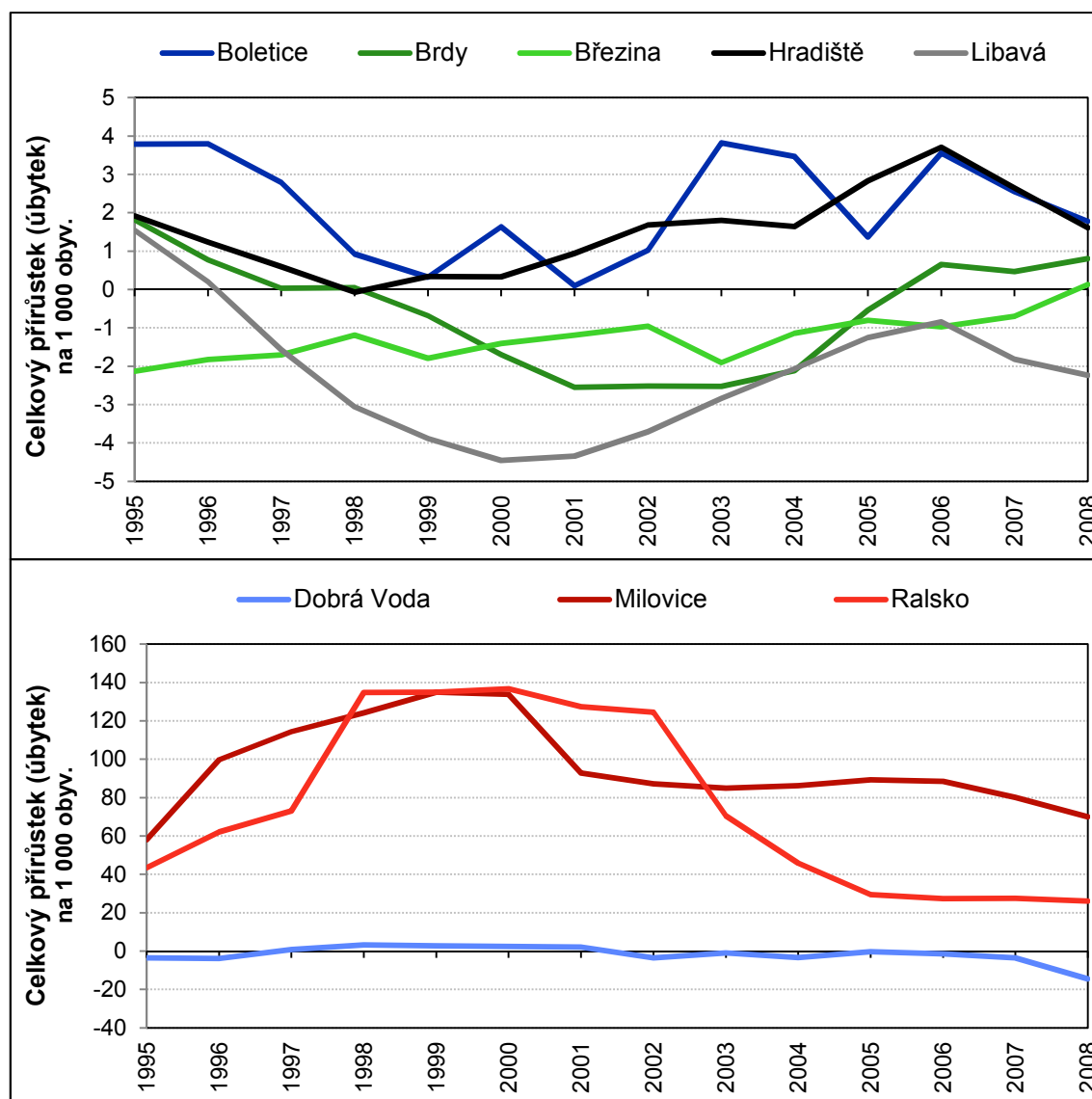
Obr. 10: Migrační saldo na 1 000 obyvatel v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2008 (pětileté klouzavé intervaly)

Zdroj: ČSÚ, 2012b. Vlastní výpočet.

Součtem přirozeného a migračního přírůstku získáme souhrnný pohled na trendy vývoje počtu obyvatel. Obyvatelstvo v obcích mikroregionů VÚ bylo ve sledovaném období poměrně stabilní. Zatímco ve vývoji nástupnických obcí došlo k výraznějším změnám. Úbytek, především migrací, v obcích po VÚ Dobrá Voda po roce 2005 ještě může být pouze výkyvem, avšak dramatický růst přirozenou měnou a především stěhování obcí Milovice a Ralsko ukazuje zajímavé změny v těchto BVÚ.

Obr. 11: Celkový přírůstek (úbytek) na 1 000 obyvatel v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2008 (pětileté klouzavé intervaly)

Zdroj: ČSÚ, 2012b. Vlastní výpočet.

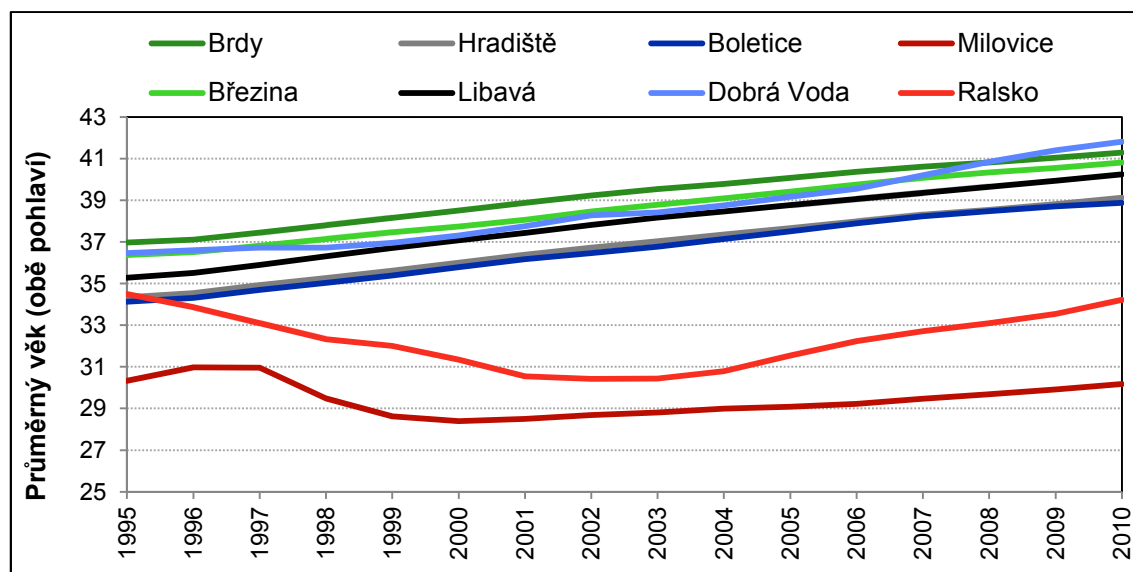
4.4 Proměny věkové struktury

Jedna z charakteristik věkové struktury populace je její střední hodnota, která může být vyjádřena například ukazatelem průměrného věku. Malá velikost populace vyžaduje jisté úpravy výpočtů. V tomto případě bylo přistoupeno k agregaci pohlaví, tudíž nehodnotíme muže a ženy zvlášť, jak bývá zvykem, ale dohromady. Poté již nemusíme počítat víceleté průměry, rozkolísanost hodnot je minimální.

Výrazně nižší průměrný věk má populace nástupnických obcí Ralsko a Milovice, přičemž uprostřed sledovaného období došlo ještě ke snížení až na hodnoty 28,3 let v roce 2000 v nástupnické obci Milovice a na 30,4 let v roce 2001 v Ralsku. I po následném nárůstu průměrného věku zůstává populace Milovic a Ralska mladší než populace ostatních mikroregionů VÚ a nástupnické obce Dobrá Voda, které se vyznačují postupným nárůstem průměrného věku po celé sledované období. V roce 2000 byla nejstarší populace v nástupnické

obci Dobrá Voda s průměrným věkem 42 let, následují mikroregiony VÚ Brdy, Březina, Libavá, Hradiště a Boletice.

Obr. 12: Průměrný věk v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1995–2010

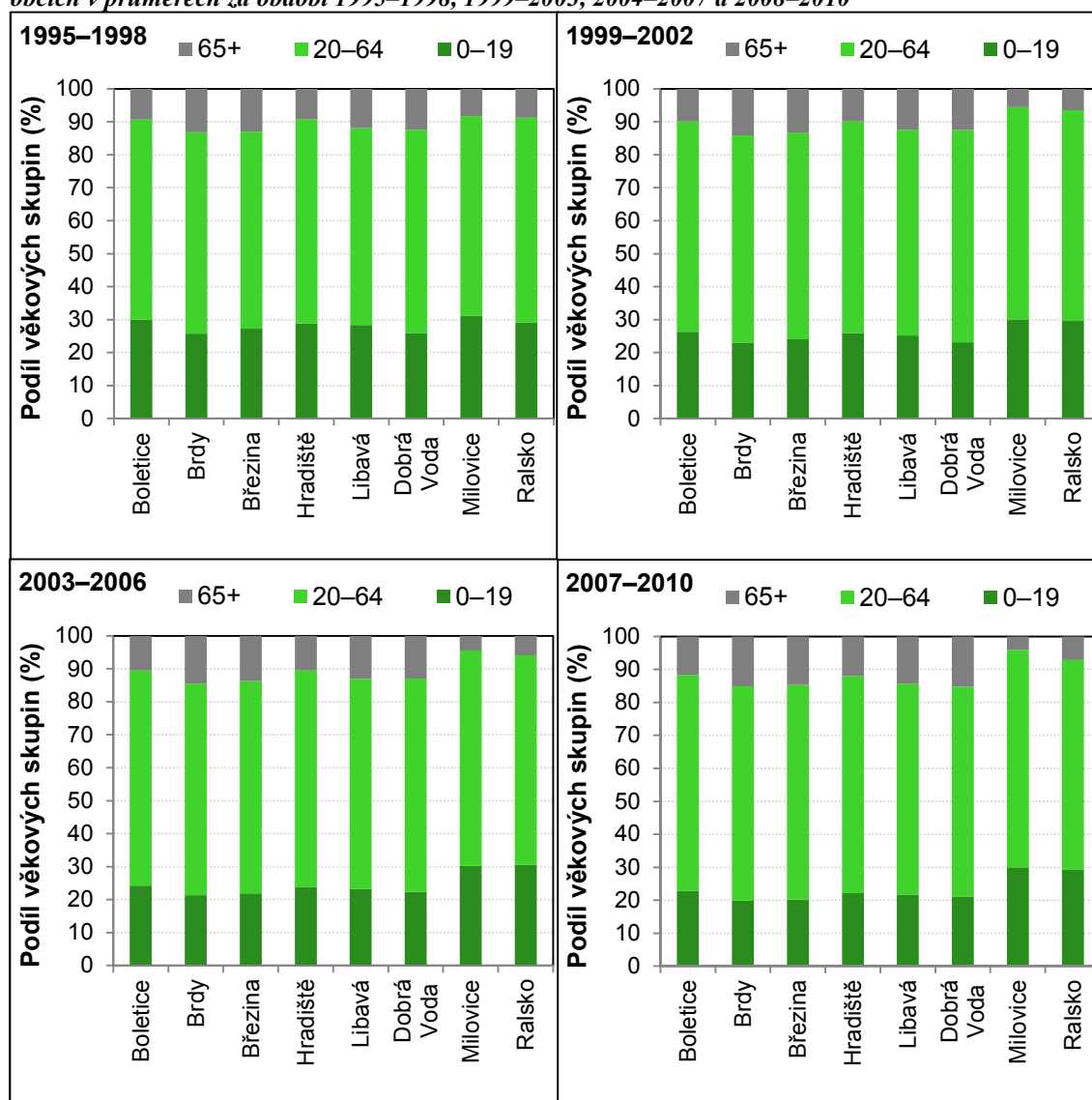

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Výpočet průměrného věku může být zkreslen odlehlými hodnotami, proto je vhodné posoudit věkovou strukturu konkrétněji. První hrubší pohled zprostředkovává rozdělení populace na tzv. ekonomické skupiny obyvatelstva, tzn. předproduktivní, produktivní a postproduktivní složka populace. Věkové vymezení se u autorů liší, v této práci byly zvoleny hranice předproduktivní složky 0–19 let s ohledem na prodlužování doby vzdělávání, a hranice postproduktivní složky byla stanovena od věku 65 let výše s ohledem na zvýšení hranice odchodu do důchodu. Sledované období bylo rozděleno na čtyři skupiny po čtyřech letech, v nichž byla vypočítána průměrná hodnota podílů ekonomických složek populace na celkové populaci.

Vývoj podílů ekonomických složek populace v mikroregionech VÚ a nástupnické obci Dobrá Voda ukazují postupný pokles předproduktivní složky populace, a to z hodnot blížících se 30 % na úroveň okolo 20 % celkové populace. Naopak dochází k nárůstu produktivní a postproduktivní složky populace, osoby ve věku 20–64 let tvořily v posledním období 64–66 % populace a podíl osob starších 65 let se pohyboval v rozmezí 12–15 %. Nástupnické obce Milovice a Ralsko měly podíly dětské složky v období 1995–1998 na podobné úrovni jako ostatní sledované mikroregiony, avšak tyto hodnoty si udržely. Produktivní věková složka populace zde také vzrostla, ale ne na úkor předproduktivní složky nýbrž složky postproduktivní. Podíl osob ve věku na 65 let činil v období 2008–2010 v Ralsku 7 % populace a v Milovicích dokonce pouze 4 %.

Obr. 13: Podíl obyvatel ve vybraných věkových skupinách v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995–1998, 1999–2003, 2004–2007 a 2008–2010

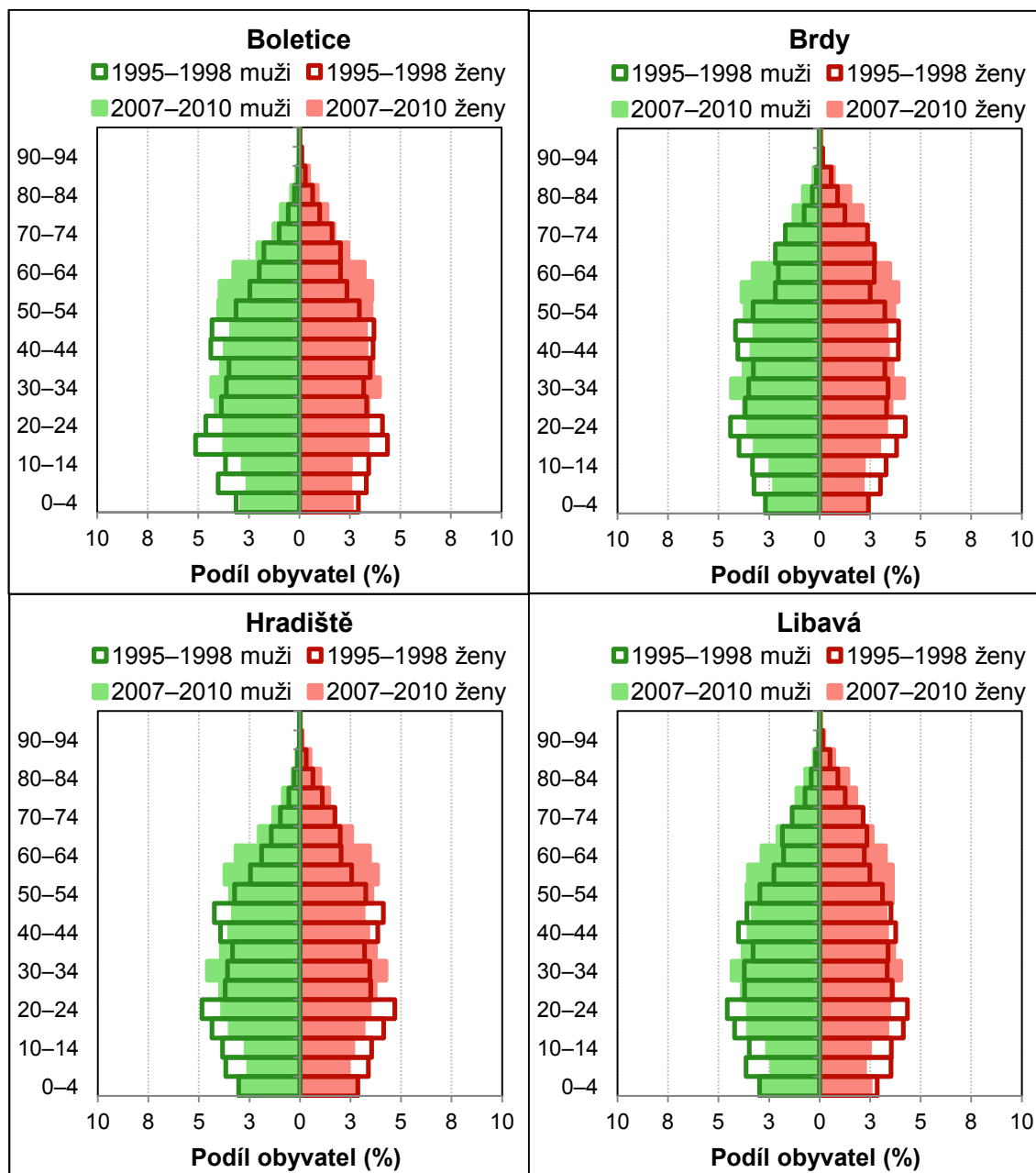
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Detailnější pohled na věkovou strukturu doplněný o pohlavní strukturu populace umožňuje znázornění počtů obyvatel dle věku a pohlaví pomocí tzv. věkové pyramidy. Pro omezení rozkolísanosti vzhledem k malým počtům událostí bylo zvoleno znázornění po pětiletých věkových intervalech, navíc byly opět spočítány průměry za čtyřletá období. Vývoj věkově-pohlavní struktury můžeme sledovat porovnáním počátečního a konečného období.

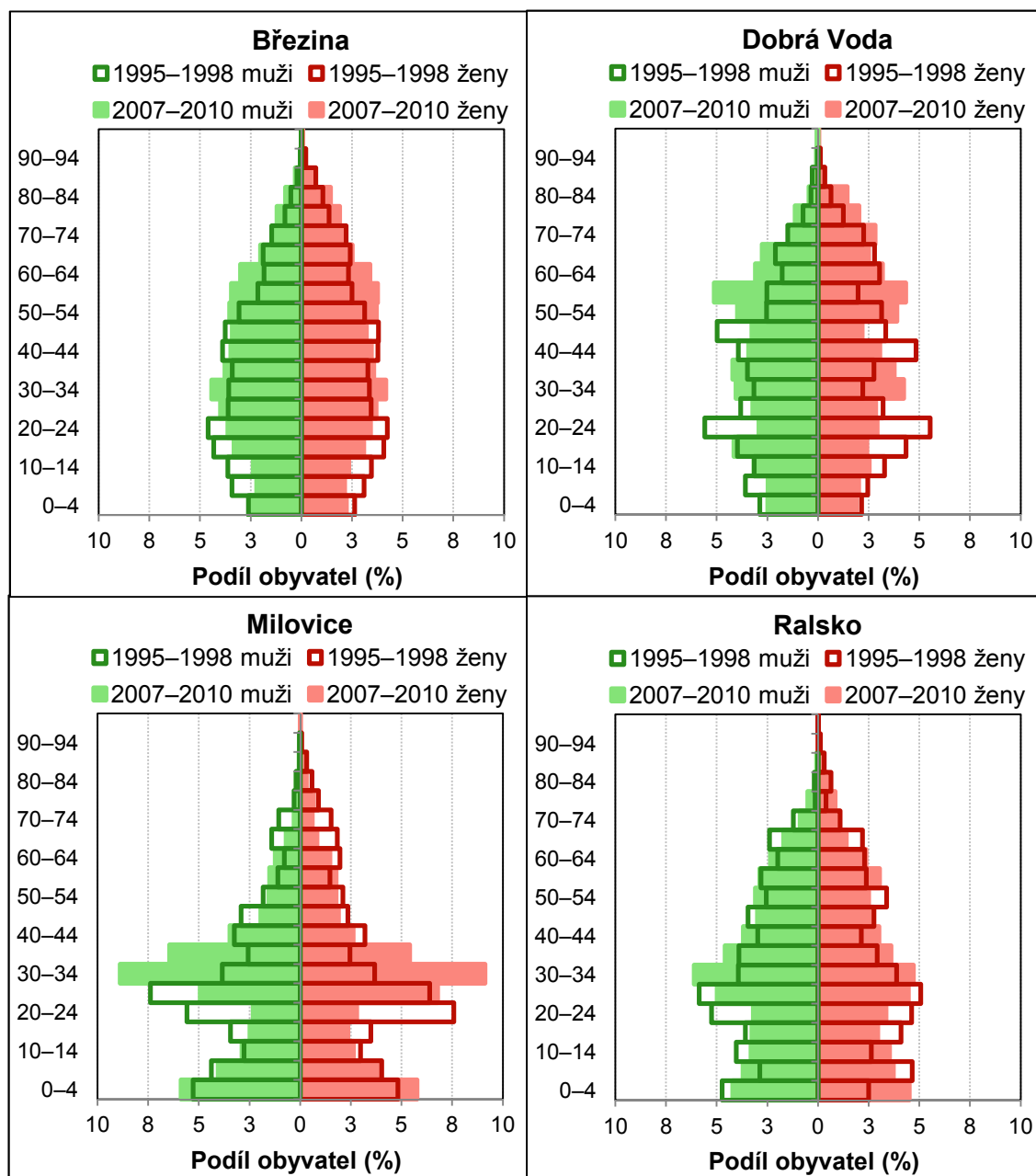
Bezesporu nejzajímavější věkovou strukturou se vyznačuje nástupnická obec Milovice. Podíl osob ve věkové skupině 30–34 let dosahuje v období 2007–2010 téměř 20 % populace města. Takové soustředění osob do jedné věkové skupiny zde v počátečním období nebylo, nejvyšší podíl, cca 7,5 % populace, tvořily ženy ve věkové skupině 20–24 let a muži ve věku 25–29 let. Složka nejmladších dětí 0–4 roky se podílela na celkové populaci po obě období stejně, cca 10 % pro obě pohlaví dohromady. Podíl osob starších 65 let byl v Milovicích na počátku sledovaného období poměrně nízký a ještě se snížil. Populace Ralska vykazuje podobný tvar věkové pyramidy jako Milovice, nicméně s menšími extrémy. Podstatně starší věkové struktury můžeme pozorovat u nástupnické obce Dobrá Voda, kde je vidět posun

početnějších věkových skupin do vyššího věku. Stárnutí populace se odehrálo i v mikroregionech VÚ, které se vyznačují až závažnější podobností věkově-pohlavního složení svých populací v počátečním i koncovém období.

Obr. 14: Věkově-pohlavní struktura populace v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995–1998 a 2007–2010

Obr. 14: pokračování

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Kapitola 5

Přirozený pohyb obyvatelstva

Přirozený pohyb obyvatelstva označuje přirozenou obnovu lidských populací procesy rození a vymírání. Poznání těchto procesů umožňuje demografická analýza, která využívá specializované nástroje demografické statistiky (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová, 1986). Proces porodnosti a úmrtnosti může být hodnocen pomocí nepřeborného množství ukazatelů. Současné působení obou procesů na populační růst vystihuje například ukazatel přirozeného přírůstku (viz kapitola 3). Nicméně tento obecný ukazatel je ovlivněn věkovou strukturou zkoumané populace, a proto vhodnější porovnání zkoumaných populací a zároveň lepší pohled na intenzitu sledovaných jevů, nabízí specializovanější ukazatele, jejichž konstrukce vliv věkové struktury eliminuje.

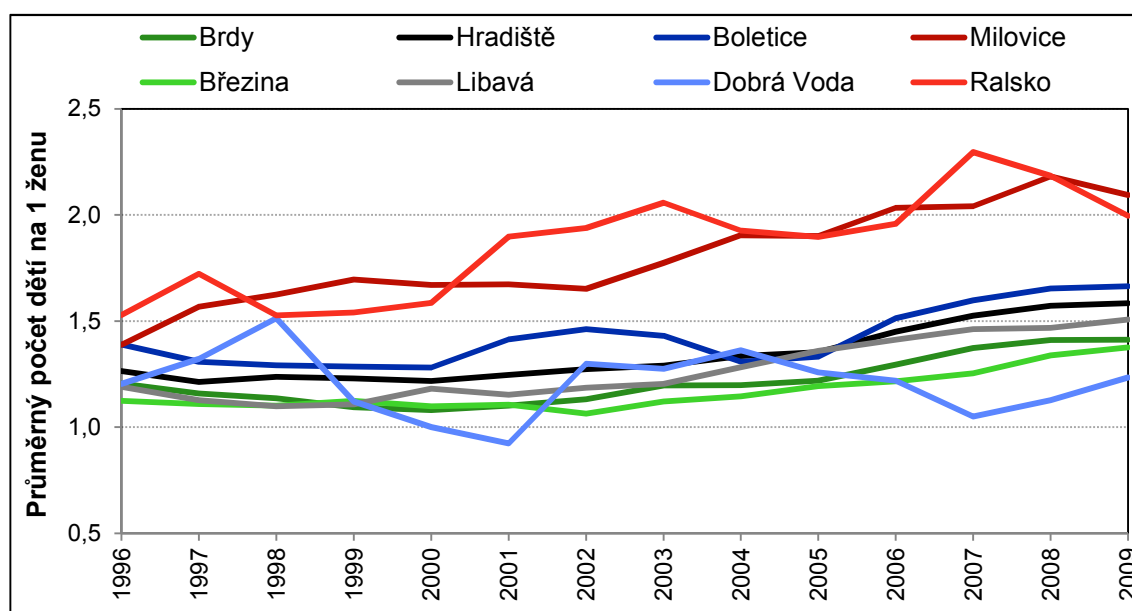
5.1 Plodnost

Proces rození z pohledu kohorty žen v plodivém věku, bývá označován termínem plodnost. Extrémní rozdíly ve věkové struktuře mezi mikroregiony VÚ a nástupnickými obcemi poukazují na nutnost použití sofistikovanějšího nástroje pro srovnání úrovně plodnosti, kterým může být například úhrnná plodnost. Počty živě narozených dětí podle věku matek jsou vztaženy k příslušné kohortě žen v daném věku a součtem těchto podílů v tzv. plodivých letech 15–49 let dostáváme průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu. Tímto ukazatelem už lze bez problémů porovnávat sledovaná území. Vzhledem k nižšímu počtu událostí v nástupnických obcích způsobujícímu výkyvy hodnot bylo ještě přistoupeno k mechanickému vyrovnání křivky pomocí klouzavých průměrů ve tříletých intervalech.

Úroveň úhrnné plodnosti byla na počátku sledovaného období v nástupnických obcích i mikroregionech VÚ relativně podobná, pohybovala se v rozmezí 1,12 (mikroregion VÚ Březina) až 1,53 (nástupnická obec Ralsko) dětí na jednu ženu. V průběhu let došlo ke značné diferenciaci, sledované populace se rozdělily na dvě skupiny. První se vyznačuje vyšší úrovní úhrnné plodnosti nad hodnotu 2,0 dětí na jednu ženu a je tvořena nástupnickými obcemi Milovice a Ralsko, druhá skupina, kam patří nástupnická obec Dobrá Voda a všechny mikroregiony VÚ, má úroveň plodnosti nižší, okolo hodnoty 1,5 dítěte na jednu ženu. Nástupnické obce Milovice a Ralsko se ve sledovaném období průběžně střídaly na první pozici v hodnotě úhrnné plodnosti, přičemž jejich současná úroveň je velmi podobná. Pozice ostatních

zkoumaných území zůstala celou dobu téměř neměnná s výjimkou nástupnické obce Dobré Vody, kde se poklesy a vzestupy střídaly. Protože jde ale o region s nejnižším počtem obyvatel a zároveň s nejnižším počtem žen ve fertilním věku, nelze těmto změnám přikládat významnou váhu, nejspíše se jedná o výkyvy způsobené nedostatečným počtem událostí. Nicméně lze odhadnout, že na počátku sledovaného období se nástupnická obec Dobrá Voda svou úrovní plodnosti spíše blížila ostatním nástupnickým obcím, zatímco poslední dostupná data ukazují nejnižší úroveň úhrnné plodnosti ze všech. Mezi mikroregiony VÚ připadá nejvyšší průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu v Boleticích, následuje Hradiště, Libavá, Brdy a Březina. Rozdíly jsou sice minimální, avšak lze pozorovat souvislost hodnoty úhrnné plodnosti s polohou jednotlivých mikroregionů VÚ. Pohraniční oblasti dosídlené po druhé světové válce novým obyvatelstvem, tj. Boleticko, Hradištsko a Libavsko vykazují vyšší hodnoty úhrnné plodnosti než regiony ležící v tzv. vnitřních periferiích, tj. mikroregiony VÚ Březina a Brdy.

Obr. 15: Úhrnná plodnost v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1996–2009 (tříleté klouzavé intervaly)

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Důvody regionálních rozdílů úrovně plodnosti v období 2000–2003 se podrobněji zabýval Šidlo (2008), který na základě analýzy proměnných ovlivňujících úhrnnou plodnost vymezuje tři shrnující faktory: faktor zvykový (sycený například podílem ekonomicky aktivních žen, hrubou mírou sňatečnosti a rozvodovosti, podílem věřících), faktor sociálně-ekonomický (přestavovaný životní úrovní okresu, v níž velkou roli hrají bytové a zdravotnické podmínky včetně podílu narozených mimo manželství) a faktor věkové struktury. Tyto faktory pak vstupují do shlukové analýzy souboru okresů Česka a získané výsledky identifikují shluky okresů s podobnými faktory ovlivňujícími úroveň plodnosti. Na základě popsané studie lze vysledovat faktory, které mohly ovlivnit plodnost některých v mikroregionech VÚ a následnických obcích. Do shluku tzv. „problematických“ okresů, které jsou popsány nízkou intenzitou zvykového faktoru a naopak vyšší intenzitou faktoru sociálně-ekonomického, vyznačujícího se převážně negativními hodnotami sytících proměnných v podobě nižší naděje

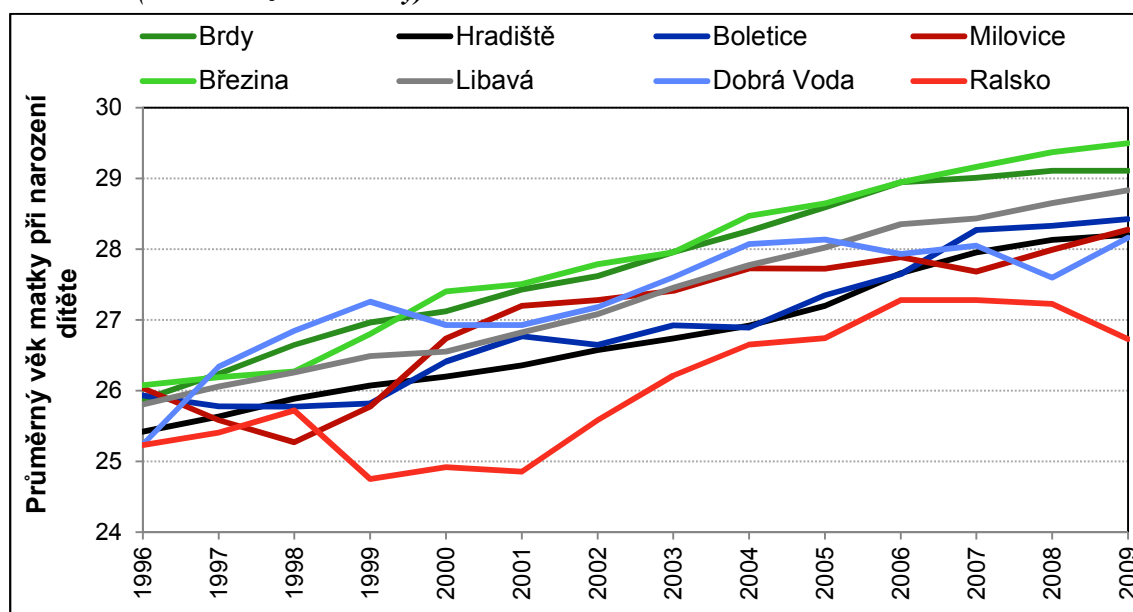
dožití žen či horších bytových podmínek (Šídlo, 2008, s. 193), spadají mikroregiony VÚ Hradiště a Boletice a následnická obec Ralsko¹⁷. Naopak do tzv. „atraktivních“ okresů vyznačujících se například intenzivní stavební činností a migrační atraktivitou (tamtéž) patří nástupnická obec Milovice. Ostatní mikroregiony VÚ a následnická obec Dobrá Voda leží převážně v tzv. průměrných okresech, které se hodnotami proměnných nijak nevymezují.

Vztahem plodnosti a finanční dostupnosti bydlení na úrovni okresů se zabývali Kostecký a Vobecká (2009). Jejich studie ukazuje především významný vliv dostupnosti bydlení na časování mateřství; čím je bydlení pro osoby v dané oblasti dostupnější, tím dříve si mladé páry pořídí dítě. Není však pravidlem, že úroveň plodnosti v regionech s dostupnějším bydlením je vždy vyšší než v ostatních regionech. Autoři poukazují na kompenzační vyšší míry plodnosti žen starších 30 let v regionech s hůře dostupným bydlením. Dále pak přikládají velkou roli ostatním faktorům jako je například vzdělanostní struktura mladých žen. Nicméně ukazuje se, že pokud jsou vyřešeny bytové požadavky, mladí lidé mohou začít rodinný život. Aplikace tohoto zjištění na následnické obce Milovice a Ralsko přispívá k vysvětlení vyšší úrovně úhrnné plodnosti, protože právě tyto obce s rozsáhlým a finančně dostupným bytovým fondem, nabízejí lidem řešení jejich bytové problematiky a nic jim tedy nebrání v založení vlastní rodiny.

Do souvislosti s úrovní úhrnné plodnosti bývá často dáván průměrný věk matky při narození prvního dítěte, jehož nižší hodnota často souvisela s vyšším počtem narozených dětí. Rychtaříková (2008, s. 110) poukazuje na omezenou platnost tohoto tvrzení v dnešní době, s ohledem na porovnání hodnot průměrného věku matky při narození prvního dítěte a úhrnné plodnosti v evropských zemích. I přesto, že vypovídací hodnota ukazatele na vysvětlení úrovně úhrnné plodnosti je minimální, spočívá jeho přínos k celkovému popisu modelu reprodukce. V této práci lze navíc vzhledem k dostupnosti dat použít pouze průměrný věk matky při narození dítěte bez ohledu na rozlišení pořadí. Sledované populace vykazovaly v letech 1996 až 2009 pozvolný nárůst ukazatele a současně se zvyšovala i diferenciacie jednotlivých území. Jednoznačné zvýšení průměrného věku matky při narození dítěte se neodehrálo v nástupnické obci Ralsko. V letech 1999–2001 zde došlo k poklesu úrovně ukazatele a následný nárůst k hodnotě 27 let nedosáhl úrovně ostatních regionů. Vyšší průměrný věk matky při narození dítěte po celé období vykazují mikroregiony VÚ Brdy a Březina, naopak nižší hodnoty jsou typické pro mikroregiony VÚ Hradiště a Boletice.

¹⁷ Nástupnická obci Ralsko se vymyká charakteristice okresu Česká Lípa dobrými bytovými podmínkami.

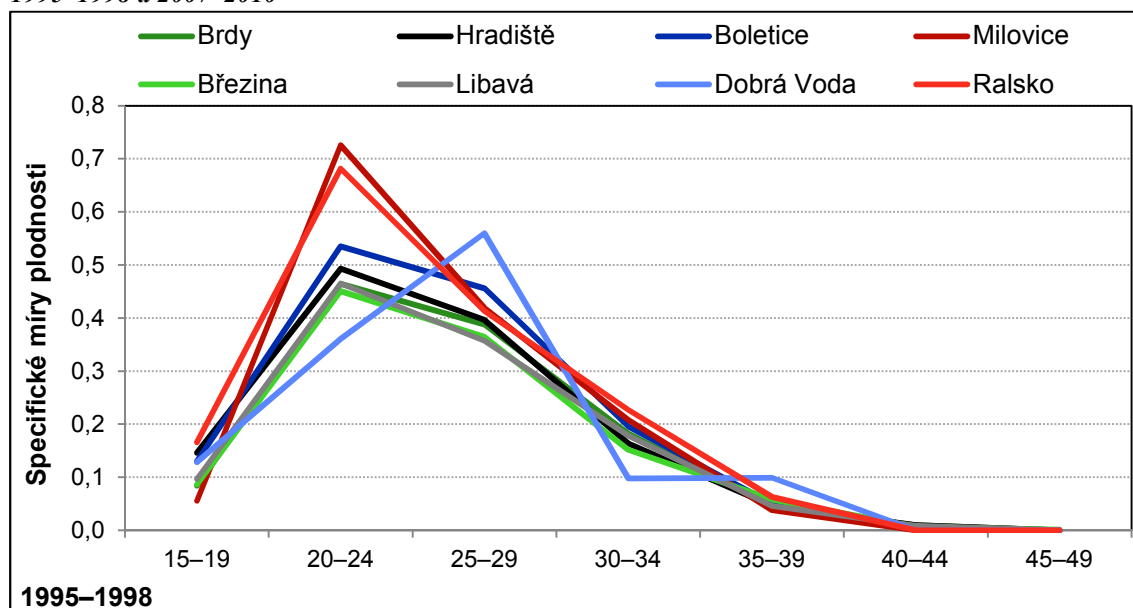
Obr. 16: Průměrný věk matky při narození dítěte v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1996–2009 (tříleté klouzavé intervaly)

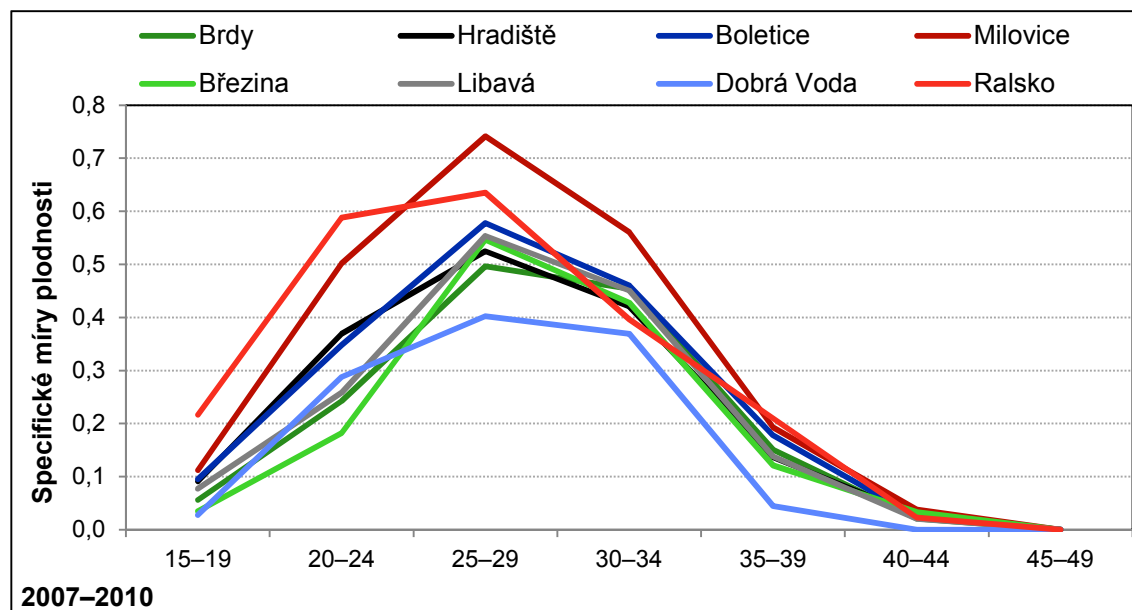
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Lepší představy o konkrétním podílu jednotlivých věkových skupin žen na úhrnné plodnosti lze docílit znázorněním specifických měr plodnosti. Průměry za počáteční a konečné období, tj. roky 1995–1998 a 2007–2010, ukazují posun těžiště měr plodnosti do vyšší věkové skupiny. V letech 1995–1998 dominuje ve všech oblastech kromě nástupnické obce Dobrá Voda věková skupina 20–24 let. Zřejmě je to především u nástupnických obcí Milovice a Ralsko. Naopak v letech 2007–2010 došlo k posunu do věkové skupiny 25–29 let. V případě nástupnické obce Milovice a částečně i Ralska zaujímá stále značný podíl také věková skupina 20–24 let, což lze opět přičítat dostupnosti bydlení v těchto městech, která umožňuje mladým lidem založit rodinu. Zatímco u ostatních regionů je vidět spíše přechod k pozdějšímu modelu reprodukce v podobě vysokých měr plodnosti věkové skupiny 30–34 let.

Obr. 17: Specifické míry plodnosti v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za roky 1995–1998 a 2007–2010

Obr. 17: pokračování

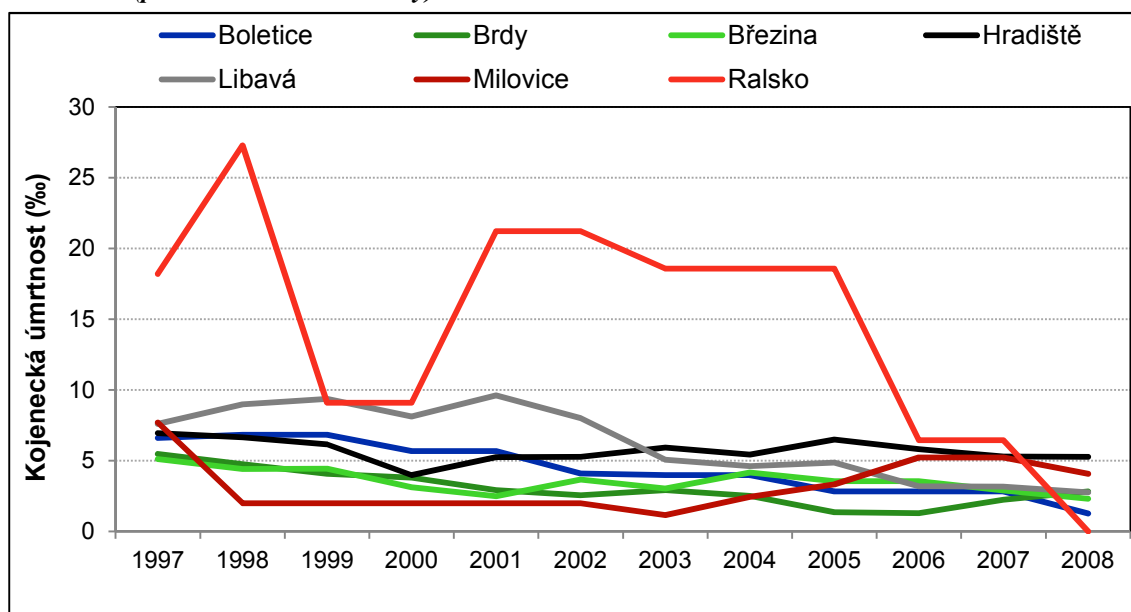
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

5.2 Úmrtnost

Analýza procesu úmrtnosti zpravidla začíná hodnocením úmrtnostních poměrů populace nula letých, nejčastěji pomocí ukazatele kvocient kojenecké úmrtnosti. Zkušenosti ukazují, že kromě prostého popisu úmrtnosti v prvním roce života v konkrétní populaci, je vhodný také jako indikátor vyspělosti společnosti na mezinárodní úrovni. Na mikroregionální úrovni se však potýká s výkyvy plynoucí z nízkého počtu událostí a působení rušivého procesu migrace, proto je při hodnocení úmrtnostních poměrů mikroregionu vhodné opřít se i o další ukazatele úmrtnosti. Pro potřeby této práce byly na křivku kvocientu kojenecké úmrtnosti uplatněny klouzavé průměry v délce pěti let, což sice v případě méně početné populace nástupnické obce Ralsko zcela nevyhladilo náhodné výchyly, avšak pro ostatní obce se délka intervalu ukázala jako ideální.

V nástupnické obci Dobrá Voda nedošlo za celé sledované období ani k jednomu případu úmrtí osoby před dosažením prvních narozenin. V mikroregionech VÚ a nástupnické obci Milovice lze pozorovat trend snižování úrovně kojenecké úmrtnosti z hodnot okolo 7 ‰ na hodnoty 5 ‰ a nižší, což je v souladu s vývojem kojenecké úmrtnosti v Česku (Burcin, 2007, s. 47). Také nástupnická obec Ralsko zaznamenala i přes značné výkyvy snížení úrovně kojenecké úmrtnosti.

Obr. 18: Vývoj kvocientu kojenecké úmrtnosti v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v letech 1997–2008 (pětileté klouzavé intervaly)

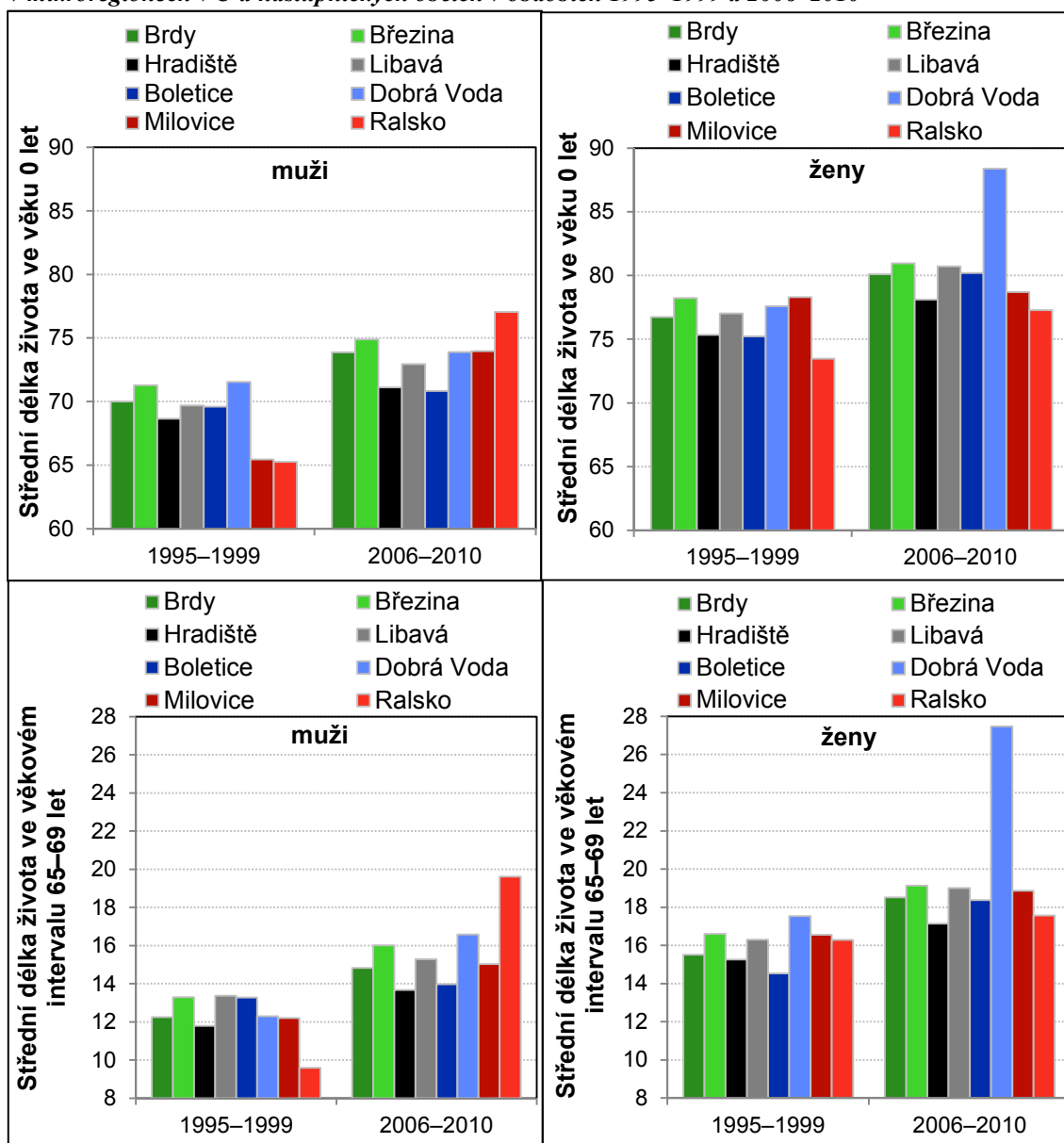
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Celkovou úroveň procesu úmrtnosti lze nejlépe analyzovat sestrojením úmrtnostní tabulky, jejímž výstupním ukazatelem je střední délka života podle věku. V málo početných populacích bývá studium úmrtnosti problematické vzhledem k nízkému počtu studovaných událostí, tj. počtu zemřelých. Sestavení úmrtnostní tabulky pro takovéto populace se tudíž neobejde bez určitých úprav, spočívajících především v hodnocení úrovně úmrtnosti v delším časovém intervalu, což znamená i vyšší počet studovaných událostí. Konkrétně byla zvolena pětileť období, za která byla sestavena úmrtnostní tabulka. Stejně postupuje i ČSÚ na úrovni okresů a správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ČSÚ, 2012c). Další vhodnou úpravou omezující nahodilé výkyvy je výpočet zkrácené úmrtnostní tabulky. Vstupními údaji byly počty zemřelých podle věkových skupin a pohlaví, věková struktura populace k 1. 7. podle pohlaví a počty živě narozených, vše v letech 1995–1999 a 2006–2010. Poskytnutá data za živě narozené nebyla tříděna podle pohlaví, proto byl použit přepočten na základě známých údajů sekundárního indexu maskulinity v Česku, tj. že se rodí cca 106 chlapců na 100 dívek. Pravděpodobnost úmrtí byla spočítána nepřímou metodou ze specifických měr úmrtnosti.

Mezi nejzajímavější věky z pohledu střední délky života bezesporu patří věk 0, tzn. kolika let má v průměru šanci se dožít osoba právě narozená. Muži narození v letech 1995–1999 ve sledovaných regionech měli naději dožití v rozmezí 65,3 až 71,6 let. V následnických obcích Milovice a Ralsko byla střední délka života při narození na nejnižší úrovni, naopak nejlepší hodnoty dosahovala nástupnická obec Dobrá Voda, k níž se blížily mikroregiony VÚ. Koncové období 2006–2010 zaznamenalo nárůst naděje dožití ve všech regionech, nejvíce se střední délka života prodloužila v nástupnické obci Ralsko, ale i nástupnická obec Milovice dohnala ztrátu z počátečního období. Z mikroregionů VÚ dosahují vyšší naděje dožití při narození v obou obdobích Březina a Brdy, zatímco dolní hranice mezi mikroregiony VÚ patří v obou obdobích Hradiště. Naděje dožití při narození žen v letech 1995–1999 je vyrovnanější než u mužů, pohybuje se od hodnoty 73,5 let v Ralsku po 78,3 roky v Milovicích. V období 2006–2010 došlo u žen, stejně jako u mužů, k prodloužení střední délky života ve věku 0 ve všech

sledovaných územích. Nejvýraznější nárůst zaznamenala nástupnická obec Dobrá Voda, nicméně je třeba mít stále na paměti nejnižší početnost této populace, tudíž ani provedené úpravy nemusely zabránit případnému výkyvu. Nelze si však nevšimnout, že nástupnická obec Dobrá Voda podle analýzy střední délky života obou pohlaví v obou obdobích patří k regionům s vyšší hodnotou ukazatele, při jejímž vysvětlení se lze opírat například o dobrý stav tamějšího životního prostředí deklarovaný zařazením oblasti do Národního parku Šumava. Dalším věkem, ve kterém se obvykle sleduje počet let zbývajících k dožití, je obvyklý věk odchodu do důchodu. V podmínkách Česka se jedná o věk 65 let, ve zkrácené úmrtnostní tabulce jde tedy o věkový interval 65–69 let. V počátečním období v hodnotě ukazatele za muže zaostávala oproti ostatním regionům pouze nástupnická obec Ralsko, což bylo, stejně jako u naděje dožití ve věku 0, kompenzováno v koncovém období. Charakter střední délky života ve věkovém intervalu 65–69 let u žen zůstává velmi podobný střední délce života při narození.

Obr. 19: Střední délka života při narození a ve věkovém intervalu 65–69 let pro muže a ženy v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v obdobích 1995–1999 a 2006–2010

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Na úrovni Česka byl pozorován nárůst střední délky života při narození z hodnoty 69,7 let pro muže a 76,6 let pro ženy v roce 1995 na úroveň 74,4 roky pro muže a 80,6 let pro ženy v roce 2010 (ČSÚ, 2012d). Regionální diferenciací úmrtnosti se blíže zabývali např. Burcin, Kučera, Mašková (1999) na úrovni okresů v tříletých obdobích počínaje rokem 1987 a konče rokem 1998. Okresy s nejnižší nadějí dožití při narození souhrnně označují jako „tradiční průmyslové pohraniční oblasti se specifickým složením obyvatelstva“, zatímco vysoká naděje dožití při narození je především v okresech s vyšší mírou urbanizace s výjimkou okresu Ostrava-město a ve vybraných okresech Kraje Vysočina a Jihomoravského kraje (Burcin, Kučera, Mašková, 1999, s. 77). Diferenciace střední délky života při narození z období 2006–2010 je téměř beze změny (ČSÚ, 2012e), což odráží značnou míru regionální stability úrovně úmrtnosti, na kterou již poukazovali Burcin, Kučera, Mašková (1999) v období do roku 1998. Aplikací regionálního měřítka na mikroregiony VÚ a následnické obce lze vysvětlit nižší úroveň naděje dožití mikroregionu VÚ Hradiště v obou sledovaných letech pro muže i ženy. Na druhou stranu v okresech s vyšší úrovní naděje dožití leží převážná většina obcí mikroregionu VÚ Březina. Okresy, do kterých spadají ostatní sledovaná území, nevykazovaly významné rozdíly v úrovni úmrtnosti. Podprůměrná úroveň naděje dožití mužů při narození v období 1995–1999 v následnických obcích Milovice a Ralsko a v případě Ralska i naděje dožití žen při narození ve stejném období, by mohla být způsobena znečištěným životním prostředím v důsledku činnosti sovětské armády. V tomto období totiž ještě nebyla asanace BVÚ zcela dokončena. Nicméně jedná se o pouhé spekulace, které nejsou blíže podloženy.

Úmrtnostní poměry lze dále podrobněji zkoumat podle příčin úmrtí. Za sledované mikroregiony nebyla potřebná data k dispozici, i kdybychom je však měli, nebylo by nejspíš možné je s ohledem na velmi malé počty hodnot u jednotlivých příčin úmrtí detailně analyzovat. Blížší pohled do problematiky regionální struktury příčin úmrtí přináší studie zabývající se regionální diferenciací odvrátitelné a neodvrátitelné úmrtnosti (Burcin, Kučera, 2008b). Zjednodušeně lze říci, že se jedná o rozdělení příčin úmrtí na odvrátitelné, tj. kterým lze částečně či zcela předcházet prevencí nebo včasnou léčbou, a neodvrátitelné (podrobněji Burcin, 2008). Jedna z úvah vytvořených na základě výsledků studie hovoří o souvislosti vyšší intenzity odvrátitelné úmrtnosti se sociální strukturou obyvatelstva daného regionu. Avšak autoři upozorňují na nutnost dalšího zkoumání. Vymezení okresů s vyšší intenzitou odvrátitelné úmrtnosti se do jisté míry shoduje s okresy, které vykazují celkově nižší střední délku života, v našem případě toto vymezení zahrnuje mikroregion VÚ Hradiště.

5.3 (B)VÚ jako determinant přirozeného pohybu?

Lze na základě popsaného vývoje plodnosti a úmrtnosti hovořit o vlivu vojenského újezdu na přirozenou měnu dotčených populací? Hodnoty úhrnné plodnosti se významně odlišují v nástupnických obcích Milovice a Ralsko od nástupnické obce Dobré Vody i ostatních mikroregionů VÚ. Lze se domnívat, že právě faktor zrušeného VÚ současně s rozsáhlým bytovým fondem přitahuje do oblasti mladé lidi vstupující do vlastního rodinného života. Nástupnická obec Dobrá Voda se odlišuje jednak minimálním nemovitým majetkem po armádě, ale také periferní polohou v rámci Česka a především zařazením území do Národního parku

Šumava, což omezilo případnou stavební činnost. Pozorované trendy v nástupnických obcích Milovice a Ralsko odpovídají vývoji v suburbanizovaných oblastech, nicméně Milovice ani Ralsko nejsou typická suburbia. Odlišuje je vyšší vzdálenost od center a lze poměrně spolehlivě předpokládat, že nárůst počtu obyvatel by se neodehrál nebýt velkého množství dostupných bytů. Ostatní zkoumaná území se vyznačují podobnou úrovní úhrnné plodnosti, jejichž minimální rozdíly lze přičíst k poloze v rámci ČR a pozorované úrovni plodnosti na regionální úrovni. V případě úhrnné plodnosti tedy byly identifikovány určité vlivy, které by se daly shrnout pod pojem BVÚ, avšak pouze BVÚ se specifickým bytovým fondem.

Naproti tomu úmrtnostní poměry nevykazují výrazné odlišnosti mezi mikroregiony VÚ a následnickými obcemi. Odchyly lze spíše vysvětlit aplikací znalostí o regionální diferenciaci úrovně úmrtnosti. Jedině snad znečištěné životní prostředí v BVÚ Mladá a Ralsko mohlo přispět k nižší naději dožití při narození u mužů a v případě Ralska i žen v letech 1995–1999, ale to je pouhá spekulace. Jinak jsou (B)VÚ spíše považovány za oblasti se zachovalým životním prostředím.

Kapitola 6

Mechanický pohyb obyvatelstva

Migrace patří stejně jako porodnost a úmrtnost mezi nedílné složky demografického vývoje. V tomto případě ji chápeme jako změnu trvalého bydliště, a to buď v rámci České republiky, tj. vnitřní migrace, označovaná také jako stěhování, nebo za hranice Česka, tj. mezinárodní migrace. Statistické zjišťování migračních pohybů obyvatelstva se potýká s četnými problémy. V rámci vnitřní migrace se především v suburbanizovaných oblastech setkáme s nepřihlašováním nově přistěhovaných k trvalému pobytu, což přináší obci nedostatek finančních prostředků na zajištění odpovídající občanské vybavenosti (Temelová, 2008, s. 36). Co se týká zahraniční migrace, největší problém je s evidencí emigrace. Velká část emigrantů se neodhlašuje z evidence obyvatelstva, tudíž počty vystěhovaných bývají podhodnocené (Drbohlav, 2010, s. 32).

6.1 Vnitřní migrace

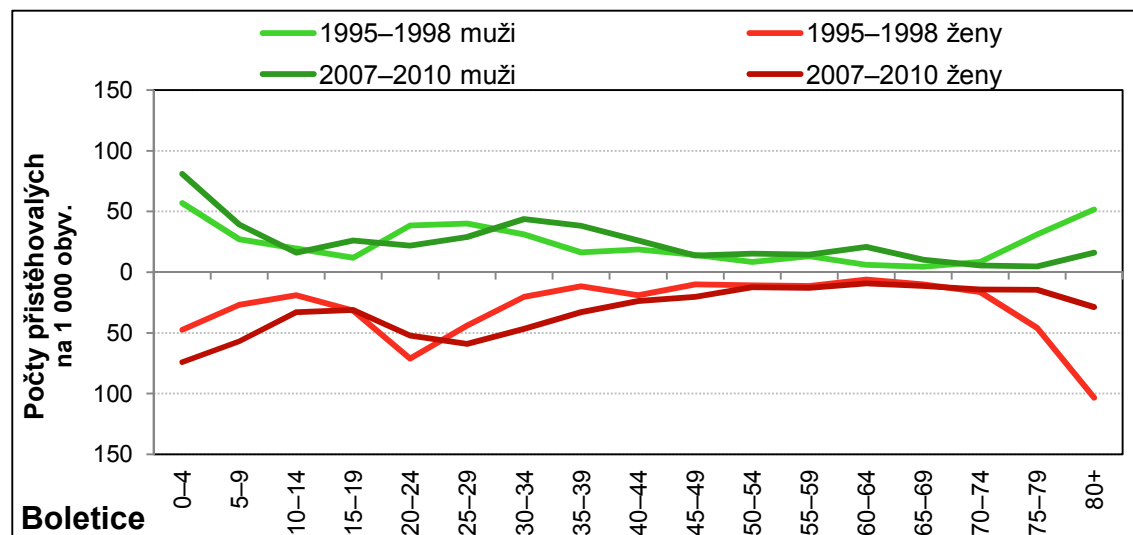
Role vnitřní migrace je značná především na mikroregionální úrovni, často dokonce ovlivňuje populační vývoj více než přirozená reprodukce (Čermák, 2005, s. 169). Tento fakt se potvrdil i u sledovaných mikroregionů VÚ a nástupnických obcí na základě porovnání hrubé míry migračního salda a přirozeného přírůstku v kapitole č. 4. Vnitřní migrace je ve statistice zaznamenávána jako počet případů stěhování spojených se změnou trvalého bydliště z obce do obce nebo v rámci urbanistických obvodů v Praze (ČSÚ, 2005). Kromě hodnocení celkové úrovně migrace mnohé skutečnosti odhalí diferenční analýzy, například podle věku a pohlaví. Konkrétně se jedná o ukazatele míry přistěhování a vystěhování podle věku, počítané jako podíl přistěhovaných, příp. vystěhovaných v daném věku ke střednímu stavu osob ve sledovaném regionu v daném věku. Tato konstrukce objasní v jakých věkách je intenzita přistěhování, příp. vystěhování v rámci sledovaných regionů nejvyšší. Výpočty byly provedeny pro pětileté věkové skupiny zvlášť pro muže ženy a případné změny ukazatelů byly zachyceny porovnáním průměrné hodnoty za první a poslední čtyři roky sledovaného období.

V rozložení měr vnitřního stěhování v České republice lze najít určité pravidelnosti, které vykazují i námi zkoumané mikroregiony VÚ a nástupnické obce. V letech 2000 a 2007 měly na celorepublikové úrovni nejvyšší imigrační aktivitu osoby ve věku 20–34 let, následovány věkovou skupinou 0–4 roky. Nadprůměrně se stěhovaly také osoby od věku 75 let výše

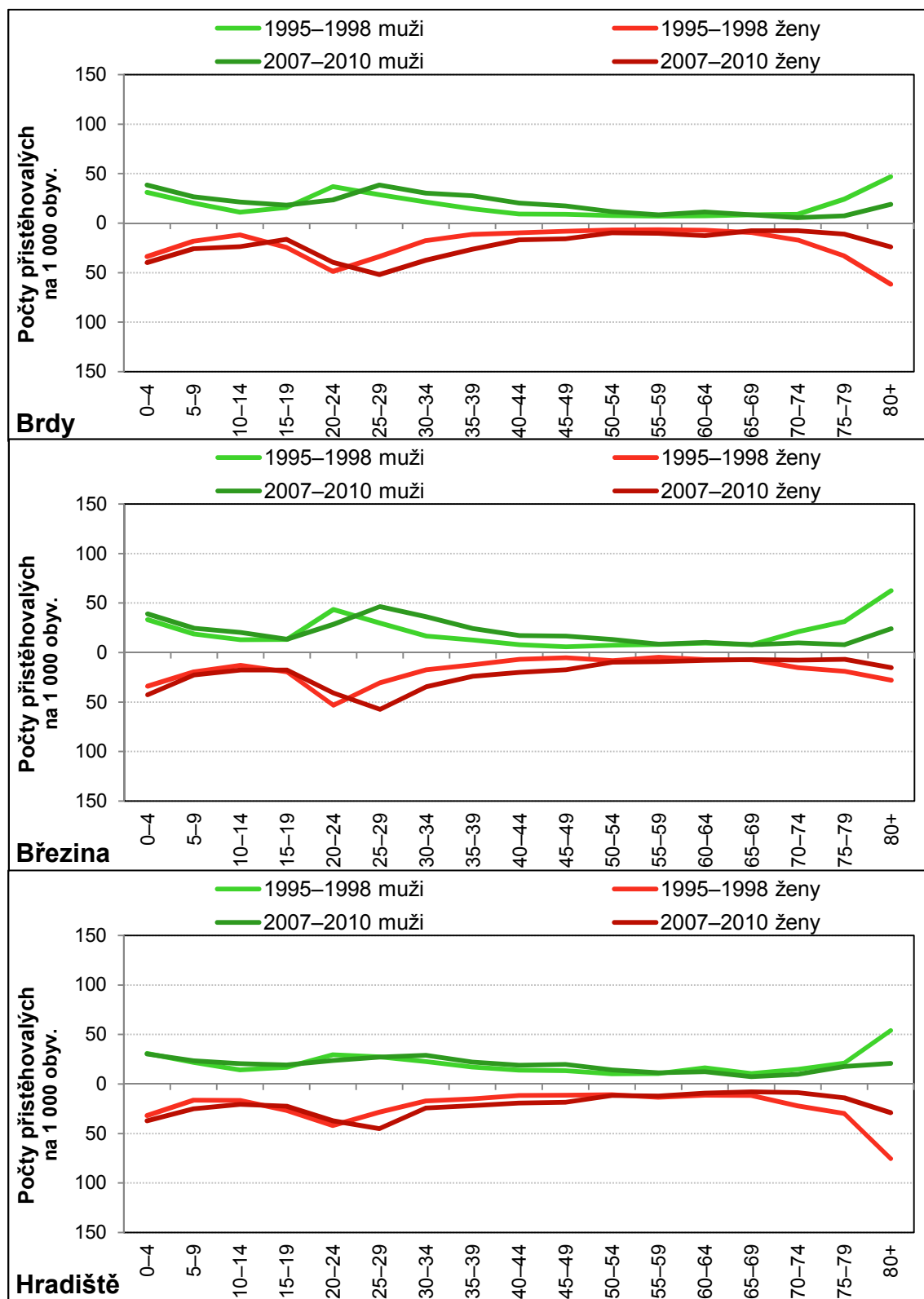
(Bartoňová, 2008, s. 77). Vysvětlení lze hledat v životním cyklu jednotlivce. Nejvíce se stěhují mladí lidé, kteří opouštějí bydliště rodičů a sami zakládají rodinu, nebo již mají malé dítě. Zvýšená migrační aktivita osob od věku 75 let signalizuje častou nutnost úpravy bydlení vzhledem k měnícím se potřebám v důsledku vyššího věku, což může vyústit ve změnu trvalého bydliště.

Vysoká variabilita měř přistěhování mezi mikroregiony VÚ a nástupnickými obcemi vedla k volbě odlišného měřítka. Vysokou intenzitou přistěhování se vyznačují Milovice a Ralsko, naopak nástupnická obec Dobrá Voda a mikroregiony VÚ mají intenzitu přistěhování nižší. Pokud porovnáme úroveň míry přistěhování v obou obdobích, dojdeme k závěru, že podobná úroveň zůstala v mikroregionech VÚ a nástupnické obci Dobrá Voda, ale došlo k posunu vrcholu migrační aktivity do starší věkové skupiny 25–29 let, což velmi pravděpodobně souvisí s prodloužováním doby vzdělávání a pozdějším zakládáním rodin. Vysokou míru přistěhování vykazují osoby ve věkové skupině 0–4 roky a 75 let a více. Vývoj měř přistěhování je v nástupnických obcích specifický, a to i s ohledem na větší výkyvy ukazatele způsobené nižším počtem událostí. Opět převládá složka mladšího středního věku 20–24 let, poměrně vysoká je i míra přistěhování dětské složky na rozdíl od seniorské. Stejně je i rozložení počtů přistěhovaných podle věku do obcí v zázemí velkých měst (Novák, Puldová, 2008, s. 40), avšak v nástupnických obcích, i přestože vykazují některé trendy typické pro suburbanizované oblasti, je nízký počet přistěhovaných ve starším věku způsoben spíše horší občanskou vybaveností obcí. V Milovicích a Ralsku dochází mezi obdobími 1995–1998 a 2007–2010 ke znatelnému snížení míry imigrace v dominantních věkových skupinách, tj. s nejvyšším počtem přistěhovaných na 1 000 obyvatel.

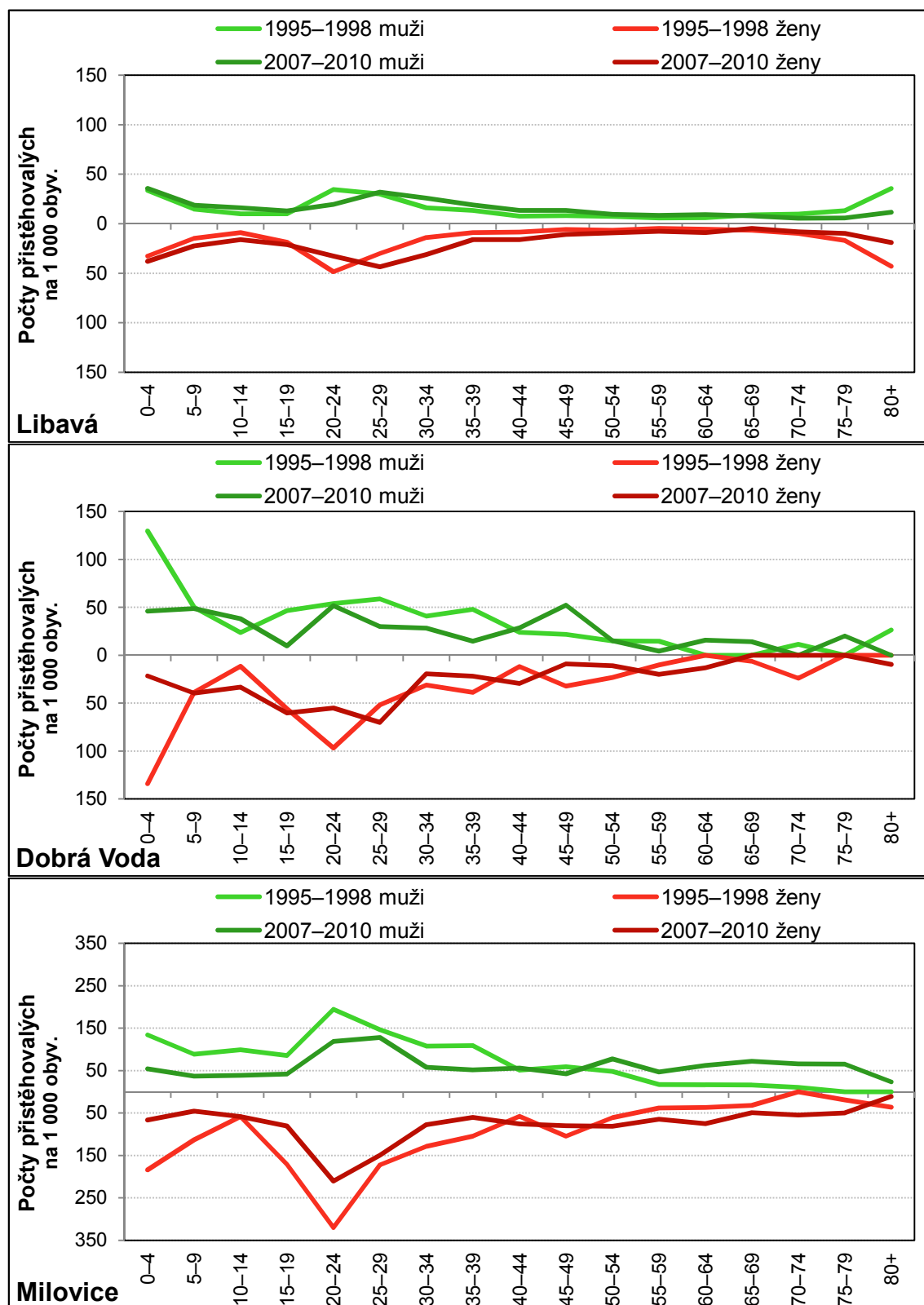
Obr. 20: Míry přistěhování podle věku v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995–1998 a 2007–2010

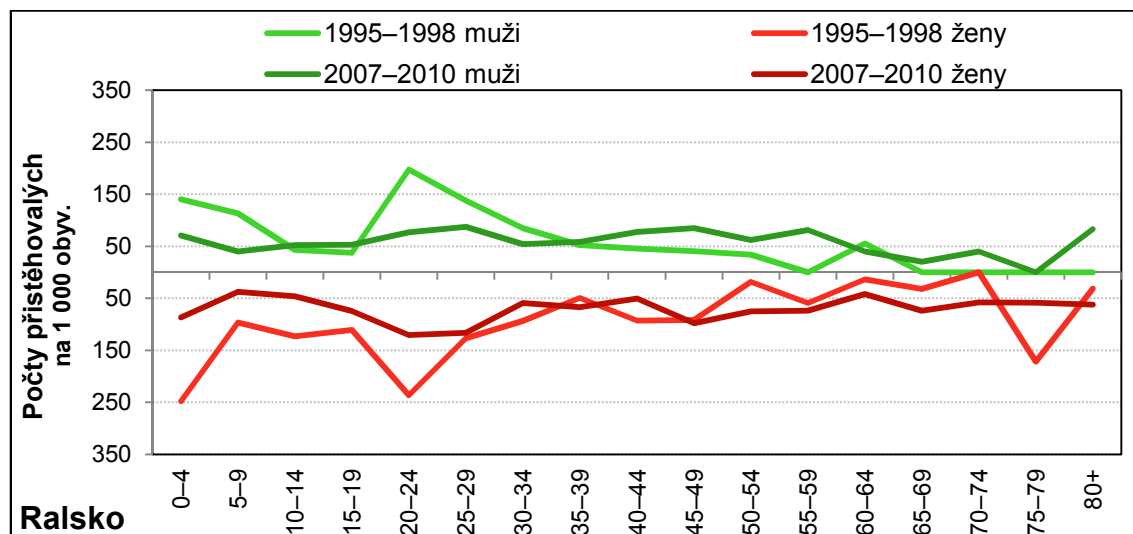
Obr. 20: pokračování

Obr. 20: pokračování

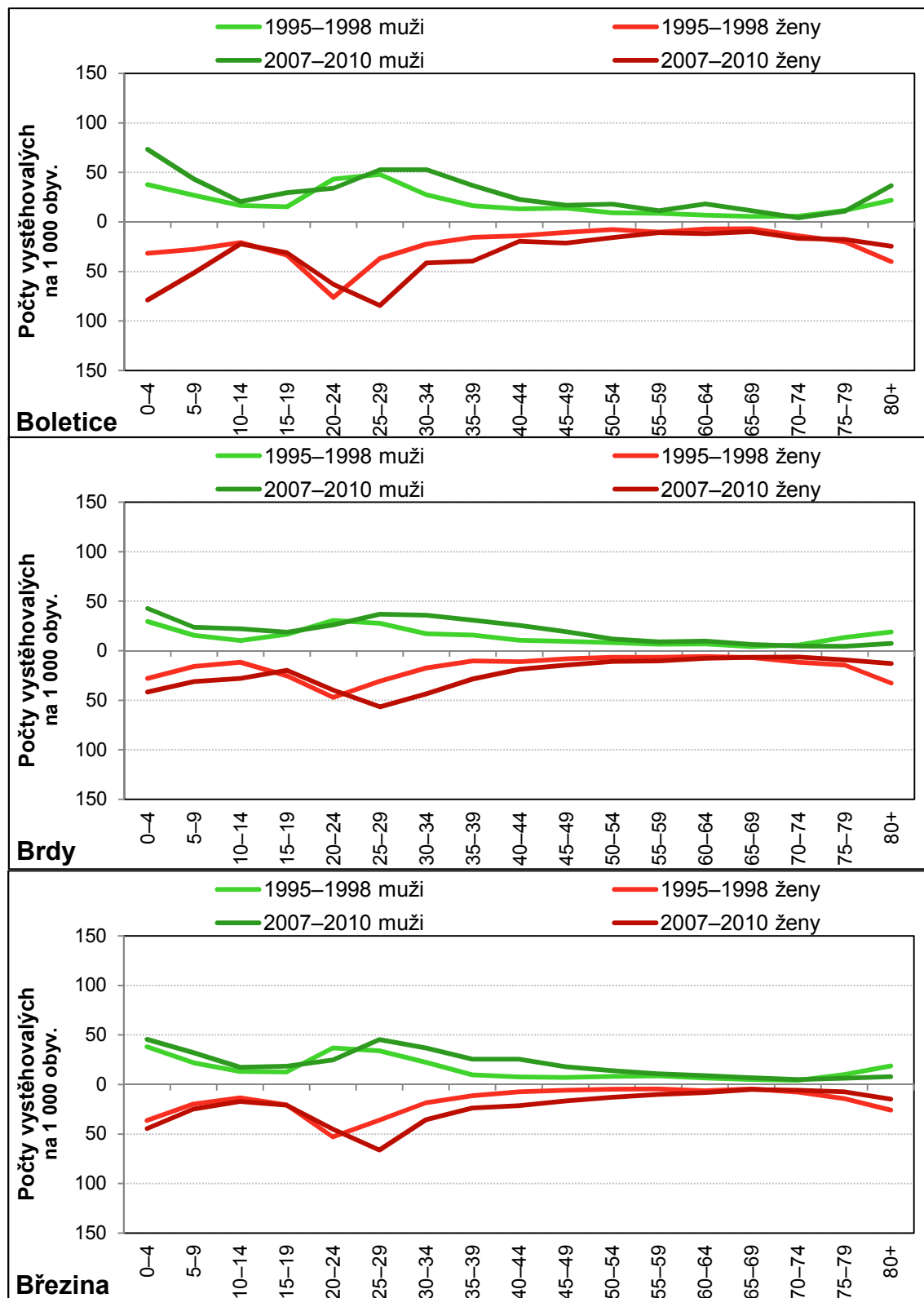
Obr. 20: pokračování

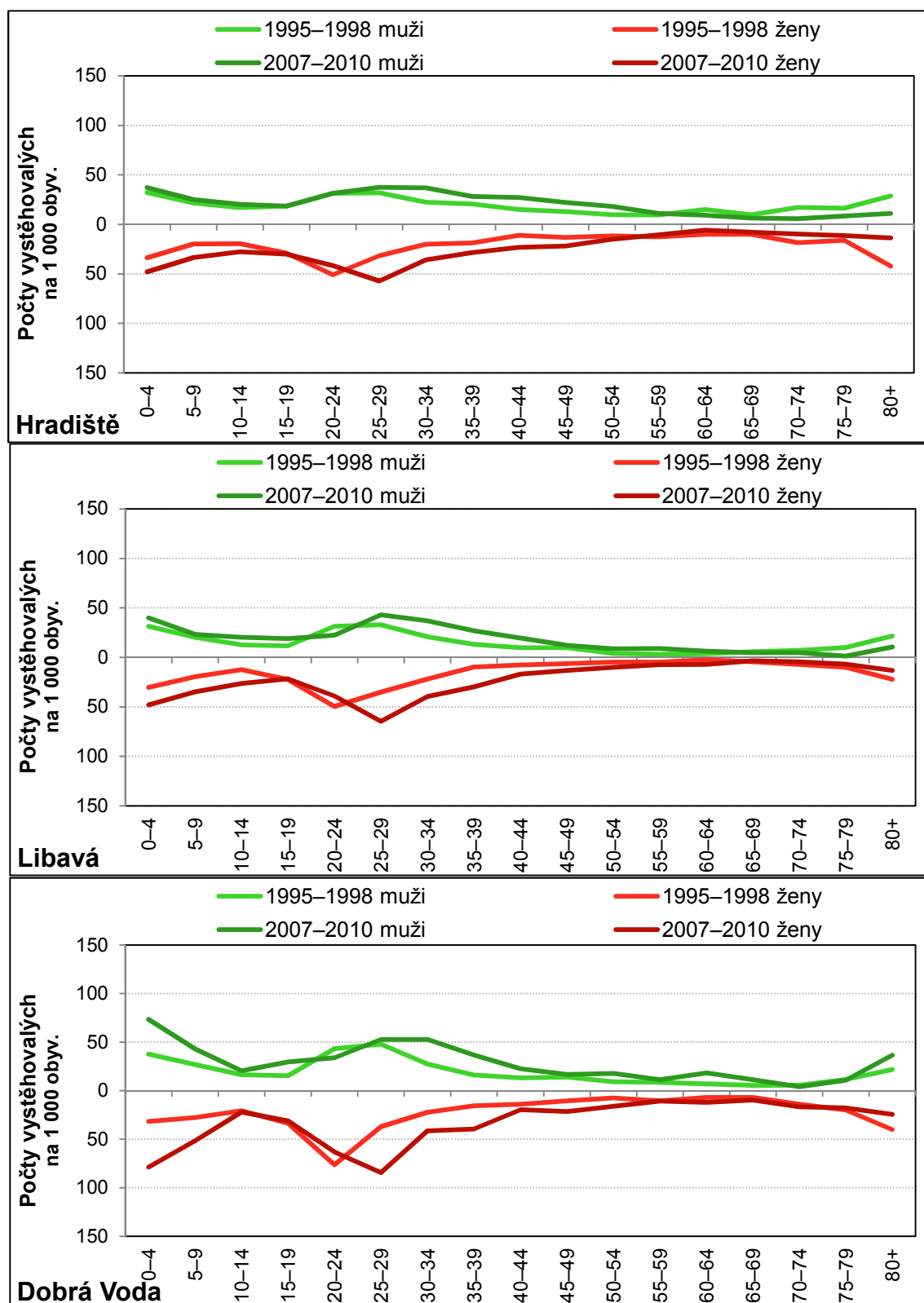
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Na rozdíl od měr přistěhování není variabilita měr vystěhování tak vysoká, tudíž bylo možné použít stejné měřítko. Rozložení měr vystěhování podle věku a pohlaví v mikroregionech VÚ je shodné jako rozložení měr přistěhování. Opět došlo během sledovaného období k posunu od dominance věkové skupiny 20–24 let k věkové skupině 25–29 let. Stejný proces se odehrál i v nástupnické obci Dobrá Voda, kde lze u měr vystěhování jasně identifikovat obvyklé migračně aktivní věky. Nástupnické obce Milovice a Ralsko zaznamenaly v letech 2007–2010 zvýšení intezity vystěhování, nejvíce ve věkové skupině 25–29 let, ale i ve starších věkových skupinách došlo k nárůstu počtu vystěhovaných na 1 000 obyvatel. Lze se domnívat, že přitažlivost Milovic a Ralska pro nově přistěhované spočívala především v nabídce levných bytů (Baxa, 2006). Avšak tato přitažlivost, tzv. „push faktor“, mohla být po určité době u části populace nahrazena odpuzujícími neboli „pull faktory“ v podobě nedostatečné občanské vybavenosti, nebo horšího stavu některých bytových domů (o „push a pull faktorech“ na úrovni Česka viz Čermák, 1996). Navíc vysoká intenzita přistěhovaných ve věku 20–24 let, tzn. na počátku profesního života, značí, že lidé si vybrali bydliště v těchto obcích pouze na přechodnou dobu s ohledem na nižší finanční náročnost bydlení, ale své představy o ideálním bydlení si realizovali až po několika letech, kdy získali větší finanční hotovost.

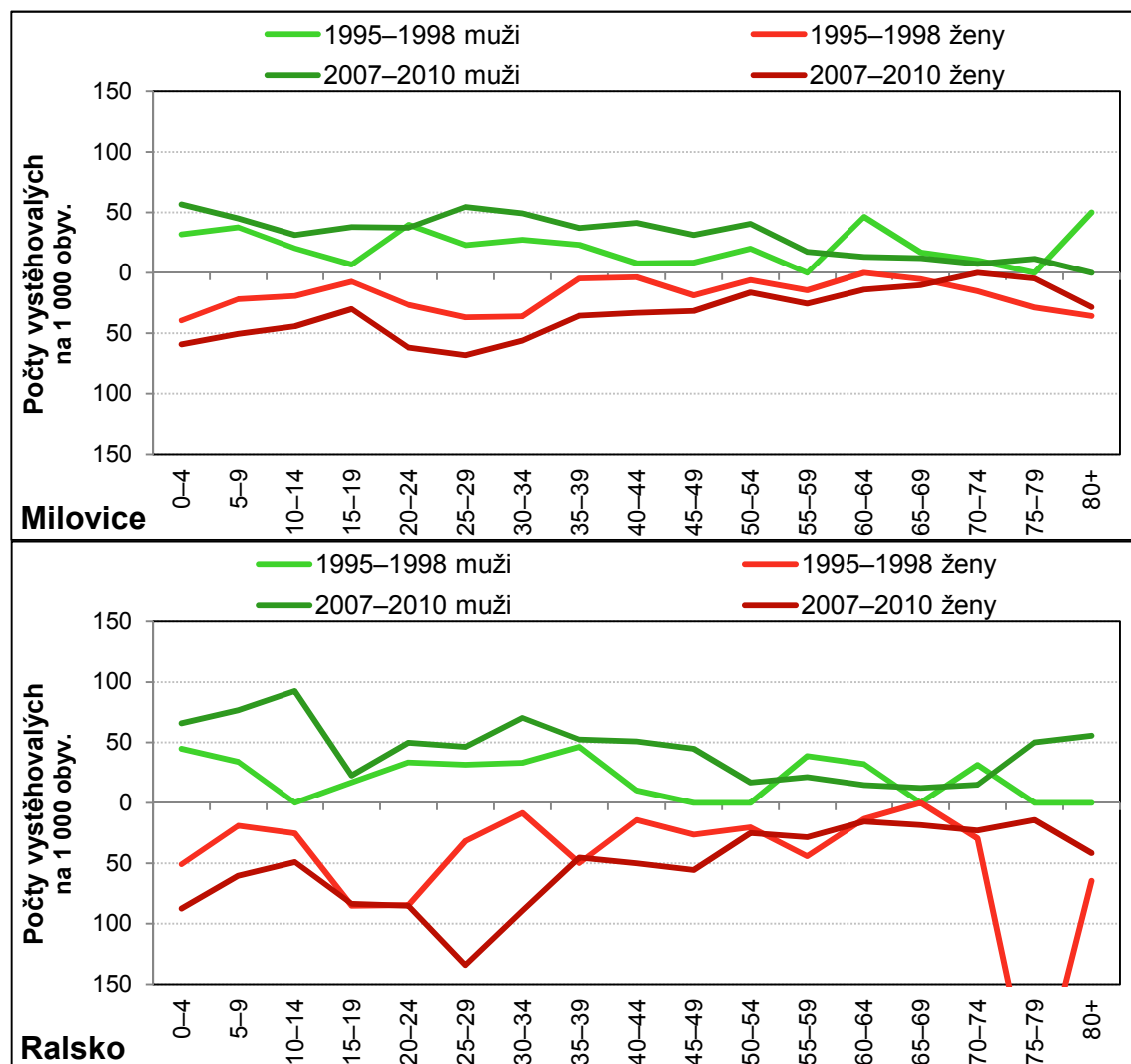
Obr. 21: Míry vystěhování podle věku v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích v průměrech za období 1995–1998 a 2007–2010

Obr. 21: pokračování

Obr. 21: pokračování

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Pozn.: V nástupnické obci Ralsko byla ve věkové skupině 75-79 let u žen zaznamenána hodnota 250 ‰.

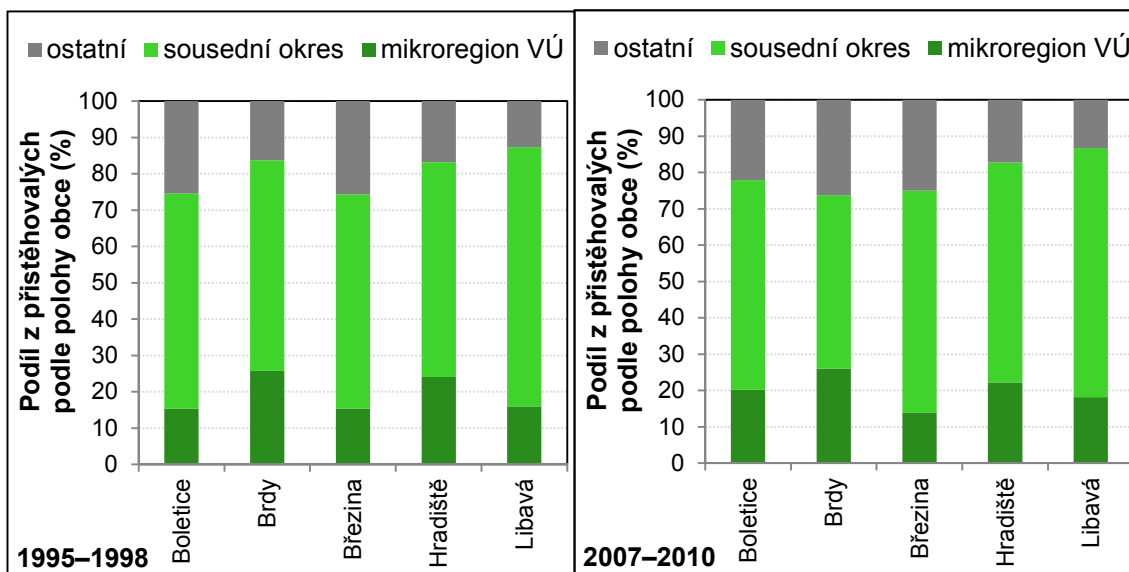
6.2 Směry vnitřní migrace

Podstatou procesu migrace je pohyb obyvatel v území. Dosavadní analýzy ukazovaly celkové hodnoty migračních pohybů nebo jejich rozrůzněnost podle pohlaví a věku. Hodnocení procesu migrace by však bylo neúplné bez analýzy směrů migračních toků. S ohledem na strukturu sledovaných území byl zvolen odlišný způsob hodnocení migračních toků pro mikroregiony VÚ a nástupnické obce. Mikroregion VÚ byl hodnocen jako celek a obce odkud se do něj lidé přistěhovali, či kam se z něj odstěhovali, byly rozděleny do tří kategorií, na obce ležící v mikroregionu VÚ, obce ležící v okrese sousedícím s mikroregionem VÚ a ostatní obce. Nemohlo být přistoupeno k podrobnějšímu hodnocení migračních toků podle okresů, jako tomu bude u nástupnických obcí, protože mikroregiony VÚ se skládají z obcí ležících v různých okresech, často i v různých krajích.

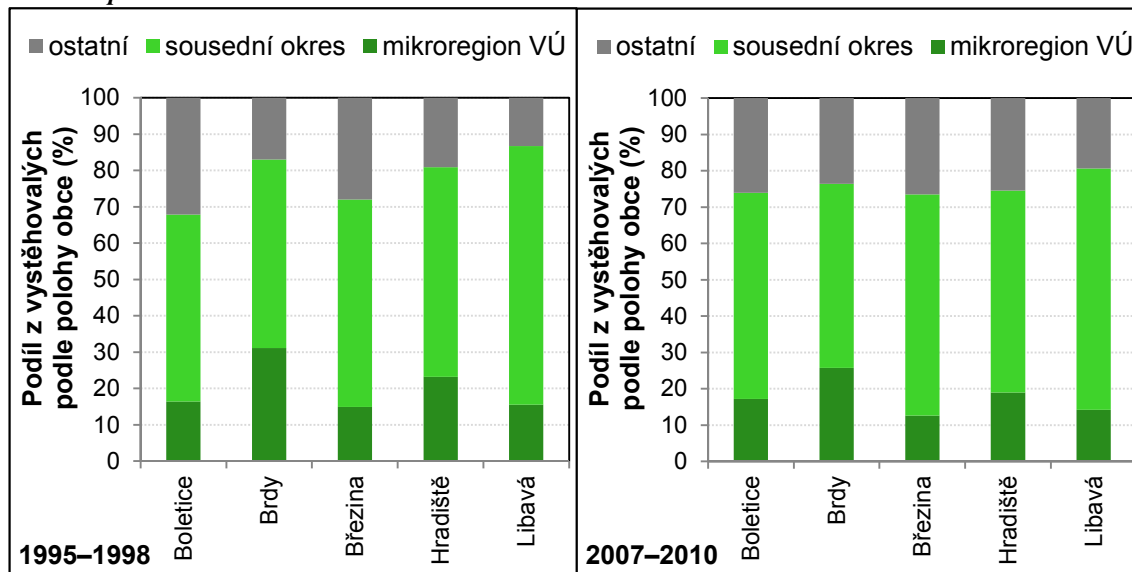
Hrubá míra migračního salda v letech 1995-2010 v mikroregionech VÚ vykazovala relativně stabilní úroveň. Podobná stabilita provází i podíly přistěhovaných a vystěhovaných

podle polohy obce při porovnání počátečního a koncového stavu vymezeného lety 1995–1998 a 2007–2010. Podíly osob, které se stěhovaly v rámci mikroregionu VÚ, se pohybují v rozmezí 14 až 26 %, přičemž nejvyšší podíl přistěhovaných z obcí mikroregionu VÚ vykazuje mikroregion VÚ Brdy následovaný mikroregionem VÚ Hradiště. Naopak s nejnižšími hodnotami ukazatele se setkáme u mikroregionu VÚ Březina. Podíly osob, které se přistěhovaly z obcí v okresech sousedících s mikroregionem VÚ, tvoří více než 50 % z celkového počtu přistěhovaných, nejvíce v mikroregionu VÚ Libavé 71 %. O zbylé složce přistěhovaných z ostatních obcí by se dalo říct, že nepřímo úměrně k podílu přistěhovaných v rámci mikroregionu VÚ doplňuje sto procent. Tzn. čím vyšší podíl přistěhovaných v rámci mikroregionů, tím vyšší podíl přistěhovaných z ostatních obcí (mikroregion VÚ Hradiště) a naopak (mikroregiony VÚ Boletice a Březina). Podíl vystěhovaných podle polohy obce vykazuje podobné trendy jako u procesu přistěhování, snad jen v letech 2007–2010 došlo ve většině mikroregionů VÚ k nárůstu podílu vystěhovaných do vzdálenějších obcí. Důvody odlišností migračních pohybů v rámci jednotlivých mikroregionů VÚ nejsou vždy zřejmé, v některých případech se však dá poměrně dobře odhadovat. Například vysoký podíl osob stěhujících se v rámci mikroregionu VÚ Brdy je zřejmě způsoben polohou města Příbram, které má značný regionální význam, uvnitř mikroregionu VÚ. U všech mikroregionů VÚ zaujímá v podílu vystěhovaných do ostatních obcí významnou roli Praha. Výrazně vyšší zastoupení přistěhovaných (příp. vystěhovaných) z ostatních obcí v mikroregionu VÚ Boletice je pravděpodobně zapříčiněno polohou tohoto mikroregionu při státní hranici, tudíž oproti ostatním mikroregionům sousedí s nižším počtem okresů. Za jedno z nejzásadnějších zjištění lze považovat převládající podíl osob stěhujících se v rámci mikroregionů VÚ a do obcí v sousedních okresech, tzn. na kratší vzdálenosti, což odpovídá i trendům pozorovaným v rámci Česka (Bartoňová, 2008, s. 78).

Obr. 22: Podíl z přistěhovaných/vystěhovaných do/z mikroregionu VÚ podle polohy obce v letech 1995–1998 a 2007–2010

Obr. 22: pokračování

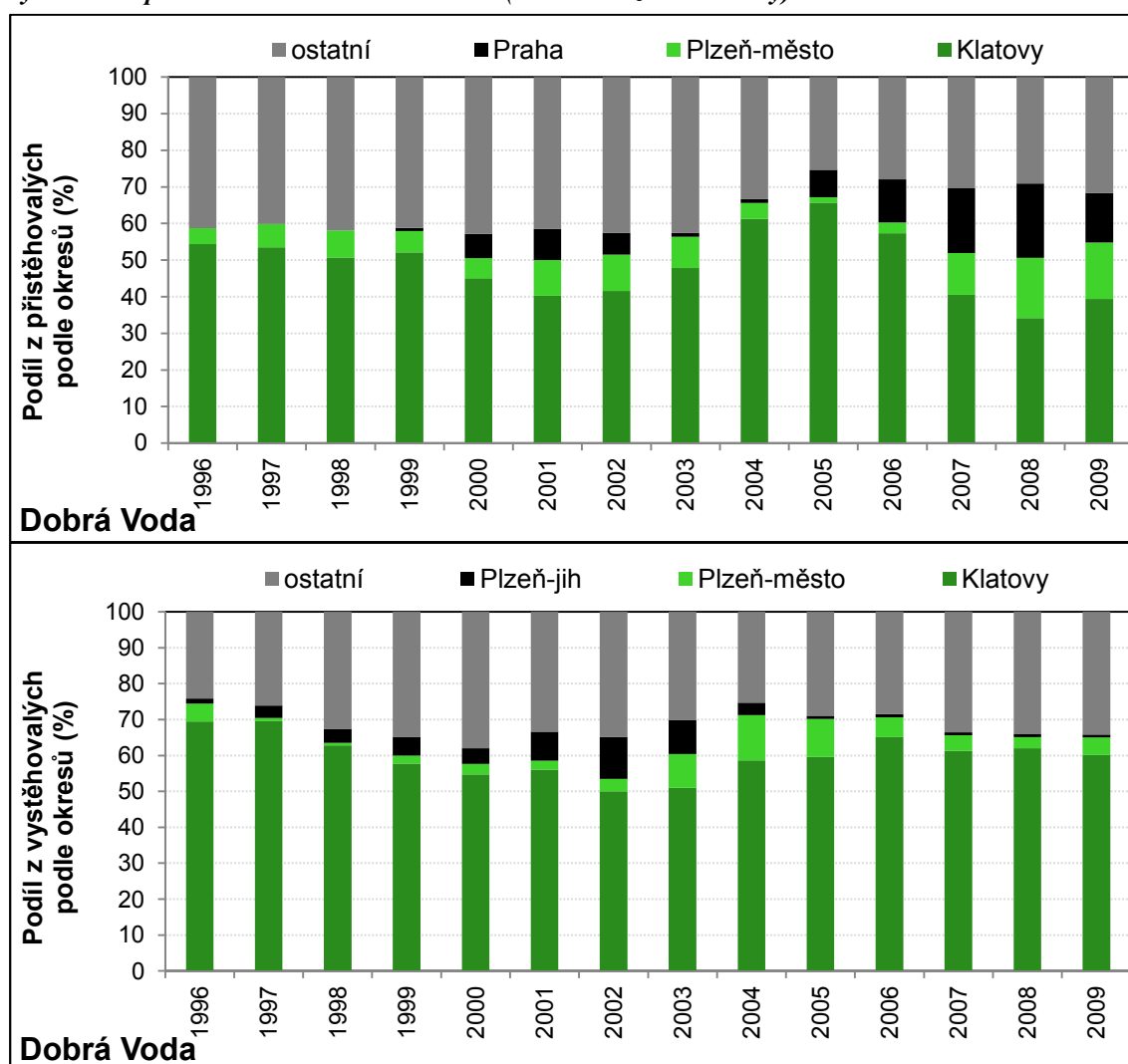
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Na rozdíl od mikroregionů VÚ mohou být migrační pohyby v nástupnických obcích hodnoceny do úrovně konkrétních okresů. Dynamický vývoj hrubé míry migračního salda naznačil nutnost hodnotit průběh celého období, a to v souvislosti s probíhající revitalizací a aktivitami v BVÚ. Pro odstranění nahodilých výkyvů byly podíly přistěhovaných podle okresů vypočteny v tříletých intervalech pomocí metody klouzavých průměrů.

Krajina v BVÚ Dobrá Voda byla v porovnání s BVÚ Mladá a Ralsko ve velmi dobrém stavu, proto nebylo třeba provést důkladnou revitalizaci, prostor BVÚ byl okamžitě začleněn do právě vznikajícího Národního parku Šumava (Kozel, 1998, s. 222). V celém období zaujímají významný podíl přistěhovalí z okresu Klatovy, tj. z nejbližšího okolí. Výrazněji je zastoupen okres Plzeň-město a od roku 2000 také Praha. Důvody přistěhování bohužel neznáme, ale lze se domnívat, že budou odpovídat důvodům přistěhování do regionu Šumava sledovaným ve studii analyzující vývoj Národního parku Šumava mezi lety 1990–2005 (Bičík, Perlín, 2010, s. 40), ve které byla zahrnuta obec Prášíly i Hartmanice. Autoři na základě kladného migračního salda ze zdravotních důvodů usuzují na „atraktivitu území z hlediska kvality životního prostředí“, což v případě nástupnické obce Dobrá Voda koresponduje s vyšším zastoupením přistěhovaných z oblastí s horším životním prostředím, tj. z okresů Plzeň-město a Praha. Složka ostatní zahrnuje především přistěhovalé z okresů z blízkého okolí.

Nejvíce osob vystěhovaných z nástupnické obce Dobré Vody zůstává v okrese Klatovy. Ti, kteří se v daný rok rozhodnou pro život ve větším městě volí buď Prahu, nebo Plzeň. Ve skupině ostatní jsou opět zahrnuty blízké okresy Jihočeského a Plzeňského kraje. Studie vývoje Národního parku Šumava odhalila jako nejčastější příčinu vystěhování z regionu bytové důvody (tamtéž).

Obr. 23: Podíl z přistěhovaných/vystěhovaných do/z nástupnické obce Dobré Vody podle okresů vystěhování/přistěhování v letech 1996–2009 (třileté klouzavé intervaly)

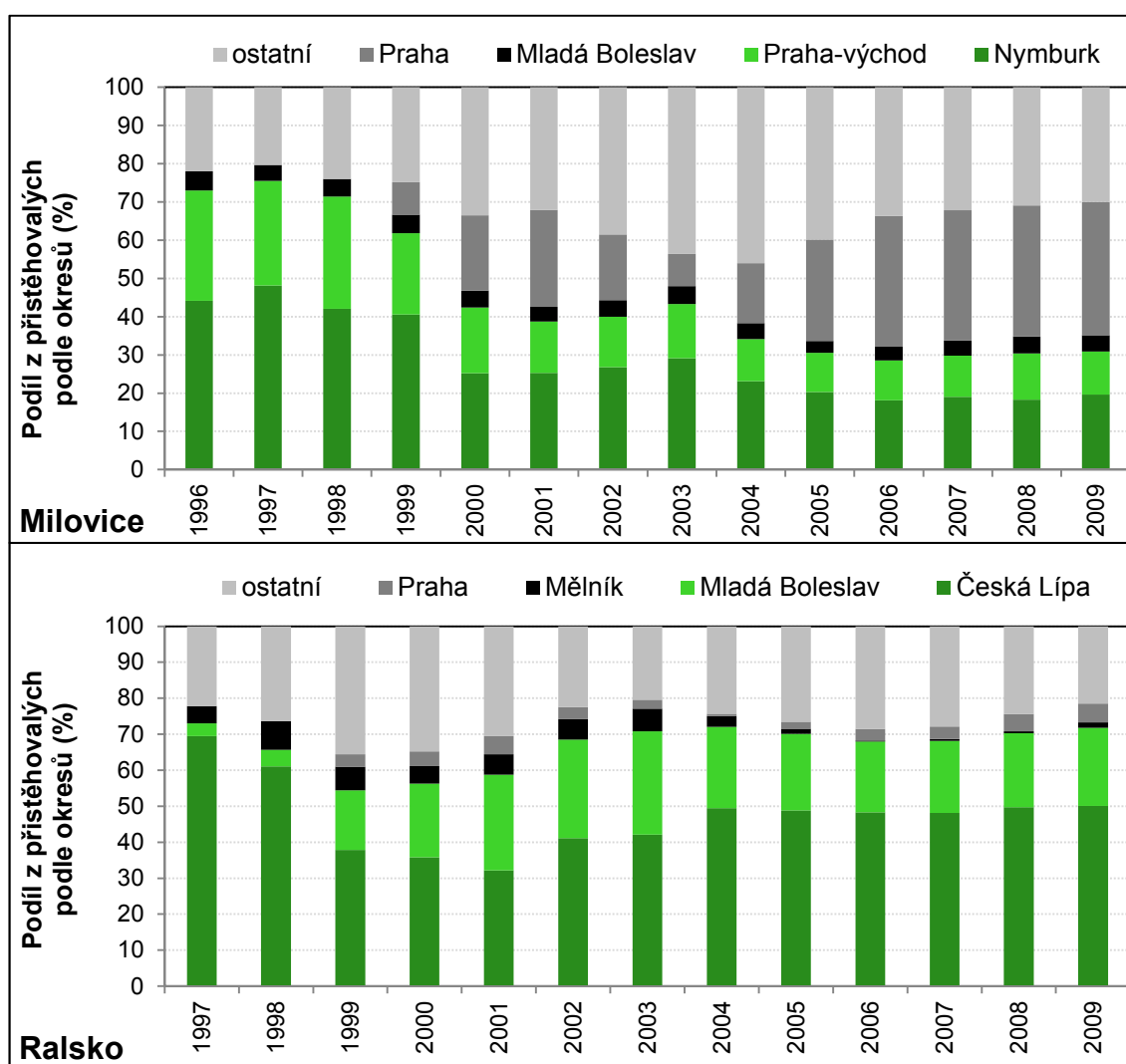

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Revitalizaci BVÚ Mladé a Ralska provázelo na rozdíl od BVÚ Dobrá Voda více problémů. Rozhodování, jak dále využívat oba prostory se protahovalo, proto byly zpočátku počty přistěhovaných poměrně nízké a jednalo se především o osoby z obcí v okolí, tzn. z okresů Nymburk, Praha-východ a Mladá Boleslav v případě Milovic a z okresu Česká Lípa, Mladá Boleslav a Mělník v případě Ralska. Počet přistěhovaných do Milovic od roku 1997 rychle rostl (ČSÚ, 2012a), ale i přesto zůstávali až do roku 1999 dominantní přistěhovalí z okresů Nymburk a Praha-východ. Vysvětlení nalezneme v dokončení první etapy oprav panelových domů v části Mladá, které prováděly okolní obce a pak do nich umísťovali své občany (Koncepce rozvoje města Milovice, 2004, s. 9). Následně se do oprav zapojili i soukromí investoři a variabilita příchozích se zvyšovala. Nejprve rostl podíl přistěhovaných z Prahy a později se zvyšovalo zastoupení přistěhovaných z okresů zahrnutých pod označení „ostatní“. Poměrně překvapivé je zjištění, že v pořadí obcí podle počtu přistěhovaných za celé sledované období, se na 10. příčce umístila Ostrava. BVÚ Ralsko byl oproti Mladé v nevýhodě kvůli horší ekonomicko-dopravní poloze a také proběhlá těžba uranové rudy vyžadovala vysoké náklady na asanaci (Baxa, 2006, s. 12). První vyšší nárůst počtu obyvatel mechanickou měnou se v Ralsku odehrál po roce 1996,

kdy město Mimoň opravilo panelové domy poblíž letiště Hradčany (Poštolka, 1998, s. 161). Nejvyšší počet osob se do Ralska přistěhoval až v období 2000 – 2002 (ČSÚ, 2012a). Na rozdíl od Milovic převládají v Ralsku přistěhovalí z okresů v okolí po celé sledované období a podíl přistěhovalých z Prahy zde není nijak významný. Ve složce ostatní převažují imigranti z ne příliš vzdálených okresů, ale stejně jako v případě Milovic neexistuje kraj, ze kterého by se do Ralska ve sledovaném období alespoň jeden člověk nepřistěhoval. Pro úplnost obrazu situace je nutné dodat, že počty přistěhovalých do Milovic jsou v průměru třikrát vyšší než do Ralska (ČSÚ, 2012a), což je také výsledek rozdílného rozsahu sovětské bytové výstavby, která byla ve VÚ Mladá, vzhledem k sídlu velitelství Střední skupiny sovětských vojsk, mnohem intenzivnější než v Ralsku (Řehounek, 2006).

Obr. 24: Podíl z přistěhovalých do nástupnických obcí Milovice a Ralsko podle okresů vystěhování v letech 1996–2009 (tříleté klouzavé intervaly)

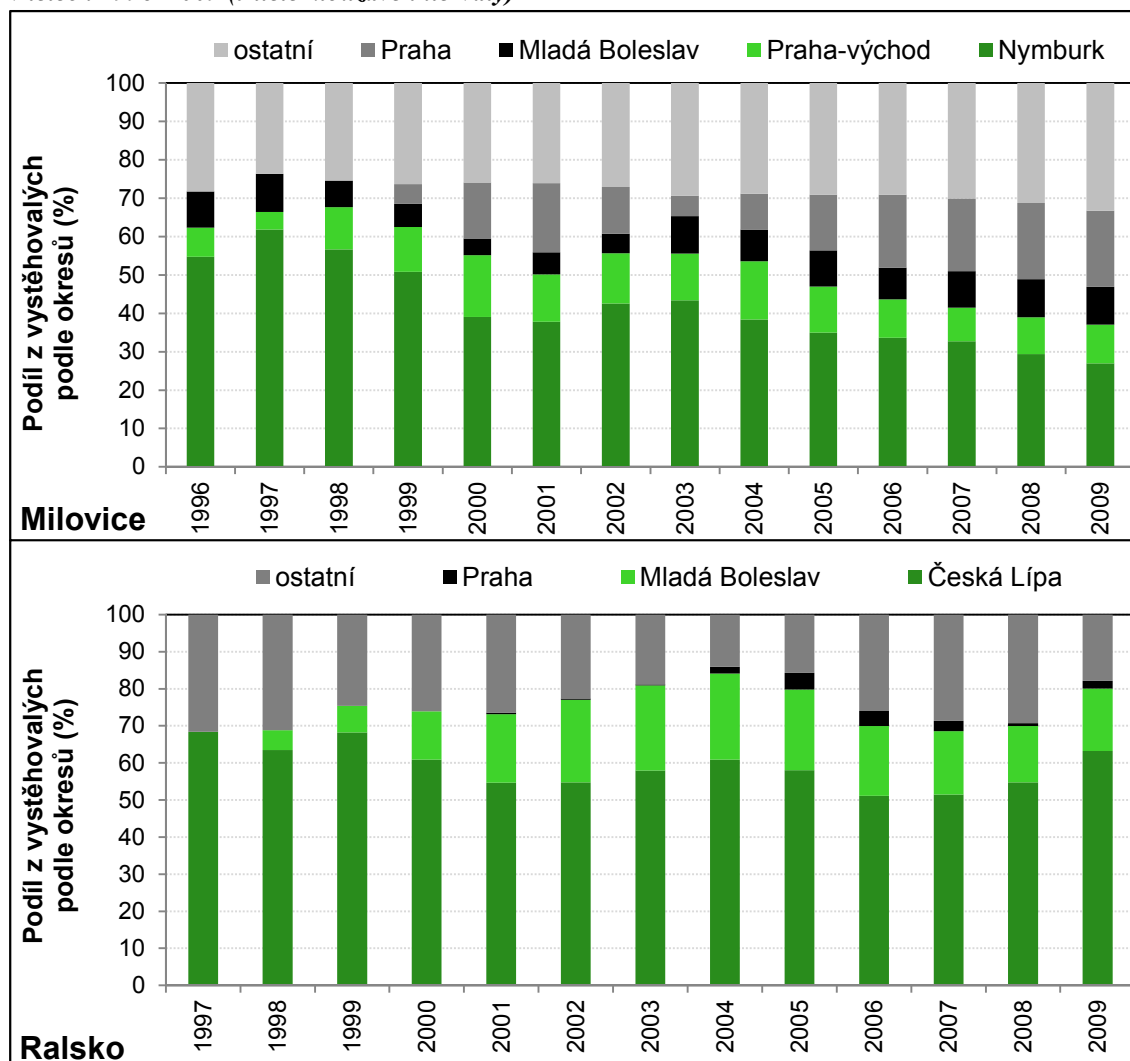
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Pozn.: Obec Ralsko vznikla v roce 1996, data za migraci nebyly dopočítány.

Znatelně vyšší počet obyvatel se z Milovic vystěhovává od roku 2001. Do nejbližších okresů, tj. Nymburk, Praha-východ a Mladá Boleslav se od toho roku vystěhovává cca 50 % všech vystěhovalých. Významný podíl, v průměru kolem 15 % vystěhovalých míří do Prahy,

z dat bohužel nezjistíme, zda jsou to milovičtí starousedlíci, či nedávno příchozí, kteří se přibližují místu pracovišti. Skupina ostatní zahrnuje především další středočeské okresy. Z Ralska lidé ve větší míře emigrují od roku 2002, a to především do okolních obcí v okresech Česká Lípa a Mladá Boleslav. Podíl vystěhovaných do Prahy je minimální a složka ostatní je opět tvořena téměř výhradně obcemi v ne příliš vzdálených okresech.

Obr. 25: Podíl z vystěhovaných z nástupnických obcí Milovic a Ralska podle okresů přistěhování v letech 1996–2009 (tříleté klouzavé intervaly)

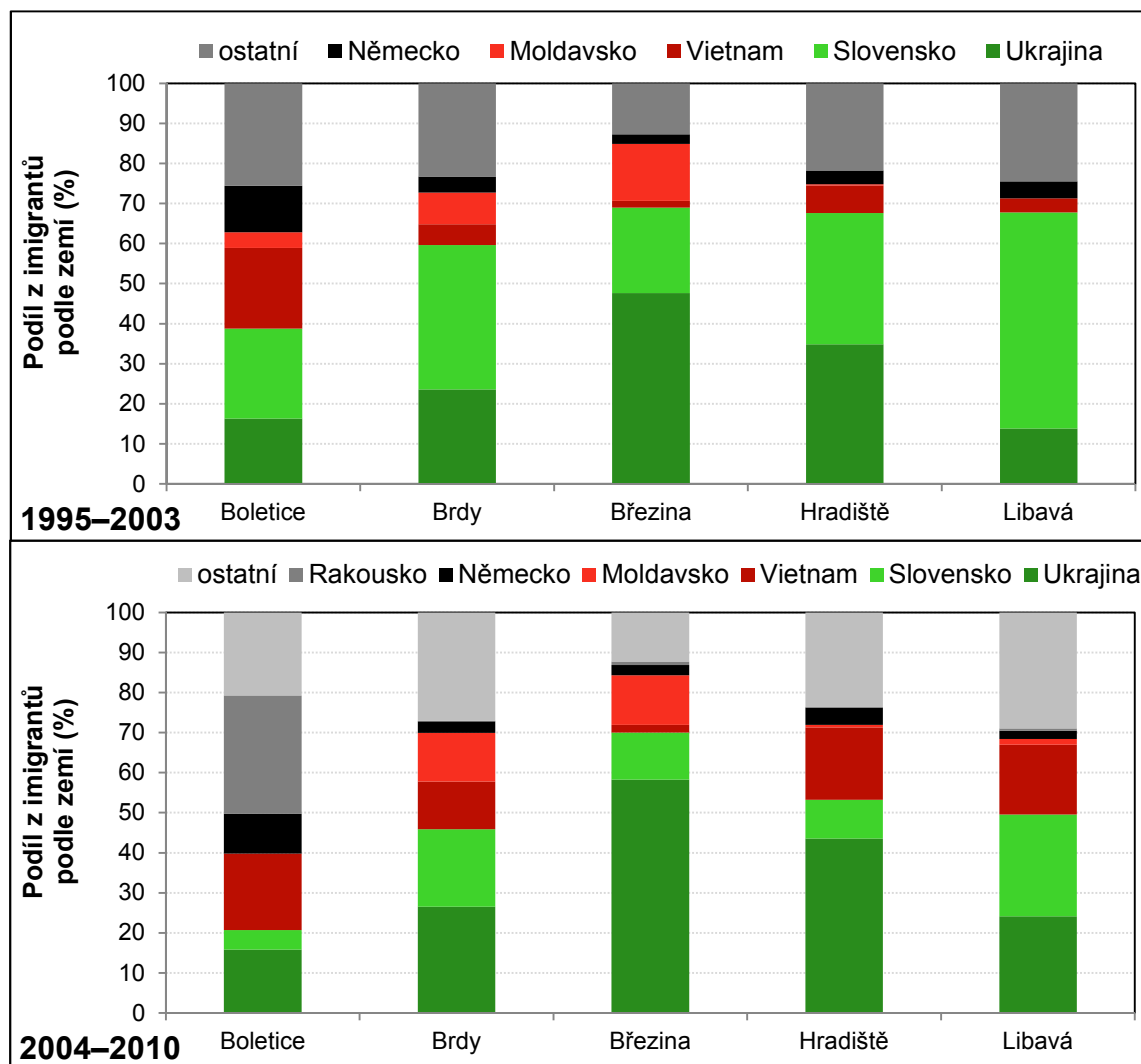
Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Rozložení vystěhovaných podle obce vystěhování je v případě Milovic natolik zajímavé, že bylo podrobeno detailnějšímu zkoumání. V období nárůstu počtu vystěhovaných, tj. od roku 2001 byly graficky analyzovány směry vystěhovaných do obcí v nejbližším okolí Milovic. Ukázalo se, že milovičtí občané volí klidně i menší obce, avšak s dobrou dopravní obslužností. Tzn. obce ležící při vlakové trati Praha–Lysá nad Labem–Nymburk–Kolín, nebo obce v blízkosti hlavních silničních tahů na Prahu nebo Mladou Boleslav (viz příloha č. 3).

6.3 Zahraniční migrace

Hodnoty zahraniční migrace nejsou vysoké, počty imigrantů i emigrantů se v mikroregionech pohybují v řádech stovek, zatímco v nástupnických obcích jde spíše o desítky osob. Celé období bylo proto rozděleno pouze na dvě skupiny, přičemž mezníkem byl vstup Česka do Evropské unie v roce 2004.

Obr. 26: Struktura přistěhovaných do mikroregionů VÚ podle zemí vystěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010

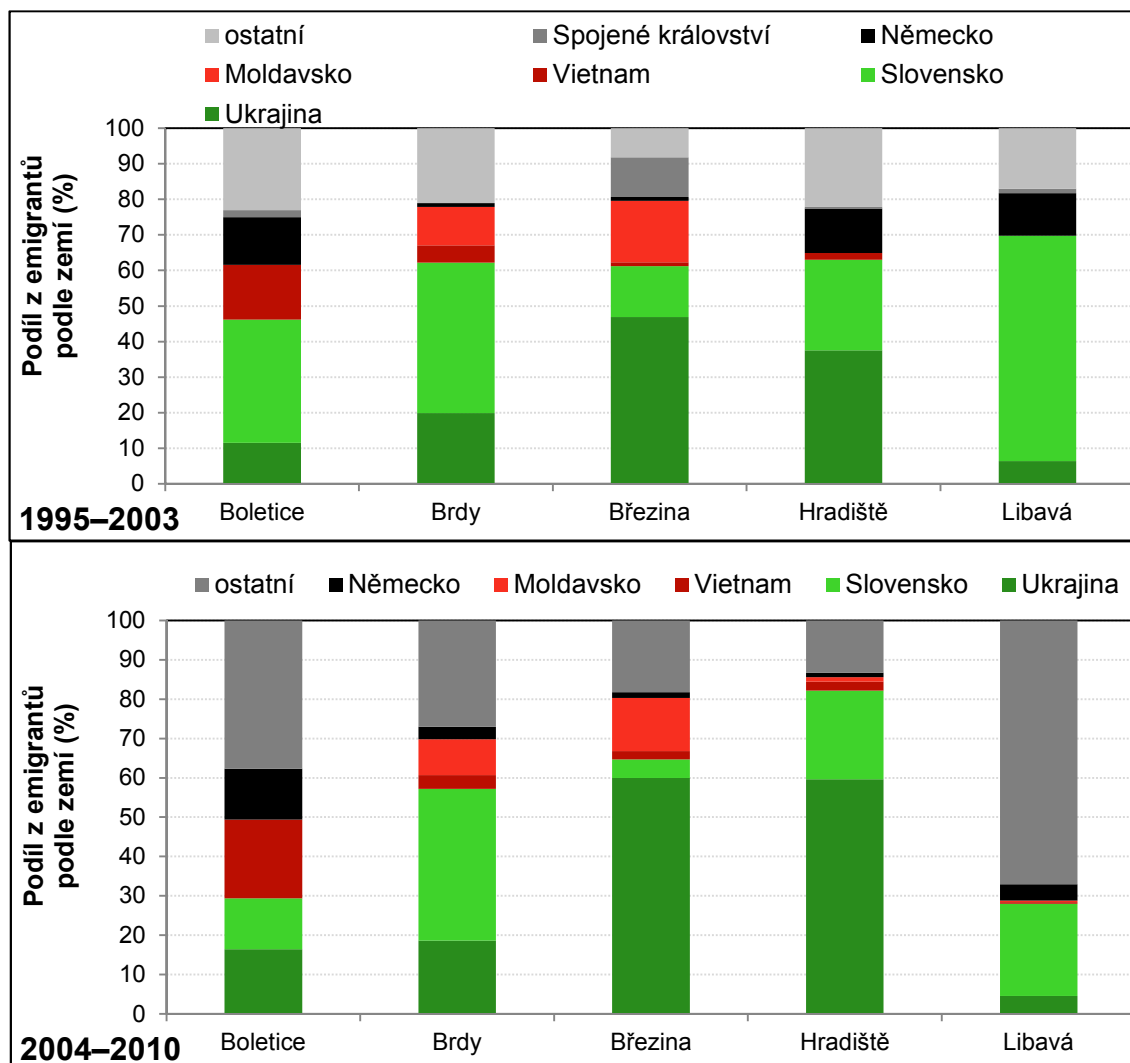

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet

V období 1995–2003 tvořili ve všech mikroregionech VÚ nejvyšší podíl imigrantů přistěhovaných z Ukrajiny a Slovenska. Podíl přistěhovaných Ukrajinců zůstal i v následujícím období zhruba stejný, zatímco u Slováků došlo ke značnému poklesu. Další silnou skupinu imigrantů tvoří v Česku Vietnamci. Z mikroregionů VÚ si vybírají spíše Boletice, Hradiště a Libavou, zbývající dva mikroregiony VÚ, tj. Brdy a Březina, přitahují spíše občany Moldavska. Významný podíl zaujímají v Boleticích imigranti z nedalekého Německa a v období 2004–2010 i z Rakouska. Složka ostatní je v obou obdobích tvořena přistěhovanými ze států východní Evropy a střední Asie. Drbohlav (2010, s. 48) na základě výzkumu rozložení imigrantů v Česku dokumentuje směřování cizinců spíše do městských okresů a jejich zázemí,

naopak ve venkovských regionech či vnitřních periferiích se usazují pouze výjimečně. Proto imigranti významně nepřispívají k demografickému vývoji mikroregionů VÚ.

Obr. 27: Struktura vystěhovaných z mikroregionů VÚ podle země přistěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010

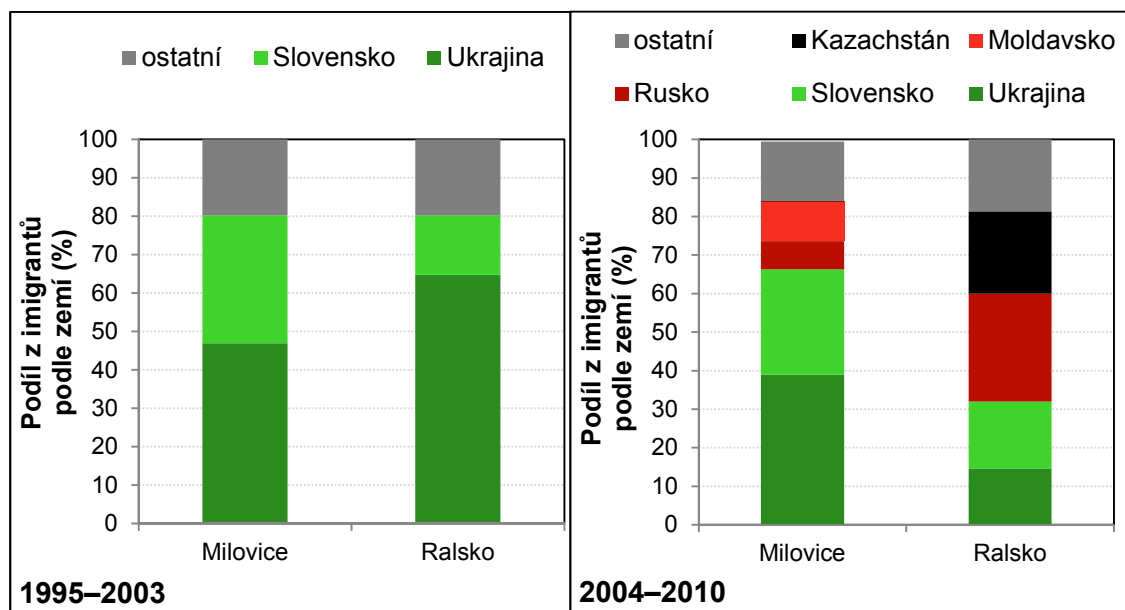

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet

Při hodnocení emigrace je třeba mít neustále na paměti problematiku statistické evidence emigrantů, která se potýká s nepodchycením části případů. Nicméně na základě dostupných dat se nejvíce osob v obou obdobích vystěhovalo na Slovensko a Ukrajinu. Následuje Vietnam a Moldavsko, kde je vysoce pravděpodobné, že jde o návraty tamějších občanů z prací motivované migrace v Česku. V Boleticích zaujímají cca 10 % emigranti do Německa, stejný podíl obyvatel se tam vystěhoval i z mikroregionů VÚ Hradiště a Libavá v období 2004–2010. Jediný další významnější proud do zemí západní Evropy představuje 11 % vystěhovaných z mikroregionu VÚ Březina do Spojeného království v letech 1995–2003. Skupina ostatních zemí je v období do vstupu do Evropské unie tvořena z větší části vystěhovanými do zemí východní Evropy. V letech 2004–2010 zaujímají ve složce ostatní nejvyšší podíl emigranti, u kterých nebyla zjištěna cílová země, nutno dodat, že v předchozím období byl jejich podíl nulový. V mikroregionu VÚ Libavá nebyla zjištěna cílová země u téměř 50 % emigrantů, v Boleticích, Brdech a Březině okolo 10 % a v Hradišti pouze 2,5 % emigrantů.

Nástupnická obec Dobrá Voda nakonec nebyla zařazena do analýzy zahraniční migrace s ohledem na velmi malý počet imigrantů i emigrantů v obou obdobích. Přistěhovalých ze zahraničí bylo v jednotlivých obdobích méně než 20 a vystěhovalých dokonce méně než 10. Do nástupnických obcí Milovice a Ralsko převažovala v letech 1995–2003 imigrace z Ukrajiny a Slovenska. Avšak její podíl v období po vstupu Česka do Evropské unie značně poklesl. Na významu získávali v obou nástupnických obcích imigranti z Ruska, v Milovicích dále imigranti z Moldavska a v Ralsku z Kazachstánu.

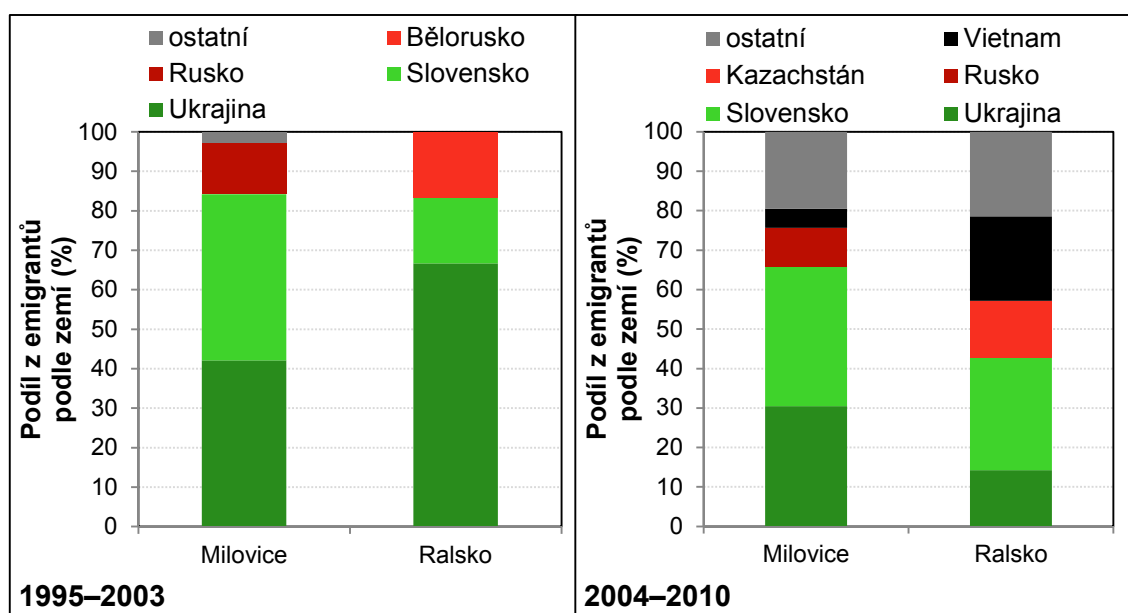
Obr. 28: Struktura přistěhovalých do nástupnických obcí Milovice a Ralsko podle zemí vystěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet

Podobné rozrůznění v průběhu let se odehrálo i v rozložení emigrantů podle cílových zemí. Původní dominance vystěhovalých na Ukrajinu a Slovensko se snížila ve prospěch vystěhovalých do Kazachstánu a Vietnamu v případě Ralska a podílu složky ostatní v obou nástupnických zemích. Tento podíl je však jako v případě mikroregionu VÚ tvořen z podstatné části emigranty s nezjištěnou cílovou zemí.

Obr. 29: Struktura vystěhovalých z nástupnických obcí Milovice a Ralsko podle země přistěhování v letech 1995–2003 a 2004–2010

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet

Kapitola 7

Shluková analýza

Shluková analýza patří mezi vícerozměrné statistické metody a napomáhá odhalovat strukturu objektů. Na základě zvolených dat třídí objekty do kategorií tak, aby si objekty ležící ve stejné kategorii byly co nejpodobnější a naopak objekty z různých kategorií si byly co nejméně podobné. Kategorie zde bývají označovány jako shluky. Samotný postup shlukování může být prováděn hierarchicky, tzn., že shluky se mohou překrývat, nebo nehierarchicky. Výsledek hierarchického shlukování lze vyjádřit hierarchickým stromem, neboli dendrogramem, který znázorňuje postupný postup vytváření shluků (Hendl, 2009).

V předchozích kapitolách byl popsán populační vývoj v mikroregionech VÚ a nástupnických obcích, který odhalil některé rozdíly mezi studovanými objekty. Metoda shlukové analýzy by mohla lépe přispět k souhrnnému hodnocení podobností a odlišností jednotlivých území. Nicméně je nutné si dopředu uvědomit omezení této metody. Výsledek shlukování bývá ovlivněn volbou proměnných, objekty lze totiž rozřadit mnoha způsoby. Při samotném shlukování je možné volit různé přístupy, které opět vedou k odlišným shlukům (Hendl, 2009, s. 496). Vstupní proměnné je s ohledem na odlišné měřítko nutné standardizovat, měly by být stejně významné a vzájemně nekorelované (Heřmanová, 1991, s. 83).

7.1 Volba vstupních proměnných

Pro postižení vývoje podobností a odlišností jednotlivých území v čase bylo rozhodnuto provést dvě shlukové analýzy, pro počátek a konec sledovaného období, konkrétně roky 1995–1999 a 2006–2010. Výpočet ukazatelů byl upraven tak, aby jejich hodnota vyjadřovala průměr v těchto obdobích, s výjimkou naděje dožití, která byla, stejně jako v části věnující se úmrtnosti, vypočtena součtem příslušných událostí v daných obdobích. Pětiletá období byla zvolena s ohledem na omezení výkyvů způsobených prací s malými počty událostí.

Velkou pozornost bylo třeba věnovat volbě proměnných s ohledem na roli ve výsledném shlukování. Původním záměrem bylo vybrat velký počet zjištěných ukazatelů, provést jejich redukci pomocí vhodné metody a ze získaných výsledků provést shlukovou analýzu. Navrhované proměnné byly: průměrný věk (vek), podíl osob ve věku 0–19 (predprod), podíl osob ve věku 20–64 (prod), podíl osob starších 65 let (poprod), úhrnná plodnost (up), průměrný věk matky při narození dítěte (vekm), naděje dožití ve věku 0 a ve věkovém intervalu 65–69 let

zvlášť pro muže a ženy (e0m, e0z, e65m, e65z) a hrubá míra migračního salda (salmig). Do analýzy nebyl zařazen kvocient kojenecké úmrtnosti s ohledem na vysokou rozkolísanost u nástupnické obce Ralska a nulovou hodnotu u nástupnické obce Dobré Vody vyskytující se po celé sledované období.

Jako první metoda redukce proměnných byla zvolena faktorová analýza, která popisuje chování původních proměnných pomocí menšího počtu faktorů. Extrakce faktorů byla provedena v softwaru SAS procedurou FACTOR. V rámci této procedury byla zvolena metoda hlavních komponent (PCA), která vytváří nekorelované faktory uspořádané podle podílu na vysvětlené variabilitě dat (Rychtaříková, 2012). Na základě hodnoty vlastního čísla většího než jedna byly v obou obdobích vybrány tři faktory, které byly dále rotovány metodou varimax. Získaný výsledek nicméně neposkytl smysluplně interpretovatelné faktory.

Obr. 30: Rotované řešení faktorové analýzy vstupních proměnných v období 1995–1999 a 2006–2010

Období 1995–1999			
	Rotated Factor Pattern		
	Factor1	Factor2	Factor3
vek_1	0.99076	0.07819	-0.04938
poprod_1	0.88412	0.31928	0.26539
e0m_1	0.87461	0.37284	0.03435
vekm_1	0.67791	0.66241	0.23422
up_1	-0.83814	-0.43964	0.00685
salmig_1	-0.89078	-0.17993	0.34427
predprod_1	-0.93446	0.06599	-0.31271
e65m_1	0.32129	0.90222	-0.12237
e0z_1	0.11041	0.74844	0.60305
prod_1	-0.09244	-0.91087	0.04230
e65z_1	0.04301	-0.03532	0.95580

Variance Explained by Each Factor

Factor1	Factor2	Factor3
5.4827871	3.1209555	1.6392587

Období 2006–2010			
	Rotated Factor Pattern		
	Factor1	Factor2	Factor3
predprod_2	0.97964	0.01760	-0.19179
up_2	0.87768	0.08948	-0.46102
salmig_2	0.72294	0.14223	-0.36937
vekm_2	-0.79853	-0.21999	-0.16843
poprod_2	-0.81420	0.51266	0.14781
vek_2	-0.89372	-0.16403	0.31597
e0m_2	0.23269	0.90844	-0.01753
e65m_2	0.35565	0.81549	0.18458
prod_2	0.23009	-0.89753	-0.02522
e65z_2	-0.12448	0.15815	0.95102
e0z_2	-0.32092	0.03324	0.92361

Variance Explained by Each Factor

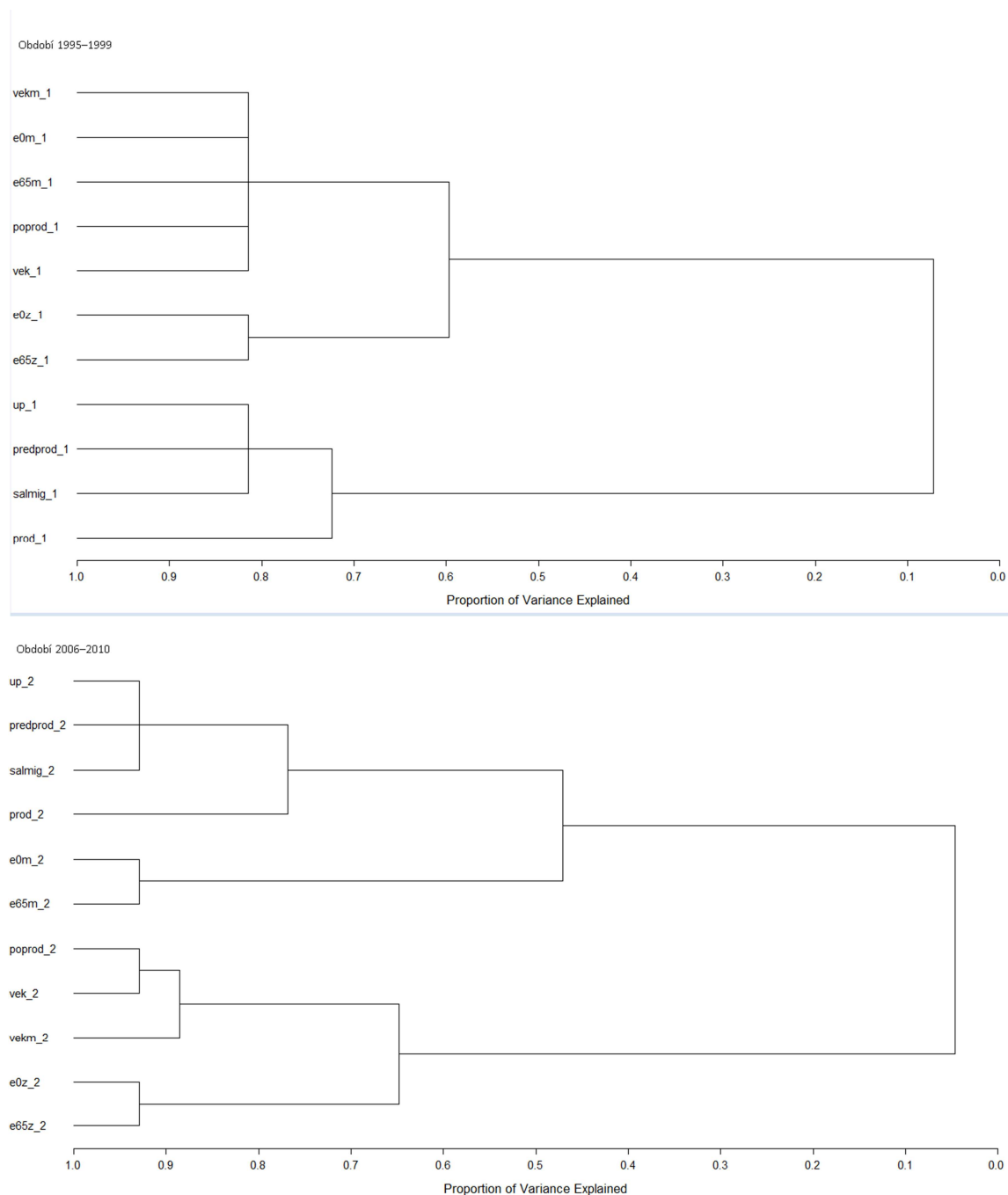
Factor1	Factor2	Factor3
4.7040030	2.6886198	2.3283170

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet v programu SAS 9.2.

Jako další metoda redukce proměnných byla provedena metoda seskupování proměnných, v softwaru SAS uskutečňovaná procedurou VARCLUS. Její výhoda spočívá ve snaze seskupit zkorelované proměnné a naopak korelace mezi jednotlivými shluky snížit na minimum (Rychtaříková, 2012). Opět existuje více metod postupu shlukování proměnných, v této práci byla použita metoda první hlavní komponenta a centroidní komponenta. První hlavní komponenta vyjadřuje vážený průměr proměnných vysvětlujících co nejvíce celkové variability,

zatímco centroidní komponenta uvažuje nevážené průměry standardizovaných proměnných (SAS Institute Inc., 2004, s. 4799). Nicméně ani jedna z metod nepřinesla očekávané výsledky, tj. smysluplné shluky proměnných, pro které bychom spočítaly skóry reprezentující jednotlivé shluky a ty pak použili ve shlukové analýze objektů.

Obr. 31: Shlukování proměnných centroidní metodou v období 1995–1999 a 2006–2010

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet v programu SAS 9.2.

7.2 Výsledná shluková analýza

Nespokojenost s popisovanými metodami redukce nás přivedla zpět k výběru ukazatelů, kdy se jako nejvhodnější jeví ruční výběr menšího počtu ukazatelů, z nichž pouze jeden bude zastupovat příslušný aspekt demografického vývoje. Věková struktura populace bude reprezentována ukazatelem průměrný věk (vek), mechanický pohyb bude vyjádřen hrubou mírou migračního salda (salmig), pozitivní stránku přirozené reprodukce bude zastupovat úhrnná plodnost (up) a konečně proces úmrtnosti přiblíží naděje dožití mužů a žen při narození (e0) získaná z úmrtnostní tabulky konstruované za obě pohlaví dohromady. Tyto proměnné byly vybrány ze všech studovaných ukazatelů s ohledem na nižší vzájemnou korelaci. Ale i přesto spolu poměrně dost korelují. Statisticky významnou korelaci nevykázala v počátečním období pouze proměnná naděje dožití při narození s průměrným věkem a hrubou mírou migračního salda. V konečném období se předchozí výčet rozšířil o proměnnou úhrnnou plodnost (viz Obr. 32). Nicméně žádná jiná varianta se jako vhodnější neukázala, proto si dovolíme použít shlukovou analýzu i za cenu porušení předpokladu nekorelovanosti vstupních dat. Získané výsledky pak budou relevantní, pouze pokud budou ve shodě s výsledky předchozí demografické analýzy jednotlivých území.

Obr. 32: Korelační matice vybraných proměnných v období 1995–1999 a 2006–2010

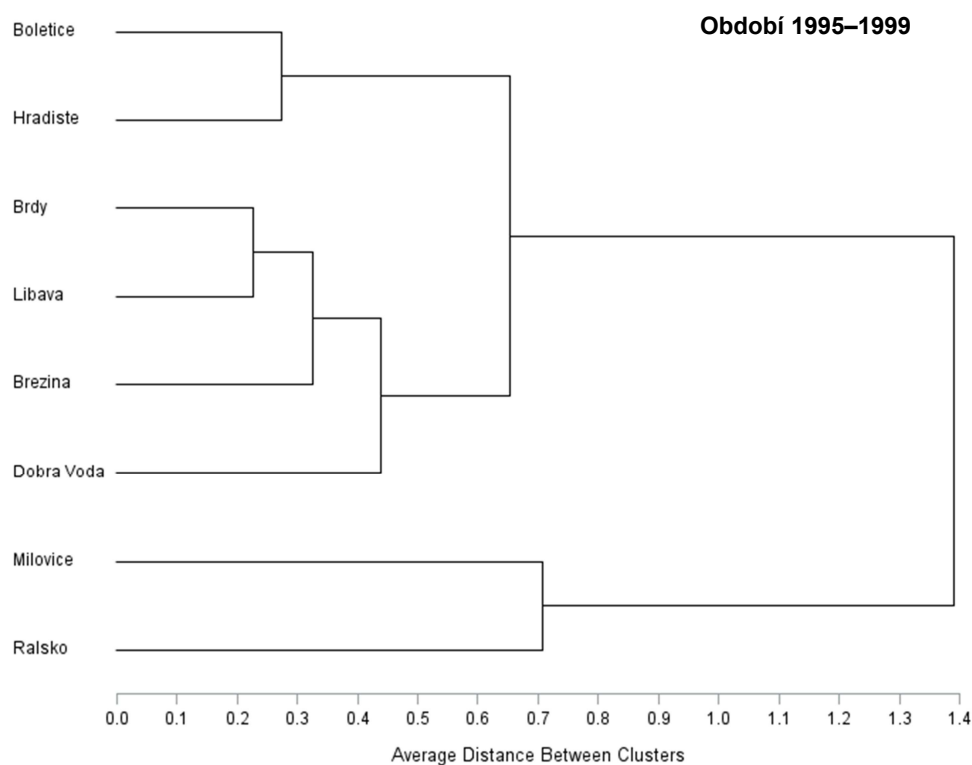
Pearson Correlation Coefficients, N = 8 Prob > r under H0: Rho=0				
1995–1999	up_1	vek_1	salmig_1	e0_1
up_1	1.00000	-0.86902	0.81850	-0.74687
		0.0051	0.0130	0.0332
vek_1	-0.86902	1.00000	-0.90437	0.67331
	0.0051		0.0020	0.0672
salmig_1	0.81850	-0.90437	1.00000	-0.60043
	0.0130	0.0020		0.1155
e0_1	-0.74687	0.67331	-0.60043	1.00000
	0.0332	0.0672	0.1155	

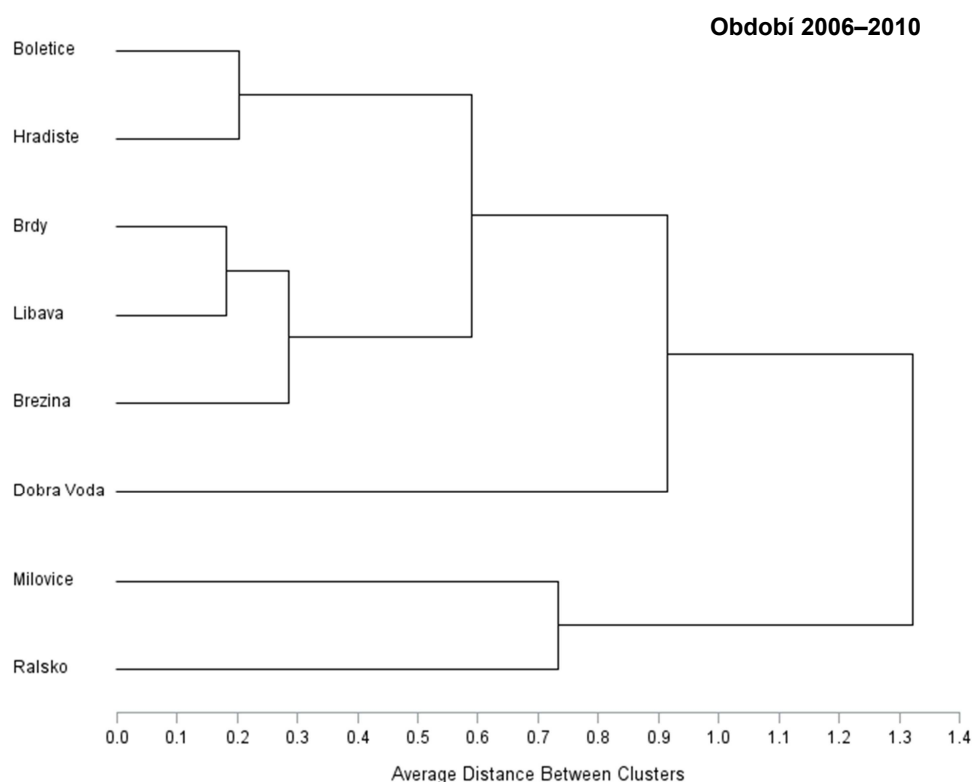
Pearson Correlation Coefficients, N = 8 Prob > r under H0: Rho=0				
2006–2010	up_2	vek_2	salmig_2	e0_2
up_2	1.00000	-0.94885	0.82316	-0.46133
		0.0003	0.0121	0.2499
vek_2	-0.94885	1.00000	-0.93088	0.27903
	0.0003		0.0008	0.5033
salmig_2	0.82316	-0.93088	1.00000	-0.20796
	0.0121	0.0008		0.6212
e0_2	-0.46133	0.27903	-0.20796	1.00000
	0.2499	0.5033	0.6212	

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet v programu SAS 9.2.

Data byla nejprve standardizována, aby bylo docíleno jejich nezávislosti na jednotkách měření. Následně byly spočítány míry nepodobnosti pomocí tzv. euklidovské vzdálenosti. Shlukování probíhalo metodou průměrné vzdálenosti shluků (average linkage). V prvním období si byly na základě zvolených ukazatelů nejpodobnější mikroregiony VÚ Brdy a Libava, k nimž se v dalších krocích postupně přidaly mikroregion VÚ Březina a nástupnická obec Dobrá Voda. Mezitím se vytvořil samostatný shluk mikroregionů VÚ Boletice a Hradiště, tj. území ležících v jihozápadním pohraničí, která byla po druhé světové válce dosídlena novým obyvatelstvem. V kroku 0,65 dochází ke spojení všech mikroregionů VÚ a následnické obce Dobré Vody. Naopak následnické obce Milovice a Ralsko jsou velmi odlišné od ostatních regionů a relativně se liší i navzájem, k přiblížení dochází až v kroku 0,7. V období 2006–2010 kopíruje postup shlukování mikroregionů VÚ počáteční období, dochází pouze k jejich nepatrnému přiblížení. Nástupnická obec Dobrá Voda se tentokrát připojuje ke shluku mikroregionů VÚ až s velkým odstupem. Nástupnické obce Milovice a Ralsko tvoří opět samostatný shluk, oproti prvnímu období došlo nyní k jejich přiblížení nepatrně později.

Obr. 33: Dendrogram mikroregionů VÚ a následnických obcí v obdobích 1995–1999 a 2006–2010

Obr. 33: pokračování

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet v programu SAS 9.2.

Bližšího pohledu na konkrétní podobnosti a odlišnosti regionů vstupujících do shlukové analýzy lze docílit spočítáním průměrných hodnot pro vybraný počet shluků. Počet shluků byl v obou obdobích stanoven podle stavu shlukování v kroku 0,6, který se zdál být nejvhodnějším okamžikem pro vytvoření navzájem dostatečně odlišných shluků. V obou obdobích byly v kroku 0,6 vytvořeny čtyři shluky, jejichž složení se mírně lišilo. V počátečním období se shluk 1 skládal z mikroregionů VÚ Boletice a Hradiště, shluk 2 z mikroregionů VÚ Brdy, Brezina, Libava a následnické obce Dobrá Voda, shluk 3 zahrnoval pouze nástupnickou obec Milovice, stejně jako shluk 4 nástupnickou obec Ralsko. V konečném období byl shluk 1 tvořen všemi mikroregiony VÚ a následující tři shluky byly určovány následnickými obcemi Dobrá Voda (shluk 2), Milovice (shluk 3) a Ralsko (shluk 4). V letech 1995–1999 se shluk 1 vymezoval od ostatních především zápornou hodnotou hrubé míry migračního salda. Druhý shluk vykazoval nejnížší hodnotu úhrnné plodnosti spolu s nejvyšší průměrným věkem obyvatelstva a nejvyšší nadějí dožití při narození. Třetí shluk byl charakterizován zejména nejvyšší hodnotou hrubé míry migračního salda, nejnížším dosaženým průměrným věkem obyvatelstva a vysokou úrovní úhrnné plodnosti. Shluk 4 se odlišuje nejnížší nadějí dožití při narození, vyšší úrovní hrubé míry migračního salda i úhrnné plodnosti. V období 2006–2010 charakterizovala první shluk zejména nižší naděje dožití. Druhý shluk, tvořený tentokrát nástupnickou obcí Dobrou Vodou, vykazoval extrémní hodnoty všech ukazatelů, konkrétně nejnížší úhrnnou plodnost a hrubou míru migračního salda a naopak nejvyšší průměrný věk obyvatelstva a naděje dožití při narození. Shluk 3 se odlišoval nejvyšší úhrnnou plodností a hrubou mírou migračního salda spolu s nejnížší úrovní průměrného věku populace. Shluk 4 tentokrát vykazuje spíše průměrné hodnoty všech ukazatelů.

Tab. 3: Průměrné hodnoty pro vybraný počet shluků v obdobích 1995–1999 a 2006–2010

Období 1995–1999				
	up_1	vek_1	salmig_1	e0_1
shluk 1	1,30	34,82	-0,13	72,04
shluk 2	1,17	36,75	1,13	74,16
shluk 3	1,48	30,07	102,48	71,86
shluk 4	1,48	33,16	67,26	69,60
Období 2006–2010				
	up_2	vek_1	salmig_1	e0_1
shluk 1	1,47	39,55	-0,65	76,37
shluk 2	1,19	40,76	-7,88	79,99
shluk 3	2,07	29,69	49,18	76,42
shluk 4	2,02	33,16	15,05	76,99

Zdroj: ČSÚ, 2012a. Vlastní výpočet.

Pozn.: Období 1995–1999: shluk 1 – Boletice, Hradiště, shluk 2 – Brdy, Březina, Libavá, Dobrá Voda, shluk 3 – Milovice, shluk 4 – Ralsko. Období 2006–2010: shluk 1 – Boletice, Brdy, Březina, Hradiště, Libavá, shluk 2 – Dobrá Voda, shluk 3 – Milovice, shluk 4 – Ralsko.

I přes problémy s volbou vstupních proměnných se zdá, že výsledek shlukové analýzy poměrně odpovídá předchozím zjištěním. V demografickém chování jsou si podobnější mikroregiony VÚ, vůči nimž se silně odlišují nástupnické obce Milovice a Ralsko. Nástupnická obec Dobrá Voda v populačním vývoji spíše připomíná mikroregiony VÚ, avšak s určitými odlišnostmi. Přehlednější znázornění, které shluková analýza umožňuje, podhaluje podobnost demografického vývoje v souvislosti s polohou regionu. Velmi blízké jsou si mikroregiony VÚ Hradiště a Boletice, které spojuje poloha v dosídleném jihozápadním pohraničí. Druhou skupinu, v rámci mikroregionů VÚ, tvoří mikroregiony VÚ Brdy, Březina a Libavá, přičemž první dva jmenované představují vnitrozemské VÚ a všechny tři lze považovat za tzv. vnitřní periferie.

Kapitola 8

Závěr

Předkládaná práce si kladla za cíl popsat populační vývoj v územích, které jsou nebo v minulosti byly vystaveny dlouhodobějšímu působení armády ve specifických prostorech zvaných vojenské újezdy. Zkoumaná území byla podle současné existence přilehlého vojenského újezdu rozdělena na nástupnické obce a mikroregiony vojenských újezdů. Nástupnické obce jsou ty, které ve svém území obsahují bývalý vojenský újezd, zatímco mikroregiony VÚ zahrnují obce vystavené tzv. hraničnímu efektu vojenského újezdu, tzn. sousedstvím s vojenským újezdem. Analýza demografického vývoje byla s ohledem na dostupná data provedena v letech 1995–2010.

Vývoj počtu obyvatel v mikroregionech VÚ se ve sledovaném období radikálně neměnil, docházelo k mírnému snižování počtu obyvatel společným působením přirozeného a migračního úbytku. Stejný proces byl pozorován v nástupnické obci Dobrá Voda. Naopak v nástupnických obcích Milovice a Ralsko se odehrály významné změny v počtu obyvatel. Především přistěhování, ale také přirozeným přírůstkem rostl počet obyvatel těchto obcí. Vyšší migrační aktivitou se vyznačují lidé v mladším věku, proto nepřekvapila mladá věková struktura obcí Milovice a Ralsko. V nástupnické obci Dobrá Voda a mikroregionech VÚ byla zjištěna starší věková struktura, která na konci sledovaného období ještě zestárla.

Stejná pozice sledovaných území byla zaznamenána v souvislosti s ukazatelem úhrnné plodnosti. Nástupnické obce Milovice a Ralsko opět vykazovaly nadprůměrné hodnoty, v ostatních regionech připadal výrazně nižší průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu. Zjištěné minimální rozdíly mezi jednotlivými mikroregiony VÚ spolu s nástupnickou obcí Dobrá Voda přibližně odpovídaly pravidelnostem regionální diferenciace úhrnné plodnosti. Také regionální diferenciace úmrtnosti z části osvětlila rozdíly v úrovni úmrtnosti mezi sledovanými územími, měřené ukazatelem naděje dožití při narození a ve věkovém intervalu 65–69 let. Nicméně ve vysvětlení rozdílů úrovně úmrtnosti jednotlivých území zůstává tato práce na povrchu poznání. Navíc se neukázaly zřetelné odlišnosti úrovně úmrtnosti mikroregionů VÚ a nástupnických obcí, což vede k závěru, že na intenzitu procesu úmrtnosti nemá působení vojenského souvislost.

V kapitole týkající se mechanického pohybu obyvatelstva byly podrobněji popsány intenzity měř přistěhování a vystěhování podle věku. Navíc jako velmi zajímavá se ukázala analýza směrů přistěhovalých a vystěhovalých v souvislosti se sledovanými regiony. V mikroregionech

VÚ a nástupnické obci Dobrá Voda převládá spíše stěhování na kratší vzdálenost, zatímco nástupnické obce Milovice a Ralsko dokázaly přilákat i osoby ze vzdálenějších koutů Česka.

Sledované regiony byly nakonec podrobeny procesu shlukování na základě vybraných ukazatelů za představené aspekty populačního vývoje. Výsledné dendrogramy ukazují odlišnost nástupnických obcí Milovic a Ralska od ostatních území a naopak podobné chování mikroregionů VÚ mírně diferencované podle polohy v Česku. Specificky se chová nástupnická obec Dobrá Voda, nicméně její populační vývoj se více shoduje s mikroregiony VÚ než s ostatními nástupnickými obcemi.

V úvodní části práce byly položeny následující hypotézy:

- Populační vývoj současných a bývalých vojenských újezdů se liší.
- V bývalých vojenských újezdech žije mladší populace než v současných.
- Specifický populační vývoj vykazují vojenské újezdy, které byly vystaveny intenzivnímu působení sovětské armády.

Na základě provedených analýz lze říci, že odlišnosti v populačním vývoji území s bývalým a současným vojenským újezdem existují, nicméně velmi záleží na novém využití prostoru bývalého vojenského újezdu. Bývalý vojenský újezd, který byl zařazen do chráněného území, v případě Dobré Vody dokonce do národního parku, je vystaven jiným vlivům, než vojenský újezd, který je přetvářen na město. Jako jeden z příkladů lze uvést omezenou stavební činnost v chráněných územích, logicky tedy nedojde k vyššímu nárůstu počtu obyvatel. Stavební činnost je omezená také ve fungujících vojenských újezdech. Na úbytku obyvatel v těchto oblastech se navíc podílí volba polohy vojenských újezdů do periferních oblastí, kde nebyl rozvinutý průmysl a ani v současnosti zde není příliš pracovních příležitostí. Platnost druhé hypotézy je opět omezená způsobem nového využití vojenského újezdu. Bývalé vojenské újezdy plní po konverzi především bydlící funkci díky rozsáhlému bytovému fondu po armádě, mohou nabízet relativně dostupné byty. Potřeba nového finančně dostupného bydlení bývá zpravidla nejvyšší u mladých lidí, kteří zakládají vlastní rodinu. Třetí položená hypotéza úzce souvisí s prvními dvěma, protože intenzivní působení sovětské armády spočívalo také v rozsáhlé výstavbě obytných budov. Ve vojenském újezdu Libavá nebyla stavební činnost sovětských vojsk tak intenzivní jako v Mladé a Ralsku nejspíše proto, že VÚ Libavá byl využíván společně s československou armádou.

Dostáváme se tedy k úvodní otázce – je možné považovat vojenský újezd za determinant populačního vývoje daného mikroregionu? Provedené analýzy poukázaly na odlišnosti populačního vývoje regionů s existujícím a zrušeným vojenským újezdem, přičemž rozhodující byl způsob nového využití bývalého vojenského újezdu, který byl často v návaznosti na minulé využití. Zjištěné rozdíly se daly vysvětlit například dostupností levných bytů nebo polohou regionu v rámci Česka. Avšak v Milovicích a Ralsku by nebylo velké množství dostupných bytů nebýt předchozí existence vojenského újezdu a intenzivní stavební činnosti sovětské armády. Tudíž uvažování vojenského újezdů jako shrnujícího faktoru populačního vývoje svého okolí má své opodstatnění.

Vzhledem k plánovanému rušení VÚ Brdy a zmenšení rozlohy ostatních VÚ se nabízí otázka, zda se změní populační vývoj dotčených regionů. Na základě této práce lze říci, že velký vliv bude hrát budoucí využití prostorů spolu s využitím minulým. V prostoru VÚ Brdy se

uvažuje o vyhlášení chráněné krajinné oblasti, proto lze spíše předpokládat podobné trendy jako v BVÚ Dobrá Voda. V žádném ze současných VÚ také neproběhla tak intenzivní stavební činnost jako v BVÚ Mladá a Ralsko, snad jen sídelní útvary, které budou vyjmuty z VÚ Libavá, by se mohly vzdáleně přiblížit trendům pozorovaným v Milovicích a Ralsku.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BARTOŇOVÁ, D. 2008. Zahraniční migrace a cizinci v České republice. In BARTOŇOVÁ, D. (et al.). *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, 2008, 140 s. ISBN 978-80-86561-46-2.
- BAXA, J. 2006. Problémy periferních oblastí – komparace možností revitalizace bývalého VVP Ralsko. Praha, 2006. 58 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- BLAŽKOVÁ, J. 1997. Vznik vojenského újezdu Ralsko. In BENDA, M. (ed.). *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa: Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa, 1997, s. 9–46. ISBN 80-900906-4-X.
- BOŘECKÁ, K. 2007. Územní a krajinné plánování a ochrana životního prostředí v území vojenských újezdů. In PETŘÍČEK, V., KUCHAROVÁ, P. (eds.). *Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, 2007, s. 53–61. ISBN 978-80-87051-11-5.
- BURCIN, B. 2007. Úmrtnost. In KUČERA, M. (ed.). *Populační vývoj České republiky 2001–2006*. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 2007, 114 s. ISBN 978-80-86561-77-6.
- BURCIN, B. 2008. Vývoj odvrátitelné úmrtnosti v České republice v období 1990–2006. *Demografie*. 2008, roč. 50, č. 1, s. 15–31.
- BURCIN, B., KUČERA, T. 2008. Regionální diferenciaci odvrátitelné a neodvrátitelné úmrtnosti v České republice a její vývoj v období 1987–2006. *Demografie*. 2008, roč. 50, č. 2, s. 77–87. ISSN 0011-8265.
- BURCIN, B., KUČERA, T., MAŠKOVÁ, M. 1999. Regionální vývoj plodnosti a úmrtnosti v letech 1987–1998. In PAVLÍK, Z., KUČERA, M. (eds.). *Populační vývoj České republiky 1999*. Praha: DemoArt, 1999, 85 s. ISBN 80-902686-1-7.
- ČAPKOVÁ, V., TATAROVÁ, P. 2004. *Milovice aneb 100 let od založení vojenského cvičiště*. Milovice: Muzeum Milovicka, 2004. 95 s. ISBN 80-239-2705-1.
- ČERMÁK, Z. 2005. Migrace a suburbanizační procesy v České republice. *Demografie*. 2005, roč. 47, č. 3, s. 169–196. ISSN 0011-8265

- ČERMÁK, Z. 1996. In HAMPL, M. *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: DemoArt, 1996, 394 s. ISBN 80-902154-2-4.
- Česko. Vláda. Usnesení vlády České republiky ze dne 9. října 1991 č. 397 o Zrušení vybraných vojenských újezdů. [cit. 2010-01-17]. Dostupný také z WWW: <<http://racek.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/E87C1F6D4BCB10E5C12571B6006B0937>>.
- Česko. Zákon č. 222 ze dne 14. září 1999 o zajišťování obrany České republiky. [cit. 2011-05-23]. Dostupný také z WWW: <<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb99222&cd=76&typ=r>>.
- Československá demografická společnost. 1971. III. Demografická konference Československé demografické společnosti. *Demografie*. 1971, roč. 13, č. 4, s. 345–347.
- Československé vojenství. 2012. Server historie Armády České republiky. [cit. 2012-1-28]. Dostupné z WWW: <<http://vojenstvi.cz/>>.
- Československo. Národní shromáždění republiky Československé. Zákon č. 169/1949 Sb. ze dne 16. Června 1949 o vojenských újezdech. [cit. 2011-10-17]. Dostupný z WWW: <http://www.vugtk.cz/odis/sborniky/cd/cd_zak/zakony/169_49.htm>.
- ČSÚ. 2005. Vnitřní stěhování v ČR 1991 až 2004. [cit. 2012-04-4]. Dostupný z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5A0030E123/\\$File/402905m.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5A0030E123/$File/402905m.pdf)>.
- ČSÚ. 2006. Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 978-80-250-1403-5.
- ČSÚ. 2012a. Databáze demografických událostí za roky 1995–2010. Data poskytnutá Katedrou demografie a geodemografie PřF UK v Praze.
- ČSÚ. 2012b. Databáze demografických údajů za obce ČR. [cit. 2012-01-25]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm>.
- ČSÚ. 2012c. Úmrtnostní tabulky. [cit. 2012-03-30]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/umrtnostni_tabulky>.
- ČSÚ. 2012d. Česká republika od roku 1989 v číslech. [cit. 2012-03-30]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989>.
- ČSÚ. 2012e. Naděje dožití mužů a žen při narození v okresech - kartogram. [cit. 2012-03-30]. Dostupný z WWW: <<http://czso.cz/csu/katalog.nsf/hledat?SearchView&count=20&searchmax=10000&searchorder=1&searchfuzzy=1&query=%28%28nad%C4%9Bje%20AND%20do%C5%BEit%C3%AD%29%29&database=all&kraje=all&skupiny=all&start=1>>.
- DRBOHLAV, D. 2010. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 207 s. ISBN 978-80-7419-039-1.
- DRDÁČKOVÁ, E., JANEČEK, P. 2005. Vznik cvičišť zbraní SS na Benešovsku-Neveklovsku. *Historie a plastikové modelářství*. 2008, s. 21–25.
- DŘÍMAL, J. 2010. Možná to mám jednodušší, protože v armádě se vydávají rozkazy. Webové stránky Ministerstva vnitra České republiky – Informační servis. [cit. 2012-1-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/mozna-to-mam-jednodussi-protoze-v-armade-se-vydavaji-rozkazy-586188.aspx>>.

- DUFEK, J. 2008. Co se stalo s bývalými vojenskými újezdy v zahraničí?. *Ochrana přírody*, 2008, sv. 1, s. 1–5. ISSN 1210-258X.
- Federal Ministry for the Environment Nature Conservation and Nuclear Energy. 1997. Study on the Re-use of Former Military Lands. Bonn, 1997. [cit. 2012-4-10]. Dostupné z WWW: <www.bicc.de/uploads/pdf/.../other/.../bmu_en.pdf>.
- GONČAROVÁ, P. 2009. Život v „městě budoucnosti“ – Milovice-Mladá. 2009. 76 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Katedra sociálních věd.
- GÖTTINGER, V. 2008. In KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy: sborník ze 4. letní mezinárodní konference/workshopu: Kroměříž, Právnická fakulta Masarykovy univerzity a Veřejný ochránce práv, 19. – 20. června 2008*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 596 s. ISBN 978-80-210-4784-6.
- HÁJEK, F. 2010. *Marginální oblasti v Česku: Příklad vojenských újezdů*. Praha, 2010. 76 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- HAKLOVÁ, K. 2009. *Sovětská vojska v Milovicích pohledem starousedlíků*. Pardubice, 2009. 46 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Katedra sociálních věd.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. 2001. Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 2001, roč. 106, č. 1, s. 1–9. ISSN 1210-115X.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. 2005. Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Problémy periferních oblastí*. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, 2005, 184 s. ISBN 80-86561-21-6.
- HAVLÍČEK, T. 2012. Teoretické přístupy ke studiu polarizace prostoru. Přednášky z předmětu Geografický výzkum periferních oblastí Česka. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, 16. 11. 2011.
- HENDL, J. 2009. *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. 3. Praha: Portál, 2009, 695 s. ISBN 978-80-7367-482-3.
- HEŘMANOVÁ, E. 1991. *Vybrané vícerozměrné statistické metody v geografii*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 133 s.
- JARCZEWSKI, W., KURYŁO, M. 2010. Regeneration of Post-Military Areas in Poland. *EUROPA XXI*. 2010, s. 117-133.
- KOMÁR, A. 1993. Vojenský újezd Hradiště. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 1993, roč. 98, č. 2, s. 75–86. ISSN 1210-115X.
- KOMÁR, A. 1998. Problematika revitalizace a nového využití bývalých vojenských území ve střední a východní Evropě. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 1998, roč. 103, č. 3, s. 216–220. ISSN 1210-115X.

- Koncepce rozvoje města Milovice v letech 2004–2014. 2004. Materiál schválený ZM 16. 12. 2004 usnesením č. 75/2004. [cit. 2010-02-15]. Dostupný také z WWW: http://www.mesto-milovice.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=9519&id=2612&query=koncepce.
- KOSTELECKÝ, T., VOBECKÁ, J. 2009. Housing Affordability in Czech Regions and Demographic Behaviour – Does Housing Affordability Impact Fertility? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2009, Vol. 45, No. 6, s. 1191–1213.
- KOZEL, P. 1998. K některým vojenskoekologickým aspektům vojenských újezdů. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 1998, roč. 103, č. 3, s. 221–224. ISSN 1210-115X.
- KRÁL, V. 1993. Doupov a Doupovské hory – minulost a přítomnost. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 1993, roč. 98, č. 2, s. 68–74. ISSN 1210-115X.
- KUČERA, Z. 2006. *Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945*. Praha, 2006. 115 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- KUSOVSKÁ, M. 2010. Vliv vojenského újezdu na populační vývoj města Milovice. Bakalářská práce (Bc.). 68 s. Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra demografie a geodemografie.
- LAFEK, M. 2011. Analýza rozvoje území bývalého vojenského výcvikového prostoru Mladá po roce 1991. Praha, 2010. 96 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- LEZNAR, M. 2008. *Vysídlení vesnic na Vyškovsku 1939–1945. Rozšiřování vyškovského vojenského prostoru pro potřeby německých okupačních vojsk*. Praha, 2008. 99 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.
- MATOUŠEK, P. (ed.). 2009. *Obce živé i zaniklé: bývalý vojenský prostor Ralsko*. Kuřivody: Mikroregion Podralsko, 2009, 33 s., ISBN 978-80-254-6716-9.
- MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. 2011. *Armáda má využívat jen to, co opravdu potřebuje. Platí to i pro vojenské újezdy*. Webové stránky MO ČR – Informační servis – Zpravodajství. [cit. 2012-2-1]. Dostupné z WWW: <http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/armada-ma-vyuzivat-jen-to-co-opravdu-potrebuje--plati-to-i-pro-vojenske-ujezdy--54057>.
- MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. 2012. Anketa ve vojenských újezdech už přinesla výsledky. Webové stránky MO ČR – Informační servis – Zpravodajství. [cit. 2012-3-10]. Dostupné z WWW: <http://www.acr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/anketa-ve-vojenskyh-ujezdech-uz-prinesla-vysledky-65220/>.
- MLČÁK, L. 2008. Analýza konfliktu ochrany přírody a rozvoje turistiky. Případová studie Boletice. Brno, 2008. 80 s. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra environmentálních studií.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. 2008. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2008, Vol. 44, No. 2, s. 321–348. ISSN 0038-0288

- NAVARA, L. 2007. Stála jsem sama proti Goliášovi, říká Seitlová. Rozhovor. *MF Dnes*. 28. 3. 2007, s. A10. [cit. 2011-10-19]. Dostupné z WWW: <http://www.strasice.eu/index.php?page=forumtema&id=19&start=22300>.
- NOVÁK, V. 2008. *Armáda v Liberci a Libereckém kraji: vojenské posádky, vojenské útvary, vojenská zařízení, vojenské školy*. Liberec: Knihy 555, 2008. 136 s. ISBN 978-80-86660-27-1.
- NOVÁKOVÁ, K. 2011. *Vojenský újezd Ralsko v letech 1950–1968*. Praha, 2011. 55 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.
- NOVOTNÁ, E. 2010. *Sociologická studie vojenského území Boletice a jeho okolí – souhrn závěrů*. České Budějovice: Calla – Sdružení pro záchranu prostředí. 2010. ISBN 978-80-87267-10-3.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia, 1986. 732 s.
- PECHÁČKOVÁ, I. 1998. Osídlení a obyvatelstvo. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 1998, roč. 103, č. 3, s. 237–251. ISSN 1210-115X.
- PECHAL, J. 2011. *Integrace marginálních území do regionálního systému: příklad vojenského újezdu Brdy*. Praha, 2011. 90 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- PERLÍN, R., BIČÍK, I. 2010. *Lokální rozvoj na Šumavě: závěrečná publikace shrnující výsledky projektu Analýza vývoje Národního parku Šumava za období uplynulých 15 let*. Vimperk: Správa NP a CHKO Šumava, 2010, 187 s. ISBN 978-80-87257-06-7.
- PETŘÍČEK, V., PLEŠNÍK, J. 2007. Tanky a mateřídouška – deset let poté. In: PETŘÍČEK, V., KUCHAROVÁ, P. (eds.). *Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, 2007, s. 73–83. ISBN 978-80-87051-11-5.
- POŠTOLKA, V. 1998. Revitalizace a nové využití bývalého vojenského prostoru Ralsko. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 1998, roč. 103, č. 3, s. 156–170. ISSN 1210-115X.
- PULDOVÁ, P., NOVÁK, J. 2008. Suburbanizace a sociální prostředí. In: OUŘEDNÍČEK, M. (et al.). *Suburbanizace.cz*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2008. 96 s. ISBN 978-80-86561-72-1.
- ROUBÍČEK, V. 1971. Teoretický a praktický význam demografického studia malých skupin. *Demografie*. 1971, roč. 13, č. 4, s. 347–352.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2008. Současné trendy porodnosti v zemích Evropské unie In: BARTOŇOVÁ, D. (et al.). *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, 2008. 140 s. ISBN 978-80-86561-46-2.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2012. Shluková a varclus analýza. Přednášky předmětu Demografické aplikace SAS III. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, 14. 11. 2012, 21. 12. 2012.
- RYŠAVÝ, I. 2012. Pozor! Rozchod! Bude platit pro část vojenských újezdů. *Moderní obec*. 1. 2. 2012, s. 6–8. ISSN 1211-0507.

- ŘEHOUNEK, J. 2006. *Osudové okamžiky: Sto let vojenského výcvikového prostoru Milovice – Mladá*. Nymburk: Jan Řehounek – Kaplanka, 2006. 105 s. ISBN 80-903783-1-5.
- SAS Institute Inc. 2010. SAS/STAT® 9.1 User's Guide. Cary, NC: SAS Institute Inc. ISBN 1-59047-404-X.
- SEIDL, T. 2008. Proces integrace marginálního území do regionálního systému – Příklad vojenského újezdu Boletice. Praha, 2008. 58 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- SEIDL, T. CHROMÝ, P. 2010. Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: Příklad vojenského újezdu Boletice. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. 2010, roč. 115, č. 1, s. 44–63. ISSN 1210-115X.
- Státní úřad statistický. 1935. Statistický lexikon obcí v republice Československé, I. Země česká. Praha, 1935, 407 s.
- Státní úřad statistický. 1935. Statistický lexikon obcí v republice Československé, II. Země moravskoslezská. Praha, 1935, 212 s.
- Státní okresní archiv Nymburk, Kronika obce Milovic, 1927–1957
- Svaz vyhnanců z Brd. Události a skutečnosti, které ovlivnily vysídlení v roce 1952 až následně. Webové stránky Svazu vyhnanců z Brd. [cit. 2011-11-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.brdy.info/svaz/>>
- SVOBODA, T. 2009. Problematika rozvoje regionu sousedícího s vojenským újezdem Brdy. Praha, 2009. 97 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- ŠÍDLO, L. 2008. Faktory ovlivňující regionální diferenciaci plodnosti v Česku na počátku 21. Století. *Demografie*. 2008, roč. 50, č. 3, s. 186–198. ISSN 0011-8265.
- TEMELOVÁ, J. 2008. Suburbanizace a fyzické prostředí. In: OUŘEDNÍČEK, M. (et al.). *Suburbanizace.cz*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2008. 96 s. ISBN 978-80-86561-72-1.
- TOMÍČEK, R. 2006. *Historie Vojenského újezdu Prameny, aneb, Chlapci z Opičích hor*. Sokolov: Krajské muzeum Sokolov, 2006. 181 s. ISBN 80-86630-09-9.
- VAHALÍKOVÁ, D. 2001. *Historie a současnost Milovice, se zvláštním zřetelem na vojenský prostor Milovice – Mladá*. Praha, 2001. 58 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií.
- VALENČÍK, M. 30. 12. 2010. *Je na čase zrušit vojenské újezdy*. CFO World online - Legislativa. [cit. 24-11-2011]. Dostupné z WWW: < <http://cfoworld.cz/legislativa/je-na-case-zrusit-vojenske-ujezdy-686>>.
- Vojenské historické sdružení Brdy. 2007. *Německá střelnice Skořice, Truppenübungsplatz Kammwald – Schießbahn II, Skorschitz*. Webové stránky Vojenského historického sdružení Brdy – Články. [cit. 2011-11-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.vhsb.cz/clanky/nemecka-strelnice-skorice.xhtml>>.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Vývoj počtu obyvatel ve studovaných obcích v letech 1995–2010

Příloha č. 2 – Základní vypočtené ukazatele a struktury obyvatel v mikroregionech VÚ
a následnických obcích v letech 1995–2010

Příloha č. 3 – Směry vystěhování obyvatel z obce Milovice do nejbližšího okolí po roce 2001

Příloha č. 4 – Fotografie